

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kelly Kasepuu

**RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI EESMÄRK JA PÕHIPROBLEEMID EESTI
KEHTIVAS ÕIGUSES**

Magistritöö

Juhendaja
dr. iur. Silvia Kaugia

Tartu
2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI KUJUNEMISLUGU, MÕISTE JA STAATUS .	8
1.1. Rahvakohtuniku instituudi kujunemislugu.....	8
1.2. Rahvakohtuniku mõiste	13
1.3. Rahvakohtuniku staatus kehtiva regulatsiooni järgi.....	14
2. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI EESMÄRK JA PÕHIPROBLEEMIDE OLEMUS.....	22
2.1. Rahvakohtuniku instituudi eesmärk	22
2.2. Rahvakohtuniku instituudi põhiprobleemid	27
2.2.1. Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmine	27
2.2.2. Rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamine	29
2.2.3. Rahvakohtuniku poolt menetlustesse vähene panustamine.....	31
3. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI PÕHIPROBLEEMIDE VÕIMALIKUD LAHENDUSED	35
3.1. Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemi võimalikud lahendused	35
3.1.1. Rahvakohtuniku kohtuistungile ilmumata jäämise mõjuva põhjuse määratlemine ja selle hindamine kohtute poolt.....	35
3.1.2. Rahvakohtuniku vastutus kohtuistungile ilmumise kohustuse rikkumise eest.....	39
3.1.3. Rahvakohtunikuks nimetatud isikuga töölepingu ülesütlemise piiramine	44
3.2. Rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamise võimalikud lahendused	46
3.2.1. Kodanikukohustuse kehtestamine rahvakohtunikukandidaatide leidmiseks.....	46
3.2.2. Rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumise süsteemi väljatöötamine	51
3.2.3. Teised võimalikud lahendused rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamiseks	56
3.3. Rahvakohtuniku poolt menetlustesse vähese panustamise probleemi võimalikud lahendused	58
3.3.1. Ekspertrahvakohtunike kaasamine	58
3.3.2. Teised võimalikud lahendused rahvakohtunike aktiivsuse tõstmiseks menetluses	
KOKKUVÕTE	65

The Purpose and Main Problems of Lay Judge Institute in Estonian Applicable Law	68
KASUTATUD ALLIKAD	74
Kasutatud kirjandus	74
Kasutatud normatiivaktid	79
Kasutatud välisriikide normatiivaktid	80
Kasutatud kohtupraktika.....	81

SISSEJUHATUS

Demokraatlike riikide üheks tunnuseks on seadusandlikust ja täitevvõimust sõltumatu kohtuvõim, kus õigust mõistavad professionaalsed kohtunikud. Professionaalsete kohtunike kõrval võib mõnes riigis õigusemõistjatena näha ka kohaliku rahva seast pärit inimesi, kellel ei pruugi olla juriidilist haridust, kuid kes sellest hoolimata on kriminaalkohtumenetluses kaasatud süüdistatava süüküsimuse ja süüdimõistmisel karistuse üle otsustamisse. Eristada saab peamiselt kahte õigussüsteemi, kus selliselt tavakodanike õigusemõistjatena kohtusüsteemi kaasamine saab toimuda.

Esimeseks selliseks kohtusüsteemiks on eelkõige *common law* õiguskultuuriga riikides kasutusel olev vandekohtute süsteem. Tavakodanikud on sel juhul kohtupidamisse kaasatud vandekohtunikenä, kes iseseisvalt otsustavad, kas süüdistatav on temale etteheidetava kuriteo toimepanemises süüdi või mitte ning professionaalne kohtunik sellesse otsustamisprotsessi ei sekku.

Teiseks saab rahva õigusemõistmisse kaasamine toimuda sellistes kohtusüsteemides, kus tavakodanike seast pärit otsustajad ja professionaalsed kohtunikud jagavad omavahel kohtuvõimu ehk teisisõnu on tegemist professionaalsetest kohtunikest ja rahva seast pärit kaasistujatest koosneva segakolleegiumiga. Selline süsteem on kasutusel ka Eestis, kus teatud juhtudel kaasatakse esimese astme kohtutes kriminaalasjade arutamisse rahvakohtunikud.

Rahvakohtuniku instituut võib erinevates õiguskordades täita erinevaid eesmärke. Peamiste eesmärkidena saab eristada rahva kaasamise eesmärki ja eriteadmiste õigusemõistmisesse toomise eesmärki.¹ Lisaks nendele kahele eesmärgile võib rahvakohtuniku instituut täita ka mitmeid teisi eesmärke, mida seadusandja instituudi õiguskorras kasutamise läbi saavutada soovib või mida instituudi kasutamine tahes-tahtmata endaga ühiskonnale või õigusemõistmisele kaasa toob. Näiteks võidakse rahvakohtunike kaasamise kaudu soovida tõsta kohtulahendite kvaliteeti², tuua õigusemõistmisesse ühiskonna väärtusi ja tõekspidamisi³ või tõsta kodanikke teadmisi kohtumenetlusest⁴. Milliseid eesmärke rahvakohtuniku instituut konkreetses õiguskorras täitma on loodud, on poliitiline otsus ning seega oleneb seadusandja tahtest. Valitud eesmärgid see-eest peaks realiseeruma seadusesätete kaudu, mis

¹ Kama, P. KSK § 102/2. – [Pikamäe, P. (peatoim.)] Kohtute seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura: Riigikohus 2018.

² Machura, S. Civil Justice: Lay Judges in the EU Countries. – Oñati Socio-Legal Series [online], 2016/2, lk 240. – https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2665612 (10.03.2021).

³ Kutnjak Ivković, S. Exploring Lay Participation in Legal Decision-Making: Lessons from Mixed Tribunals. – Cornell International Law Journal 2007/2, lk 431.

⁴ Machura (viide 2), lk 240.

rahvakohtuniku instituuti selles õiguskorras reguleerivad. Praktikast tulev tagasiside omakorda aitab hinnata, kas valitud õiguslikud meetmed aitavad efektiivselt instituudi eesmärki täita või mitte.

Eestis on rahvakohtuniku instituudi kohta tulnud kohtunikelt, kes rahvakohtunikega kõige tihedamalt koostööd teevad, peamiselt negatiivset tagasisidet, kusjuures ka instituudi pooldajad on leidnud, et süsteem vajab muutmist⁵. Peamiste probleemidena on välja toodud raskused rahvakohtunike kohtusse kutsumisel,⁶ asjaolu, et rahvakohtunikeks on tihtipeale pensionärid⁷ ning rahvakohtunike vähene abi menetlustes.⁸

Töö eesmärgiks on analüüsida rahvakohtuniku instituuti puudutavaid sätteid, et selgitada, kas kohtunike poolt tõstatatud probleemide tekkepõhjused peituvad puudulikus õiguslikus regulatsioonis. Eesti kehtivas õiguses on seaduse tasandil rahvakohtuniku instituuti puudutav regulatsioon koondatud peamiselt kohtute seadusesse⁹ ning mõned täpsustavad sätted leiab ka kriminaalmenetluse seadustikust¹⁰. Kummastki õigusaktist ei selgu otsesõnu, milliseid konkreetseid eesmärke see instituut meie õiguskorras täitma peab. Teadmata, mis on selle instituudi eesmärgid Eesti õiguses, on võimatu hinnata, kas rahvakohtuniku instituudi osas tehtud etteheited viitavad sellele, et kehtiv regulatsioon ei aita instituudi eesmärke ellu viia või on etteheidete näol tegemist hoopis ettepanekutega, millises suunas rahvakohtuniku instituuti edasi tuleks arendada. Seega tuleb esmalt kehtivat õiguslikku regulatsiooni ja teisi

⁵ Kohtute haldamise nõukoja (KHN) 98. istungi protokoll, 31.05.-01.06.2018. P. Pikamäe sõnavõtt, lk 18-19. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/98._protokoll_31.05-01.06.2018.pdf (11.03.2021).

⁶ *Ibidem*. M. Eeriku sõnavõtt, lk 8; Kohtute haldamise nõukoja 94. istungi protokoll, 01.-02.06.2017. M. Eeriku sõnavõtt, lk 3; *idem* M. Eeriku, R. Kikerpilli ja A. Asi sõnavõtt, lk 5-6. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/94._protokoll_1-2.06.2017.pdf (11.03.2021); Kohtute haldamise nõukoja 80. istungi protokoll, 13.03.2015, lk 12-13. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/80._protokoll_13.03.2015.pdf (11.03.2021); Kohtute haldamise nõukoja 69. istungi protokoll, 05.04.2013. M. Raski sõnavõtt, lk 26. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/69._protokoll_05.04.2013.pdf (11.03.2021); Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. 346 SE. Harju Maakohtu ettepanekud, lk 1. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6e088586-736e-4786-89ba-288433e83e15/Riigi%20C%20B5igusabi%20seaduse,%20riigil%C3%B5ivuseaduse,%20tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (11.03.2021); Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. Järelevalvekomisjon. Justiitsministeerium: 24.03.2020, lk 33. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf (11.03.2021).

⁷ KHN 98. istungi protokoll, lk 18-19; Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 33.

⁸ Kohtute haldamise nõukoja 67. istungi protokoll, 14.12.2012. H. Särgava sõnavõtt, lk 15-16. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/67._protokoll_14.12.2012.pdf (11.03.2021); KHN 69. istungi protokoll. M. Raski sõnavõtt, lk 26. Lisaks kinnitas probleemi olemasolu J. Lusti poolt magistr töö raames kohtunike seas läbi viidud küsitlus. – Lusti, J. Rahvakohtunikud õigusemõistmises. Magistr töö. Juhendaja Jaan Ginter. Tartu: Tartu Ülikool 2020, lk 48.

⁹ Kohtute seadus. – RT I, 28.01.2021, 2.

¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 29.12.2020, 10.

allikaid analüüsides välja selgitada rahvakohtuniku instituudi eesmärgid Eesti kehtivas õiguses. Seejärel saab instituudi osas tõstatatud probleemide pinnalt analüüsida, kas kehtiv regulatsioon on rahvakohtuniku instituudi eesmärgi täitmiseks puudulik ja vajab muutmist või mitte. Juhul, kui kehtivas regulatsioonis ilmneb puuduseid, soovin töö tulemusena esitada omapoolsed ettepanekud kehtiva regulatsiooni muutmiseks selliselt, et õiguslikud meetmed toetaksid rahvakohtuniku instituudi eesmärgi täitmist ning leevendaksid kohtunike poolt tõstatatud probleeme instituudiga.

Töö uurimishüpoteesiks võib seega pidada väidet, et rahvakohtuniku instituuti reguleerivad Eesti kehtiva õiguse sätted on puudulikud ega aita instituudi eesmärki efektiivselt ellu viia, mistõttu on süsteemis vaja läbi viia muudatused.

Ülesehituselt on magistritöö jaotatud kolme peatükki. Esimeses peatükis on esmalt esitatud ülevaade rahva õigusemõistmisesse kaasamisest läbi Eesti ajaloo, seejärel avatakse rahvakohtuniku mõiste sisu ja käsitletakse rahvakohtuniku staatust Eestis kehtiva regulatsiooni järgi. Teises peatükis selgitatakse rahvakohtuniku instituudi eesmärki Eesti kehtivas õiguses ning analüüsitakse kohtunike poolt tõstatatud probleemide seost kehtiva õiguse ja rahvakohtuniku instituudi eesmärgiga. Kolmas peatükk keskendub kohtunike poolt tõstatatud probleemidele selliste lahenduste leidmisele, mis aitaksid kaasa rahvakohtuniku instituudi efektiivsemale toimimisele Eestis.

Töös on kasutatud peamiselt erinevate rahvusvaheliste õigusväljaannete artikleid, kuna Eesti õiguskirjanduses on rahvakohtuniku instituuti käsitletud väga vähe. Eestikeelsetest allikatest võib välja tuua kohtute seaduse kommenteeritud väljaande¹¹ ning J. Lusti 2020. aastal kaitsnud magistritöö,¹² mille raames J. Lusti viis läbi empiirilise uuringu rahvakohtunike ja kohtunike seas. Kuna J. Lusti poolt läbi viidud küsitlused kajastasid ka käesoleva töö olulisi külgi rahvakohtuniku instituudist ja süsteemi efektiivsusest Eestis ning kuivõrd käesoleva magistritöö koostamise ajal olid ametis samad rahvakohtunikud, kes J. Lusti küsitlusele vastasid ja ka kohtunikkonnas ei ole suuremahulisi muutusi toimunud, ei pidanud ma vajalikuks uue küsitluse koostamist, vaid toetusin J. Lusti poolt kogutud andmetele.

Kuna käesolevas töös käsitletakse selliseid rahvakohtuniku instituudi probleeme, mida J. Lusti enda töös süvitsi ei käsitletud ning ka probleemide analüüsimise ja lahendamise meetodid on erinevad, on endiselt tegemist aktuaalse temaga, mis väärrib uurimist. Lisaks on

¹¹ Pikamäe (viide 1).

¹² Lusti (viide 8).

rahvakohtuniku instituut kehtivas õiguses oluline osa õigusemõistmisest, kuid kohtunike poolt tõstatatud probleemidele lahendusi, peale rahvakohtunike tasustamise muutmise 2018. aastal¹³, seaduse tasandil loodud ei ole.

Põhiosa tööst keskendub asjakohaste Eesti õigusaktide analüüsile ning võrdluseks on kasutatud peamiselt Saksamaa, Austria ja Norra õigusakte, kuid näiteid on toodud ka teiste riikide rahvakohtuniku instituuti puudutavatest probleemidest ja instituudi õiguslikest regulatsioonidest. Erinevate riikide rahvakohtuniku instituuti reguleerivate seadusesätete ja ka instituudiga esinevate probleemide võrdluse eesmärk on ühest küljest tuvastada probleemide tekkimise põhjused ja teisest küljest leida teiste riikide seadustest lahendusi, mida sobiks ka Eesti rahvakohtuniku instituudi efektiivsemaks muutmiseks kasutada. Eelnevast tulenevalt on töö uurimiseesmärgi saavutamiseks kasutatud peamiselt analüütilist ja võrdlevat meetodit.

Märksõnad: rahvakohtunikud, kohtukaasistujad, esimese astme kohtud

¹³ Justiitsministri 19. detsembri 2006. a määruse nr 37 „Rahvakohtuniku tasu suurus ja maksmise kord“ muutmine. JMm 22.05.2018 nr 13. – RT I, 29.05.2018, 16.

1. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI KUJUNEMISLUGU, MÕISTE JA STAATUS

1.1. Rahvakohtuniku instituudi kujunemislugu

Rahvakohtuniku instituuti Eestis võib tinglikult pidada sama vanaks kui kohtupidamist, millega ta kaasas käib. Tinglikult, kuna kaugemas ajaloos ei kasutatud rahvakohtunikke selliselt nagu me tänapäeval seda mõistame, kuid rahvast kaasati kohtupidamisse sellegipoolest. Rahvakohtuniku instituut ongi alguse saanud rahva üldisemast kaasamisest demokraatlikku ühiskonna juhtimisse juba Muinas-Eestis, kus kohtumõistmine oli osa külakonna, kihelkonna ja hiljem ka maakonna juhtimisest.¹⁴

Muinas-Eesti ühiskonna-, sealhulgas kohtukorraldusest enne 13. sajandit on allikate nappuse tõttu vähe teada.¹⁵ Arvatavasti oli Muinas-Eestis varasemalt lubatud omaabi ehk isik pidi oma jõuga õiguse jalule seadma, kuid järkjärgulise arengu teel hakkas ühiskond üha rohkem õigusemõistmisest osa võtma.¹⁶ Üheks verstapostiks saab pidada 13. sajandit, mil sõjavõimelised mehed kogunesid tähtsamate küsimuste arutamiseks, sealhulgas kohtupidamiseks, rahvakoosolekutele. Kui kihelkondade vanemad olid rahvakoosolekute läbiviijateks ja korrahoijateks, siis sõnaõigus oli igal osavõtjal ning otsused langetati peale arutamist.¹⁷ Asjaolu, et tähtsamaid kohtuasju arutati rahvakoosolekutel, kus iga kohalolija sai arvamust avaldada, näitab, et juba Muinas-Eestis peeti oluliseks rahva kaasamist kohtuasjade lahendamisse.

Peale muistset vabadusvõitlust 13. sajandil langesid Eesti alad mitmete võõrvõimude valitsuse alla. Ühes vabaduse kaotamisega läks ka kohtumõistmine võõrvõimude kätte. Esimesteks kohtuteks vallutatud Eesti aladel olid foogtikohtud, kus õigusemõistmine käis maahärrade poolt määratud ametnike ehk foogtide kaudu.¹⁸

Foogtikohtutes mõisteti õigust kollegiaalselt, kusjuures foogtide kõrval olid kohtunikeks esindajad kohaliku rahva hulgast. Kuna foogtid ei olnud kohalikud ning seetõttu nad ei tundnud kohalikku tavaõigust, piirdusid foogtid kohtu eesistuja ja otsuse kinnitaja rolliga ning sisuliselt lahendasid õiguslikke küsimusi kohalike seast valitud kaasistujad. Talurahva puhul

¹⁴ Schneider, H. Kohtud Eestis: minevikus ja tänapäeval. Tartu: Juura 1994, lk 7-10.

¹⁵ *Ibidem*, lk 7.

¹⁶ Uluots, J. Eestimaa õiguse ajalugu: konspekt. Koost. V. E. Muhel. Tartu: V. E. Muhel 1938, lk 92.

¹⁷ Uluots, J. Vana-Eesti rahvakoosolekutest. – *Õigus* 1937/8, lk 337-338, 340.

¹⁸ Schneider, lk 11.

olid algselt kaasistujateks endised eestlaste vanemad, hiljem vanemad talunikud.¹⁹ Seega olid foogtikohtud esimesed kohtud, kus kohtukolleegium koosnes eesistujast ja kohalike seast pärit kaasistujatest.

Ajapikku foogtide kohtuvõim vähenes ja tekkisid seisislikud erikohtud.²⁰ Eristati talurahvakohtuid, rüütlikohtuid, linnakohtuid ja vaimulikke kohtuid. Kõikides seisislikes kohtutes toimus kohtupidamine kollegiaalselt, mis ei pruukinud tähendada, et kõigil kolleegiumi liikmetel oleksid olnud võrdsed õigused. Näiteks olid algselt mõisakohtutes süüteoasjade osas õigusemõistjateks talunikest hirsnikud ning asja käiku jälgisid kolm kohalikku aadlikku.²¹ Kuna aadlikel oli õigus hirsnike mõistetud karistusotsuseid muuta ning samuti kuulus mõisnikele kodukariõigus,²² võib öelda, et tegelik kohtuvõim oli siiski mõisnike käes. Mõisnike võim talurahvakohtute üle vähenes alles 19. sajandi teises pooles, mil hakati piirama mõisnike võimu tollaste vallakohtute tegevuse üle ja samas hakati laiendama talurahva isikuvabadusi.²³

Samuti ei pruukinud kollegiaalne otsustamine tähendada, et kaasistujateks oleksid alati olnud rahva esindajad, vaid kaasistujad võisid olla ka kohtu teised liikmed. Nii näiteks said linnakohtutes foogti võimu nõrgenedes kohtukolleegiumi liikmeteks linnapead ja nõunikud ning ülejäänud linnarahvast kaasistujatena ei kaasatud.²⁴

Enamik seisislikest erikohtutest kaotati 1889. aasta²⁵ kohtureformiga ning nende asemele loodi üldkohtud. Seisislike kohtutena jäid alles vallakohtud ja kiriku konsistooriumid.²⁶ Üldkohtutes kaasati rahvast kaasistujatena õigusemõistmisesse üksnes Peterburi kohtupalatis, mis oli ringkonnakohtu apellatsioonikohtuks ja mis tegi väljasõiduistungeid Tallinnasse. Siiski sai rahvas osaleda vaid üksikute kohtuasjade arutamisel, kuna neid kaasati ainult poliitiliste kohtuasjade arutamise korral.²⁷

Rahva esindatus säilis reformijärgselt ainsate talurahvakohtutena alles jäänud vallakohtute koosseisus. Vallakohtutes pidi kaasistujaid olema vähemalt neli ja nad valiti ametisse kolmeks

¹⁹ *Ibidem*, lk 11.

²⁰ *Ibidem*, lk 13.

²¹ Perandi, A. Märkmeid talurahva õigusliku ja majandusliku seisundi kohta Liivimaal Rootsi valitsusaja alul. – Ajalooline ajakiri 1931/4, lk 198.

²² Rebane, I. Kohtud Eestis läbi aegade: lühiülevaates. Toronto: [s.n.] 1982, lk 26.

²³ Anepaio, T. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline ajakiri 2007 3/4, lk 359-362.

²⁴ Rebane, lk 58-59.

²⁵ Õigupoolest loodi Venemaal uus kohtusüsteem juba 1864. aasta kohtureformiga, kuid Eesti aladel kehtestati see kohtusüsteem alles 1889. aastal (Schneider, lk 21).

²⁶ Rebane, lk 70.

²⁷ *Ibidem*, lk 71.

aastaks nende vallaelanike seast, kes olid vähemalt 25 aastat vanad, ristiuku ja oskasid kohalikus keeles lugeda ja kirjutada. Vallakohtu esimehe valisid kohtu liikmed endi seast, kusjuures sarnaselt reformieelsele ajale võis endiselt vallakohtu esimeheks olla üksnes taluperemees.²⁸ Teise kohtuastmena tegutsevasse ülemtalurahvakohtutesse otse rahva seast kaasistujaid ei valitud, vaid kaasistujateks olid vallakohtute eesistujad, kes vahetustid järele mööda.²⁹

1889. aasta reformiga kehtestatud kohtukorraldus toimis Eesti aladel kuni 1917. aasta oktoobrirevolutsioonini, peale mida hakati enamlaste eestvedamisel kohtuid ümber korraldama ka Eestis. Samal ajal okupeerisid Saksa väed Eesti läänepoolsed saared ning viisid seal sisse oma kohtusüsteemi, mis hiljem mandriosa okupeerimise käigus ka mujal kehtestati. Saksa kohtukorraldus kaotati Eesti aladel koos Saksa okupatsiooniga novembris 1918 ja noor Eesti Vabariik sai hakata looma omariiklikku kohtusüsteemi.³⁰

Omariikliku kohtusüsteemi eeskujuks võeti enne 1917. aasta oktoobrirevolutsiooni kehtinud kohtukorraldus, kuid olulise muudatusena kaotati lõplikult seisuslikud kohtud. Nii jäid senised vallakohtud tegutsema üksnes hoolekande alal ning ülemtalurahvakohtud kaotati. Ka senised vaimulikud kohtuasjad allutati üldkohtutele. Kohtusüsteemi kutseliste kohtunike kõrvale rahva seast kaasistujaid ei kaasatud.³¹

Teise maailmasõja puhkedes kaotas Eesti Vabariik oma iseseisvuse. Püsivalt kehtestati Eestis Nõukogude Liidu okupatsioon 1944. aastal, mis tähendas lõplikult seniste kohtute kaotamist ning Eesti lülitumist Nõukogude Liidu kohtusüsteemi.³²

Esimeseks kohtuastmeks sai rajooni rahvakohus, mille koosseisu kuulusid rahvakohtunikud kui asjatundjad ja rahvakaasistujad kui vöhtikud. Rahvakaasistujad valiti ametisse kodanike koosolekutel kaheks ja pooleks aastaks ning kohtuasjade lahendamisse kaasati neid kordamööda, kusjuures kolleegiumisse kuulus üks rahvakohtunik ja kaks rahvakaasistujat.³³

Eesti aladel kehtis kaheastmeline kohtusüsteem, mis tähendas, et rahvakohtu otsustele sai edasi kaevata Eesti NSV Ülemkohtusse. Ülemkohtu koosseisu kuulusid ka rahvakaasistujad,

²⁸ Viks, J. Ülevaade vallakohtu saabumisest ja tegevusest Eestis. – Maaomavalitsus 1936/2, lk 22.

²⁹ Rebane, lk 33-34.

³⁰ *Ibidem*, lk 74-79.

³¹ *Ibidem*, lk 79-83.

³² Schneider, lk 32-33.

³³ Nigola, K. Kohtukorraldus NSV Liidus. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool 1989, lk 86-89.

kes valiti ametisse viieks aastaks.³⁴ Rahvakaasistujad valiti ülemkohtu koosseisu üksnes seetõttu, et ülemkohus lahendas kohtuasju ka esimeses astmes ning sel juhul oli kohtukollegiumis samuti üks kohtunik ja kaks rahvakaasistujat. Kõrgeima kohtuastme funktsioone täitsid kohtunikud kollegiaalselt rahvakaasistujaid kaasamata.³⁵

Peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist hakati uuesti välja töötama omariiklikku kohtusüsteemi ning muuhulgas tuli lahendada ka rahvakohtunike³⁶ õigusemõistmisesse kaasamise küsimus. Tuli otsustada, kas antud instituuti peaks üldse säilitama uues kohtusüsteemis ning kas seda küsimust peaks lahendama põhiseaduses või jätma selle seaduse tasandil reguleerimiseks.

Rahvakohtuniku instituudi säilitamise puhul kardeti, et ühelt poolt võimaldab see kohtunikel jätkata nõukogude ajale iseloomulikku õigusemõistmist, kus kollegiaalsusele viidates saab kohtunik süümepiinadeta ebaõigeid kohtuotsuseid teha.³⁷ Teisalt kardeti, et ka rahvakohtunikud võivad oma tahet professionaalsele kohtunikule peale suruda ning kohtunik peab seejärel koostama nii kohtuotsuse kui ka enda eriarvamuse.³⁸

Samas ei soovitud kergekäeliselt rahvakohtuniku instituudist loobuda, kuna uue kolmeastmelise kohtusüsteemi loomine tähendas, et kohtunike kaadrit oli vaja mitte ainult uuendada, vaid kohtunikke oli ka juurde vaja. Kohtunike puuduse leevendusena nähti rahvakohtuniku instituudi säilitamist ning seeläbi sooviti vältida kohtunike kiirkursustel koolitamist.³⁹ Samuti leiti, et erineva haridusega inimeste kaasamine kohtuprotsessi võiks olla abiks juura haridusega kohtunikule õigusemõistmisel.⁴⁰

Lõpuks otsustas Põhiseaduse Assamblee häälteenamusega, et põhiseadusega ei ole mõistlik rahvakohtunike kaasamise küsimust lõplikult lahendada.⁴¹ Teisisõnu, kuna põhiseadusesse ei kirjutatud sõnaselgelt sisse, et õigust mõistavad kutselised kohtunikud, jäi rahvakohtunike

³⁴ *Ibidem*, lk 92.

³⁵ *Ibidem*, lk 94.

³⁶ Kuni 2002. aastal uue kohtute seaduse vastu võtmiseni nimetati rahvakohtunikke endiselt kohtukaasistujateks. Teksti selguse mõttes on siin ja edaspidi kohtukaasistujaid nimetatud rahvakohtunikeks.

³⁷ Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 01.11.1991. Ü. Seppa sõnavõtt, lk 20-21. – <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/12.-istung.pdf> (01.02.2021); Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 08.11.1991. Ü. Seppa sõnavõtt, lk 49. – <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/13.-istung.pdf> (01.02.2021).

³⁸ Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 01.11.1991. Ü. Seppa sõnavõtt, lk 21.

³⁹ Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 08.11.1991. Ü. Seppa sõnavõtt, lk 50; *idem*. J. Rätsepa sõnavõtt, lk 52.

⁴⁰ Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 01.11.1991. J. Rätsepa sõnavõtt, lk 17.

⁴¹ Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 08.11.1991. Juhataja T. Antoni sõnavõtt, lk 52.

kaasamine seaduse tasandil otsustamiseks. Kohtute seadus⁴² ja kohtuniku staatuse seadus⁴³, mis nägid ette ka rahvakohtunike kasutamise, olid tegelikult juba enne põhiseadust vastu võetud.

Kohtute seaduse § 7 lg 1 kohaselt kaasati esimeses kohtuastmes tsiviil- ja kriminaalasjade arutamisele reeglina kaks rahvakohtunikku ning haldusasju lahendas kohtunik ainuisikuliselt. Tsiviil- ja kriminaalasjade puhul võis kohtunik asja ainuisikuliselt lahendada üksnes seaduses sätestatud juhtudel. Üsna pea selgus siiski, et sellises koosseisus tsiviil- ja kriminaalasjade lahendamine ei ole otstarbekas ning rahvakohtunikke on raske leida.⁴⁴ Seetõttu muudeti 1993. aastal kohtute seadust selliselt, et ka tsiviil- ja kriminaalasju hakkas reeglina lahendama kohtunik ainuisikuliselt ning rahvakohtunike osavõtt pidi edaspidi olema menetlusseadustes ette nähtud.⁴⁵

Tsiviilkohtupidamise seadustik⁴⁶ ja hilisem tsiviilkohtumenetluse seadustik⁴⁷ nägid ette rahvakohtunike osalemise hagimenetluses, kui seda nõudis vähemalt üks pool või pidas vajalikuks kohtunik. Selline korraldus kehtis kuni 01.01.2006. a, mil jõustus uus tsiviilkohtumenetluse seadustik⁴⁸, mille kohaselt rahvakohtunikke enam menetlustesse ei kaasata. Põhjuseks toodi asjaolu, et juba enne seadusemuudatust oli praktikas rahvakohtunike osatähtsus tsiviilasjade menetlemisel olnud suhteliselt väike.⁴⁹

Kriminaalmenetluse koodeksis muudeti rahvakohtunike kaasamist reguleerivaid sätteid 1994. aastal, mil seati kohustuslikuks rahvakohtunike kaasamine üksnes esimese astme kuritegude puhul ja selliste teise astme kuritegude puhul, mille eest oli ette nähtud raskeima karistusena vabadusekaotust üle kolme aasta.⁵⁰ Samas ei olnud välistatud rahvakohtunike kaasamine ka muude kuritegude puhul, mida kohtunik võis ka ainuisikuliselt lahendada.⁵¹

⁴² Kohtute seadus. – RT 1991, 38, 472.

⁴³ Kohtuniku staatuse seadus. – RT 1991, 38, 473.

⁴⁴ Riigikogu stenogramm, 24.03.1993. 107 SE (Riigikogu VII koosseis) esimene lugemine, R. Maruste sõnavõtt. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199303241400?phrase=kaasistuja&type=ALL#SND-294762> (01.02.2021).

⁴⁵ Kohtute seaduse ja kohtuniku staatuse seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1993, 24, 429.

⁴⁶ Tsiviilkohtupidamise seadustik. – RT I 1993, 31, 538.

⁴⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666.

⁴⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197.

⁴⁹ Riigikogu stenogramm, 15.09.2004. 208 SE (Riigikogu X koosseis) teine lugemine, V. Linde sõnavõtt. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200409151300?phrase=kaasistuja&type=ALL> (01.02.2021).

⁵⁰ Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1994, 86/87, 1487.

⁵¹ Seletuskiri Eesti NSV Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seaduse eelnõu kohta. 6071311 SE, lk 3. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f0ddaec4-5543-353c-85a2->

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu koostamise käigus kaaluti ka rahvakohtuniku instituudist täielikku loobumist. Ajendatuna soovist mitte kaotada ühiskonna ja kriminaalmenetluse vahelist sidet, otsustati see instituut siiski alles jätta,⁵² kuid 2003. aastal vastu võetud kriminaalmenetluse seadustikuga⁵³ piirati rahvakohtunike menetlustes osalemist sellegipoolest, kaasates neid ainult üldmenetluses esimese astme kuritegude kriminaalasjade lahendamisse.

1.2. Rahvakohtuniku mõiste

Rahvakohtuniku mõistet on Eesti seadustes kasutatud kõige rohkem kohtute seaduses, milles on sätestatud rahvakohtuniku instituudi õiguslikud alused. Lisaks on rahvakohtuniku mõistet kasutatud ka kriminaalmenetluse seadustikus ja karistusseadustikus⁵⁴. Siiski selle mõiste legaalseaduse siseriiklikest seadustest ei leia. Põhjus võib peituda rahvakohtuniku instituudi sajandite pikkuses kujunemises, mis justkui on muutunud rahvakohtuniku mõiste iseenesestmõistetavaks ja seega ei ole seadusandja pidanud vajalikuks täiendavat selgitust kohtute seadusesse lisada.⁵⁵

Lisaks on rahvakohtuniku instituudi põhisisu tuletatav ka instituuti reguleerivatest kohtute seaduse sätetest, mistõttu legaalseaduse seadusesse lisamine on üleliigne. Rahvakohtuniku instituuti reguleerib kohtute seaduse 13. peatükk, kus on välja toodud kõik selle ameti olulisemad küljed nagu rahvakohtuniku menetlusse kaasamise alused, rahvakohtuniku õigused ja kohustused, rahvakohtunikule esitatavad nõuded, kandidaatide valimise kord ja volituste lõppemisega seonduvad asjaolud. Seejuures sätestab kohtute seaduse (edaspidi: KS) § 102 lg 1 rahvakohtuniku õigusemõistmises osalemise kohtumenetluse seadustes sätestatud alustel ja korras ning sama sätte teise lõike kohaselt on rahvakohtunikul õigusemõistmises võrdsed õigused kohtunikuga. Seega on kohtute seadusest tulenevalt rahvakohtunik isik, kes osaleb kohtumenetluse seadustes sätestatud juhtudel õigusemõistmises, olles seejuures võrdsel positsioonil kohtunikuga.

[f340a3ac7e71/Eesti%20NSV%20kriminaalprotsessi%20koodeksi%20ja%20m%C3%B5ne%20muu%20seaduse%20muutmise%20ja%20t%C3%A4iendamise%20seadus](#) (01.02.2021).

⁵² Kergandberg, E., Pikamäe, P. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. – Juridica 2000/9, lk 557.

⁵³ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166.

⁵⁴ Karistusseadustik. – RT I, 03.03.2021, 3.

⁵⁵ Võrdluseks võib tuua kohtunikuabi ja kohtujuristi ametid, mis on kohtute seaduses mõistetenähtena lahti seletatud. Mõlemad instituudid on Eesti õigussüsteemis võrdlemisi uued - kohtunikuabi amet loodi 1997. aastal ja kohtujuristi amet 2013. aastal. Kohtunikuabi ja kohtujuristi ametist loe lähemalt: Laud, K. Kohtunikuabi institutsioon Eesti tsiviilkohtumenetluses. Magistritöö. Juhendaja Villu Kõve. Tartu: Tartu Ülikool 2013.

Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi: KrMS) § 18 lg-st 1 tulenevalt on elukutseline kohtunik kohtukolleegiumis eesistuja, seega rahvakohtunikud on kohtukolleegiumis kaasistujad. Enne kohtute seaduse jõustumist 2002. aastal nimetati rahvakohtunikke kohtukaasistujateks. Ametinimetuse muudatus otsustati läbi viia seetõttu, et kaasistujaks võib kohtukolleegiumis olla ka elukutseline kohtunik, nii on näiteks ringkonnakohtus.⁵⁶ Kuigi sõna „rahvakohtunik“ kasutati nõukogude ajal tähistamaks rahvakohtutes tegutsenud elukutselisi kohtunikke, leiti kohtute seaduse eelnõu koostamisel, et antud mõiste on kõige sobivam tähistamaks tänaseid kohtukaasistujaid, kes ei ole elukutselised kohtunikud, andes edasi rahvakohtuniku olemust.⁵⁷ Rahvakohtunik on n-ö tavaline inimene rahva seast mitte kaasistuja kohtunikukonnast.

Seega võib rahvakohtuniku mõiste kokku võtta järgmiselt: rahvakohtunik on isik, kes osaleb õigusemõistmises rahva esindajana, omades kohtumenetluses võrdseid õiguseid kohtunikuga.

1.3. Rahvakohtuniku staatus kehtiva regulatsiooni järgi

Kuigi rahvakohtunik esindab õigusemõistmises kohalikke inimesi ja ühiskonda, on kohtute seaduses siiski sätestatud nõuded, millele ametisse valitud isik peab vastama. Nii on KS § 103 lg-s 1 sätestatud rahvakohtunikule vanusenõue (25-70 aastat), täieliku teovõimelisuse nõue, kodakondsuse nõue (Eesti Vabariigi kodanik), elukoha nõue (Eesti), keelenõue (keeleseaduses sätestatud C1-tase või sellele vastav tase) ning rahvakohtuniku tegevuseks sobivate kõlbeliste omaduste nõue. Nende nõuete eesmärk on tagada, et rahvakohtunikuks nimetataks üksnes isikuid, kes on rahvakohtuniku tööks piisava sotsiaalse küpsuse ja töövõimega⁵⁸ ning kes võimalikult täpselt esindavad rahvastiku läbilõiget.⁵⁹

Lisaks on KS § 103 lg-s 2 ja 3 sätestatud piirangud, mille esinemise korral ei tohi isikut rahvakohtunikuks nimetada ka juhul, kui eelnevalt nimetatud nõuded on täidetud. Pidades silmas demokraatliku riigi põhitõdesid, sealhulgas vajadust välistada kohtuvõimu otsene sidumine seadusandliku ja täitevvõimuga,⁶⁰ ei või KS § 103 lg 2 p 5-11 kohaselt rahvakohtunikuks nimetada isikut, kes on kohtu, prokuratuuri või politseiteenistuses, kaitseväeteenistuses, advokaat, notar või kohtutäitur, Vabariigi Valitsuse liige, valla- või

⁵⁶ Kohtute seaduse eelnõu seletuskiri. 607 SE I, lk 32. –

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/bd1b5c32-b483-38ce-aed8-1f9a0e647528/Kohtute%20seadus> (01.02.2021).

⁵⁷ Riigikogu stenogramm 14.02.2001. 607 SE (Riigikogu IX koosseis) esimene lugemine, M. Raski sõnavõtt. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200102141300#PKP-4510> (01.02.2021).

⁵⁸ Kama, P. KSK § 103/1.

⁵⁹ Kama, P. KSK § 103/5.

⁶⁰ Kohtute seaduse eelnõu seletuskiri. 607 SE I, lk 32.

linnavalitsuse liige, Vabariigi President või Riigikogu liige. Lisaks ei või rahvakohtuniku sõltumatuse huvides KS § 103 lg 2 p 2 järgi nimetada rahvakohtunikuks pankrotivõlgnikku.

Samuti on piiratud selliste isikute rahvakohtunikuks nimetamine, kes teatud omaduste tõttu on rahvakohtuniku ametiks sobimatud. Sellisteks isikuteks on KS § 102 lg 2 p 1 kohaselt isikud, kes on süüdi mõistetud kuriteos ja KS § 102 lg 2 p 3 kohaselt isikud, kes tervise tõttu ei sobi rahvakohtuniku ametisse. Samuti ei või KS § 102 lg 2 p 4 järgi rahvakohtunikuks nimetada isikut, kes rahvastikuregistri andmetel on elanud alla ühe aasta selle omavalitsusüksuse territooriumil, kes ta rahvakohtunikukandidaadiks esitas. Elukoha registreerimise nõuet on peetud oluliseks siiski üksnes valimiste korraldamise hõlbustamiseks mitte seoses kohalike olude tundmise vajadusega.⁶¹

Viimaks ei või KS § 103 lg 3 kohaselt rahvakohtunikuks nimetada ka isikut, kes on kuriteos süüdistatav. Antud säte ei piira siiski juba rahvakohtunikuks nimetatud isiku tegutsemist rahvakohtunikuna, kui talle esitatakse süüdistus tema volituste kehtimise ajal.⁶²

Eelnevast selgub, et rahvakohtunikele haridusnõuet seatud ei ole. Samuti ei ole piiratud õigusalase haridusega isikute rahvakohtunikuks nimetamist, v.a juhul, kui isik on tegev mõnes ülalmainitud ametis. Praktikas rahvakohtunike haridusnõude puudumine otseselt probleemiks ei ole olnud, kuid nende koolitusvajadusele on siiski korduvalt tähelepanu juhitud, kuna tihtipeale ei tea rahvakohtunikud kriminaalmenetluse üldpõhimõtteidki.⁶³ Sellest hoolimata ühtset seisukohta, kas ja millises mahus rahvakohtunikke koolitada, seni ei ole, kuna kardetakse, et rahvakohtunike koolitamise tulemusel ei oleks tegemist enam n-ö inimestega tänavalt.⁶⁴

Selleks, et tagada suurema rahvahulga osalus õigusemõistmises, on KS § 104 lg-s 2 sätestatud piirang, mille kohaselt ei või rahvakohtunikuks nimetada isikut, kes on juba kaks perioodi järjest olnud rahvakohtunikuks nimetatud. Oluline on siinjuures see, et nimetatud tingimus kehtib üksnes järjestikkuste perioodide kohta ehk välistatud ei ole isiku rahvakohtunikuks nimetamine juhul, kui viimase ametis oldud perioodi ja taas rahvakohtunikuks nimetamise vahele jääb vähemalt üks periood, mil isik ei olnud rahvakohtunikuks nimetatud.

⁶¹ Kama, P. KSK § 103/7.4.

⁶² Kama, P. KSK § 103/7.6.

⁶³ KHN 67. istungi protokoll. M. Selke sõnavõtt, lk 16; KHN 69. istungi protokoll, lk 27; KHN 80. istungi protokoll, lk 12.

⁶⁴ KHN 67. istungi protokoll. K. Paali sõnavõtt, lk 16.

Rahvakohtunikukandidaatide leidmiseks on Eestis kasutusel kaheastmeline süsteem, mis on kõige levinum rahvakohtunike nimekirjade koostamise viis Euroopas.⁶⁵ KS § 106 lg-te 1 ja 2 kohaselt valib rahvakohtunikukandidaadid kohaliku omavalitsusüksuse volikogu, kusjuures kandidaate võib esitada volikogu iga liige. Kuigi seaduses seda otsesõnu kirjas ei ole, lähtutakse rahvakohtunikukandidaatide valimisel vabatahtlikkusest. Vabatahtlike kandidaatide leidmiseks teevad omavalitsused tavaliselt üleskutse, et huvilised ise esitaksid omavalitsusele avalduse enda kandidatuuri välja pakkumiseks.⁶⁶

Kuivõrd teadupoolest katab iga maakohtu tööpiirkond mitmete omavalitsusüksuste piirkondi ning neil kõigil on õigus esitada rahvakohtunikukandidaate, määrab KS § 106 lg 3 alusel kohtu esimees iga maakohtu tööpiirkonda kuuluva omavalitsusüksuse volikogu poolt esitatavate kandidaatide arvu. Seejuures tuleb silmas pidada, et omavalitsusüksuse volikogu poolt esitatav rahvakohtunikukandidaatide arv oleks võrdeline valla või linna elanike arvu ja kohtu tööpiirkonna elanike arvu suhtega. Praktikas siiski kaldutakse täielikust võrdelisusest kõrvale väikeste omavalitsuste kasuks.⁶⁷

Olles valinud rahvakohtunikukandidaadid, tuleb KS § 107 kohaselt omavalitsuse volikogul vähemalt kaks kuud enne rahvakohtunike volituste lõppemist esitada rahvakohtunikukandidaatide nimekiri maakohtule. Samuti avaldatakse kandidaatide nimekiri väljaandes Ametlikud Teadaanded ning seejärel on igaühel õigus kandidaadi rahvakohtunikuks nimetamine vaidlustada maakohtu rahvakohtunikuks nimetamise komisjonis.

Rahvakohtunikuks nimetamise komisjoni näol on tegemist KS § 108 lg 1 alusel kohtu juurde moodustatud kollegiaalse üksusega, mille ülesandeks on omavalitsuste poolt esitatud rahvakohtunikukandidaatide seast sobivad isikud rahvakohtunikeks nimetada. Ametisse nimetatavate rahvakohtunike arvu määrab KS § 14 kohaselt justiitsminister kooskõlastatult kohtute haldamise nõukojaga, olles eelnevalt ära kuulanud ka maakohtu üldkogu arvamuse. Viimati muudeti rahvakohtunike arvu 2015. aastal, mil vähendati rahvakohtunike arvu kõigis maakohtutes peale Viru Maakohtu. Rahvakohtunike arvu vähendamise peamiste põhjustena

⁶⁵ Jackson, J., Kovalev, N. Lay adjudication and human rights in Europe. – Columbia Journal of European Law 2006/1, lk 102.

⁶⁶ Kama, P. KSK § 106/2.

⁶⁷ Kama, P. KSK § 106/3.

toodi rahvakohtunike vähene menetlustesse kaasamine ning raskused rahvakohtunike leidmisega.⁶⁸

Komisjon peab rahvakohtunikku nimetades arvestama KS § 108 lg-s 5 nimetatud järgnevaid kriteeriume: kandidaadi sobivust, kandidaadi kohta esitatud põhjendatud vastuväiteid ning seda, et rahvakohtunike seas oleks eri soost ja vanusest, erinevatest sotsiaalsetest rühmadest ning eri tegevusvaldkondades tegutsevaid isikuid. Sätte eesmärk on tagada, et rahvakohtunikud esindaksid ühiskonda võimalikult mitmekesiselt. Tähelepanuväärne on siinjuures asjaolu, et kuigi rahvakohtunikukandidaate saab esitada iga omavalitsusüksuse volikogu võrdeliselt oma rahvaarvuga, ei ole komisjonil kohustust valida rahvakohtunikke igast kohtu tööpiirkonda jäävast omavalitsusüksusest. Mitmekesisuse põhimõttest lähtuvalt ei tohiks siiski põhjendamatult osade omavalitsusüksuste esitatud kandidaate kõrvale jätta.⁶⁹

Rahvakohtuniku ametisse nimetamise protsessi viimane etapp on KS § 109 järgi rahvakohtuniku poolt kohtu üldkogu ees vande andmine. Rahvakohtuniku vanne on sama sõnastusega nagu kohtunike ametivanne ning selle eesmärk on, et rahvakohtunik teadvustaks oma ülesandeid, rolli ja vastutust õigusemõistmisel ning rõhutada tema ametitegevuse aluseks olevaid väärtusi.⁷⁰

Rahvakohtuniku kaasamise aluste osas selgub KS § 102 lg-st 1, et rahvakohtunik osaleb õigusemõistmises üksnes maakohtus ning vastavalt kohtumenetluse seadustes sätestatud alustele ja korrale. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁷¹ § 16 lg 1 kohaselt lahendab maakohtus kohtunik tsiviilasja ainuisikuliselt. Ka halduskohtumenetluse seadustiku⁷² § 11 lg 1 järgi lahendab kohtunik haldusasja ainuisikuliselt või teatud juhtudel kolmeliikmelises elukutselistest kohtunikest koosnevas koosseisus. Rahvakohtuniku kaasamist kohtumenetlusesse kumbki seadustik ette ei näe.

Erinevalt tsiviil- ja haldusmenetluse seadustikest võib rahvakohtuniku kaasamise kohta leida infot kriminaalmenetluse seadustikust. KrMS § 18 lg 1 järgi arutab esimese astme kuritegude kriminaalasju eesistujast ja kahest rahvakohtunikust koosnev kohtukoosseis ning sama sätte teise lõike järgi arutab teise astme kuritegude kriminaalasju ja kriminaalasju lihtmenetluses kohtunik ainuisikuliselt. Seega on rahvakohtunike osalus ette nähtud ainult

⁶⁸ KHN 80. istungi protokoll, lk 12.

⁶⁹ Kama, P. KSK § 108/3.

⁷⁰ Kama, P. KSK § 109/2.

⁷¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 20.06.2020, 5.

⁷² Halduskohtumenetluse seadustik. - RT I, 13.03.2019, 54.

kriminaalkohtumenetluses ja sedagi üksnes raskemate kuritegude osas juhul, kui menetlusliigiks on üldmenetlus.

KS § 110 lg 1 järgi peavad kohtud rahvakohtunikke õigusemõistmisesse osalema kutsuma võimalikult võrdselt. Seda, kuidas tagada antud nõude täitmine, reguleeritud ei ole, mis tähendab, et iga maakohus peab ise leidma viisi, kuidas nõude täitmine tagada. Näiteks on Harju Maakohtus rahvakohtunike istungitele kutsumine ühe konkreetse ametniku ülesanne, kes peab rahvakohtunike istungil osalemiste kohta arvestuse tabelit.⁷³ Pärnu Maakohtus tegelevad rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumisega enamasti kohtuistungi sekretärid, kellel on selleks nimekiri rahvakohtunistest ning rahvakohtunikke kutsutakse õigusemõistmises osalema vastavalt järjekorrale, milles nad nimekirja on kantud.⁷⁴ Ka Viru Maakohtus kutsutakse rahvakohtunikke osalema nimekirja alusel järjest.⁷⁵

KS § 110 lg 2 ja § 111 lg-te 1 ja 2 järgi üksnes juhul, kui kutsutud rahvakohtunikul on mõjuv põhjus istungile mitteilmumiseks, saab tema asemele kutsuda teise rahvakohtuniku. Siinkohal on silmas peetud olukorda, kus rahvakohtunik ei saa enne istungite algust kohtumenetlusse osalema tulla, kuna olukorraks, kus keset istungeid ilmneb kolleegiumisse kuuluval rahvakohtunikul osalemist takistav mõjuv põhjus, saab teda asendada üksnes KrMS § 18 lg 4 järgi varurahvakohtunikuga. Nimelt on Riigikohus KrMS § 339 lg 1 p 1, § 18 lg-t 1 ja 4 ja § 15 lg-t 1 analüüsid jõudnud seisukohale, et juhul, kui kohtumenetluse ajal rahvakohtunik vahetub, tuleb hakata asja uuesti otsast peale arutama, v.a juhul, kui terve istungi aja on saalis viibinud varurahvakohtunik, kelle vastu menetluses osalenud rahvakohtunik vahetatakse.⁷⁶

Rahvakohtuniku võimupiirid on kindlaks määratud KS § 102 lg-s 2, mille kohaselt on rahvakohtunikul õigusemõistmisel võrdsed õigused kohtunikuga. Rahvakohtunikule professionaalsete kohtunikega võrdsete õiguste andmine ei tähenda siiski võrdsust kohtupidamise igas etapis. Nimelt on KrMS § 18 lg-s 1 kirjas, et rahvakohtunikul on kohtunikuga võrdsed õigused üksnes kohtulikul arutamisel. Kriminaalmenetluse seadustikus on kohtuliku arutamise all mõeldud ainult kriminaalasja kohtuistungil arutamist alates kohtuistungi rakendamisest kuni kohtukoosseisu nõupidamistuppa suundumiseni, kuid mitte kohtulikku eelmenetlust. Seda kinnitavad ka KrMS § 18 lg 5 ja KrMS § 259 lg 1, mille järgi ei kaasata rahvakohtunikke eelmenetlusse. Kuivõrd eelmenetluses käsitletakse suuremalt jaolt protseduurilisi küsimusi, mille lahendamisel oleks õigusteadmisteta rahvakohtunikul raske

⁷³ Harju Maakohtu vastus magistrirühma autorile. Elektrooniliselt, 18.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).

⁷⁴ Pärnu Maakohtu vastus magistrirühma autorile. Elektrooniliselt, 31.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).

⁷⁵ Viru Maakohtu vastus magistrirühma autorile. Elektrooniliselt, 08.04.2021. a (kiri adressaadi valduses).

⁷⁶ RKKKm 1-15-6438.

kaasa rääkida, oleks rahvakohtuniku panus kohtulikus eelmenetluses vähetähtis ning seega oleks ebamõistlik rahvakohtunikke eelmenetlusse kaasata.

Tegelikult ei ole ka kohtulikul arutamisel rahvakohtunikud ja eesistujast kohtunik absoluutselt võrdsete õigustega. Näiteks tõuseb rahvakohtunike nõrgem positsioon esile jälitustoimingu seaduslikkuse kontrollimise juures. Kui vastavasisuline taotlus esitatakse, tuleb eesistujal vastav kontroll läbi viia ainuisikuliselt, kuna rahvakohtunikel ei ole riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse⁷⁷ § 27 järgi riigisaladusele juurdepääsu õigust, mida jälitustoimingu kontrollimine eeldab. Jälitustoimingu seaduslikkuse kontrollimise taotlust kohus aga rahuldamata jätta ei saa.⁷⁸ Seega, kui teiste tõendite lubatavust hindab kohus kollegiaalselt, siis jälitustoiminguga saadud tõendi lubatavuse hindamisest peavad rahvakohtunikud kõrvale jääma.

Lisaks on tegelikult eesistujal suurem roll kohtuistungil kui rahvakohtunikul, kuna KrMS § 266 lg 1 kohaselt juhib just eesistuja kohtuistungit. Selline regulatsioon on mõistetav, kuna elukutselise kohtunikuna on temal teadmised protseduurireeglitest, mida kohtuistungil tuleb järgida. Sel põhjusel on ka teistes rahvakohtunikke kaasavates riikides tavaline kohtuistungijuhtimine just eesistujale ülesandeks panna.⁷⁹

Mis puutub nõupidamistoas otsuse langetamisse, siis KrMS § 23 lg 1 kohaselt tuleb kollegiaalses kohtukoosseisus langetada kriminaalasja puutuvad küsimused hääletamisega, kusjuures sama sätte teise lõike järgi esitab maakohtu kolleegiumis eesistuja oma arvamuse viimasena. See ei takista eesistujal siiski varasema arutelu käigus oma arvamust avaldada, kuna antud sätte puhul on silmas peetud üksnes viimasena hääletamist.⁸⁰ Rahvakohtuniku ja kohtuniku häätel erinevat kaalu ei ole, mistõttu on rahvakohtunikud mitte üksnes näiliselt vaid ka häälte arvult enamuses. Selliselt on tagatud, et kohtunik oma häälega ei saaks mõjutada rahvakohtunike otsustusi ning rahvakohtunike enamusega tagatakse ühiskonna suurem usaldus langetatud otsuse suhtes.

Rahvakohtuniku kohustuste osas kehtivad KS § 111 lg 3 alusel rahvakohtuniku suhtes KS §-des 70-72 loetletud kohtuniku kohustused. KS § 70 lg-d 1 ja 2 kohustavad rahvakohtunikku oma ametikohustusi täitma erapooletult ja omakasupüüdmatult, käituma laitmatult nii

⁷⁷ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. – RT I, 06.05.2020, 36.

⁷⁸ RKKKo 3-1-1-63-08.

⁷⁹ Kutnjak Ivković, S. Ears of the Deaf: The Theory and Reality of Lay Judges in Mixed Tribunals. – Chicago-Kent Law Review 2015/3, lk 1056.

⁸⁰ Kergandberg, E. KrMSK § 23/2. – Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost.) Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. [Tallinn:] Juura: 2012.

teenistuses kui väljaspool seda, hoidudes tegudest, mis kahjustavad kohtu mainet. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et rahvakohtunikelt ei saa siiski nõuda elukutseliste kohtunikega samaväärset kutse-eetika nõuete järgimist, kuna rahvakohtunikud esindavad väga erinevaid ühiskonnakihte ja tegutsevad igapäevaselt erinevatel tegevusaladel. Pigem on nende nõuete eesmärk kohustada rahvakohtunikke vältima ilmselgelt sobimatut käitumist.⁸¹

KS § 70 lg 3, § 71 ja § 72 sätestavad rahvakohtunikule vaikimiskohustuse, seda nii avaliku teenistuse seadusest⁸² (edaspidi: ATS) tulenevalt avaldamisele mittekuuluva teabe osas (ATS § 55), kinniseks kuulutatud kohtuistungil teatavaks saadud andmete osas (KS § 71) kui ka nõupidamistoas toimunud arutluste osas (KS § 72 ja KrMS § 305 lg 2). Vaikimiskohustuse täitmiseks on oluline, et rahvakohtunikele selgitataks, milliseid detaile oma rahvakohtuniku kogemusest nad võivad avalikkusega jagada ja mida mitte. Kindlasti on oluline rahvakohtunikele ka selgitada, et vaikimiskohustus kehtib tähtajatult (KS § 71 lg 4 ja § 72 lg 2) ehk ka peale rahvakohtuniku ametivolituste lõppemist ei saa nad vabalt ja piiranguteta oma õigusemõistmise kogemusest rääkida.

Lisaks laienevad rahvakohtunikele avaliku teenistuse seadusest tulenevad järgnevad kohustused: ülesannete lõppemisel rahvakohtunikule kasutamiseks antud asjaajamise ja vara üleandmise kohustus (ATS § 56), etteteatamiskohustus, kui tema ülesanded on peatunud ning ta soovib naasta ametisse (ATS § 58 lg 1) ning streigikeeld (ATS § 59).

Üheks olulisemaks kohustuseks, mis on nimetatud KS § 111 lg-s 1, on rahvakohtuniku kohustus ilmuda kohtuistungile, kui teda õigusemõistmisesse osalema on kutsutud. Ilmumata jätmist vabandab KS § 111 lg 2 kohaselt rahvakohtunikul mõjuva põhjuse olemasolu, millest tuleb viivitamata kohtule teada anda. Mõjuv põhjus antud juhul on määratlemata õigusmõiste, mis on jäetud kohtute praktika sisustada.

Rahvakohtunikud nimetatakse KS § 104 lg 1 alusel ametisse neljaks aastaks. KS § 104 lg 3 järgi tuleb maakohtu esimehel vähemalt neli kuud enne rahvakohtuniku volituste tähtaja lõppemist kohaliku omavalitsuse volikogu rahvakohtuniku volituste tähtaja lõppemisest teavitada. See aitab tagada, et omavalitsusüksuste volikogud saaksid neile seatud tähtjaks leida uued rahvakohtunikukandidaadid.

KS § 105 lg-st 1 tuleneb, et ennetähtaegselt tuleb rahvakohtuniku volitused lõpetada juhul, kui ilmneb mõni KS § 103 lg-s 2 nimetatud asjaolu ehk juhul, kui rahvakohtunik mõistetakse

⁸¹ Kama, P. KSK § 111/2.

⁸² Avaliku teenistuse seadus. – RT I, 13.03.2019, 37.

süüdi kuriteos, kuulutatakse välja tema pankrot, ilmneb mõni terviseprobleem, mille tõttu ta enam ametisse ei sobi, tema elukoht ei ole enam selle omavalitsusüksuse territooriumil, kes ta rahvakohtunikukandidaadiks esitas või ta asub teenistusse või ametisse, mis võivad seada kahtluse alla tema sõltumatuse õigusemõistmisel. Samuti võib mõjuva põhjuse korral lõpetada rahvakohtuniku volitused ka tema enda avalduse alusel. Samas KS § 103 lg-s 1 või 3 nimetatud asjaolu esinemine või ilmsiks tulek ei too kaasa rahvakohtuniku ametivolituste ennetähtaegset lõpetamist. Seega kui rahvakohtunik oma volituste kestel näiteks saab vanemaks kui 70 aastat või ilmneb tema puudulik keeleoskus, ei lõpetata tema volitusi ennetähtaegselt, kui ta selleks ise soovi ei avalda.

Rahvakohtuniku volitused võivad kesta üle nelja aasta KS § 104 lg 4 järgi üksnes juhul, kui ta osaleb mõne kohtuasja lahendamisel ning tema volitused lõppeksid kohtumenetluse ajal. Sel juhul kehtivad tema volitused kohtuasja lahendamiseni selles kohtus. Antud säte on oluline selleks, et kohtuasja arutamist ei peaks uue kohtukoosseisuga otsast alustama. Ilma nimetatud sätteta ei oleks antud olukorras abi ka varurahvakohtuniku kaasamisest, kuna ka varuravakohtunikud valitakse rahvakohtunikuga samast nimekirjast ning seega varurahvakohtuniku volitused lõppeksid kolleegiumisse kuuluvate rahvakohtunike volitustega sarnasel ajal.

2. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI EESMÄRK JA PÕHIPROBLEEMIDE OLEMUS

2.1. Rahvakohtuniku instituudi eesmärk

Rahvakohtuniku instituuti kasutatakse erinevates õiguskordades peamiselt kahel eesmärgil. Esiteks saab rahvakohtuniku instituudi kasutamise läbi kaasata õigusemõistmisesse mingi tegevusala asjatundjaid, kes aitavad oma eriteadmistega tõsta kohtulahendite kvaliteeti.⁸³ Kohtunikud, kellel on üksnes juriidiline haridus ja kes võivad ka õigusmaastikul olla spetsialiseerunud üksnes kindlale valdkonnale, tihtipeale ei tunne süvitsi teisi elualasid, millega neil kohtuasjade lahendamise käigus kokku tuleb puutuda. Seda lünka kohtuniku teadmistes aitavad täita eriteadmistega rahvakohtunikud, kes just tänu oma teadmistele kohtuasja lahendama on kutsutud.

Meie kehtivas õiguses sellist lähenemist otseselt ette ei ole nähtud. KS §-st 103 nähtub, et rahvakohtunikul puudub haridusnõue ning neilt ei nõuta tööstaaži ega muid kvalifikatsioone, mis tagaks neil mingi valdkonna eriteadmiste olemasolu. Samuti puuduvad kohtute seaduses ja kriminaalmenetluse seadustikus sätted, mis võimaldaks konkreetseks kriminaalasjaks kindla eriala esindajat rahvakohtunikuks kutsuda. Samas, kui vaadata rahvakohtunikke puudutavat reeglistikku, ei ole kindla valdkonna rahvakohtunike kohtusse kutsumine ka välistatud. Nimelt tuleb KS § 110 lg 1 kohaselt rahvakohtunike kohtusse kutsuda arvestusega, et rahvakohtunikud osaleksid õigusemõistmises võimalikult võrdselt. Ühtki täiendavat juhust või reeglit, millest rahvakohtunike kohtusse kutsumisel lähtuda tuleks, ei ole. Seega on praktikas võimalik kutsuda konkreetse valdkonna kohtuasja lahendama kindlate eriteadmistega rahvakohtunik, eeldusel, et vajalike eriteadmistega rahvakohtunik on kehtivas rahvakohtunike nimekirjas olemas ning arvestades seejuures kohtute seadusest tulenevat rahvakohtunike võrdselt osalemise nõuet.

Teiseks on demokraatlikes riikides rahvakohtunike kasutamine üheks otsedemokraatia väljendusviisiks, mis võimaldab kodanikel olla rohkem kaasatud avaliku sektori tegemistesse, vastutada ühiskonda mõjutavate otsustuste üle⁸⁴ ja aidata tagada, et kohtulahendid vastaksid ühiskonna õiglustundele.⁸⁵ Selle lähenemise kasuks on otsustatud ka Eesti kehtiva õiguse kujundamisel.⁸⁶

⁸³ Kama, P. KSK § 102/2; Machura (viide 2), lk 239-240.

⁸⁴ Jackson/Kovalev, lk 90.

⁸⁵ Kama, P. KSK § 102/2.

⁸⁶ Kergandberg/Pikamäe (viide 52), lk 557.

Üheks rahvakohtuniku instituudi oluliseks eesmärgiks, mille seadusandja on Eesti kehtivas õiguses instituudile seadnud, on tõsta kohtulahendite aktsepteeritavust ühiskonnas.⁸⁷ Kohtulahendiga samaväärselt mõjutab ühiskonna arvamust õigusemõistmisest ka see, kuidas selle lahendini jõuti.⁸⁸ Õiguskirjanduses on leitud, et juba ainuüksi fakt, et rahvakohtunikud on kaasatud kohtukolleegiumisse, aitab tagada kohtusüsteemi sõltumatust riigivõimust rahva silmis ning seega näib kogu kohtusüsteem üldsusele õiglasem.⁸⁹ Lisaks on Eestis rahvakohtunikud kohtukolleegiumis arvuliselt ülekaalus (KrMS § 18 lg 1) ning kuna kriminaalasja puutuvad küsimused tuleb langetada hääletamise teel (KrMS § 23 lg 1), on rahvas otsuse langetamisel vähemalt näiliselt tugevamal positsioonil, mis samuti tõstab süsteemi usaldusväärsust ühiskonna silmis.

Kohtute veebilehelt võib lugeda, et rahvakohtuniku eesmärk Eesti õigusemõistmises on „tavalise inimesena näha kohtuprotsessi eelkõige inimlikust, mitte juriidilisest aspektist“.⁹⁰ Sellisest sõnastusest jääb mulle mulje, justkui kohtunikud oleksid oma juriidilise hariduse ja töökogemuse tõttu mõnevõrra, kui mitte täielikult, distantseerunud ühiskonnast ega suuda raskeid kriminaalasju lahenda ühiskonna ootustele vastavalt. Kuivõrd kohtupidamine demokraatlikus riigis peaks vastama ühiskonna õiglustundele, on süsteemi sisse toodud rahvakohtunikud, kes peaksid oma elukogemusega tasakaalustama kohtuniku eelkõige juriidilist lähenemist kohtuasja lahendamisele.

Rahvakohtunike eesmärgi sõnastamine selliselt nagu see kohtute veebilehel on esitatud, on ebaõnnestunud. Viide, kuigi mitte otsene, justkui kohtunikud oma ameti ja hariduse ning võib-olla ka ühiskondliku positsiooni tõttu ei suuda ise piisavalt kohtuasjade lahendamisel lisaks seadustele rakendada ka inimlikke väärtusi, läheb vastuollu kohtunikele esitatavate nõuetega. KS § 47 lg 1 p 3 järgi võib kohtunikuks nimetada Eesti Vabariigi kodaniku, kes muuhulgas on kõrgete kõlbeliste omadustega. Kõlbelised omadused on seotud moraali ehk inimese südametunnustuse, õiglustunde ning hea ja kurja tundmisega.⁹¹ Mõiste „inimlik“ tähendab inimesele omane, loomupärane, inimesest lähtuv, inimväärikust austav, julmust ning asjatut rangust vältiv, humanne.⁹² Rahvakohtunike kontekstis võiks inimliku lähenemise all mõista, lisaks eelpool nimetatud tähendustele, ühiskonnas vastuvõetavat ja moraalinormidele vastavat lähenemist. Seega on kohtunikele esitatavad kõlbelised nõudmised ja

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Pärsimägi, A. Kohus see on kohtunik... – Juridica 1996/8 – https://juridica.ee/article_full.php?url=1996_8_kohus_see_on_kohtunik (01.02.2021).

⁸⁹ Kutnjak Ivković (viide 79), lk 1037-1038; Jackson/Kovalev, lk 92.

⁹⁰ Eesti kohtud. Rahvakohtunikud. – <https://www.kohus.ee/et/eesti-kohtunikud/rahvakohtunikud> (01.02.2021).

⁹¹ Lindström, L. KSK § 47/9.

⁹² Eesti keele seletav sõnaraamat. – <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=inimlik&F=M> (01.02.2021).

rahvakohtunikelt oodatav inimlik lähenemine mõisted, mis sisaldavad endas sarnaseid ja kohati kattuvaid omadusi. Sellest tulenevalt ning kuivõrd ametisse nimetatud kohtunikud peavad olema mitte lihtsalt moraaltundega kodanikud, vaid neile on selles osas esitatud kõrgendatud nõudmised, tundub sobimatu kohtute veebilehe sõnastus, mis jätab mulje, justkui rahvakohtuniketa ei oleks kohtuprotsessid piisavalt inimlikkusest lähtuvad.

Lisaks tekkitab sellise sõnastuse juures esiteks küsimus, miks peetakse inimlikkuse kohtuprotsessi toomist vajalikuks üksnes väikese osa kriminaalkohtumenetluste puhul. Nimelt on rahvakohtunike osalust üle kõigi kriminaalkohtumenetluste hinnatud üksnes umbes viiele protsendile,⁹³ järelikult üle kõigi kohtumenetluste on rahvakohtunike osalemise osakaal veelgi väiksem. Teiseks tekkitab küsimus, miks peetakse vajalikuks inimlikkuse kohtuprotsessi toomist üksnes esimese astme kuritegude arutamisel üldmenetluses, aga mitte lühimenetluses. Mõlemas menetlusliigis on isiku süüküsimus lahtine ning kohtul tuleb tõendeid hinnates seda lahendama asuda, mis tähendab, et inimlikkust saab mõlema menetlusliigi puhul ühtmoodi rakendada.

Samuti on kõnekas fakt, et peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist ei ole seadusandja poolt kordagi olnud kaalumisel rahvakohtuniku instituudi kasutamise laiendamine rohkematesse kohtumenetlustesse, mida võiks demokraatliku riigi puhul eeldada, kui kohtuprotsessides puuduks inimlikkus. Meedias on vahel leidnud kajastust juristide arutlused ja arvamused sellest, kas rahvakohtunikke peaks rohkematesse menetlustesse kaasama,⁹⁴ instituudi üldse ära kaotama⁹⁵ või minema üle vandekohtute süsteemile,⁹⁶ kuid seaduseelnõusse on seni jõudnud üksnes rahvakohtuniku instituudi kaotamise ettepanek.⁹⁷ Neil kaalutlustel on kaheldav, et

⁹³ Kama, P. KSK § 102/5.

⁹⁴ Ruussaar, A. Riigikohtu esimees tahaks suuremat rahvakohtunike kaasamist. – Postimees 19.07.2018. – <https://www.postimees.ee/5792111/riigikohtu-esimees-tahaks-suuremat-rahvakohtunike-kaasamist> (03.03.2021); Kook, U. (toimetaja). Riigikohtu esimees kaasaks rahvakohtunikud ka tsiviilasjade arutamisse. – ERR 29.04.2019 – <https://www.err.ee/934696/riigikohtu-esimees-kaasaks-rahvakohtunikud-ka-tsiivilasjade-arutamisse> (03.03.2021).

⁹⁵ Ojamaa, H. Sargava: rahvakohtunike institutsioon vajab revideerimist. – Postimees 03.10.2013. – <https://www.postimees.ee/2096002/sargava-rahvakohtunike-institutsioon-vajab-revideerimist> (03.03.2021); Kangro, K. Pomerants: praegusel kujul pole rahvakohtunike süsteemil mõtet. – Postimees 13.03.2013 – <https://www.postimees.ee/1167674/pomerants-praegusel-kujul-pole-rahvakohtunike-susteemil-motet> (03.03.2021).

⁹⁶ Nääs, O. Oliver Nääs: vandekohus annab rahvale rohkem sõltumatust ja võimu. – Eesti Päevaleht 02.05.2018. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/81949673/oliver-naas-vandekohus-annab-rahvale-rohkem-soltumatust-ja-voimu> (03.03.2021).

⁹⁷ 17.12.2009. a võeti Riigikogus menetlusse põhiseaduskomisjoni algatatud kohtute seaduse eelnõu, millega sooviti muuhulgas rahvakohtuniku instituut kaotada. Eelnõu langes menetlusest välja seoses Riigikogu koosseisu lõppemisega. Loe lähemalt: Kohtute seaduse eelnõu seletuskiri. 649 SE, lk 13-14. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b05e68b5-7f81-a11a-485a-85fdff01f55c/Kohtute%20seadus> (10.03.2021).

seadusandja rahvakohtuniku instituudi eesmärgiks inimlikkuse kohtuprotsessi toomise on seadnud.

Teisalt saab rahvakohtunik kohtuprotsessi näha üksnes läbi oma teadmiste ja elukogemuse prisma. Kuivõrd rahvakohtunikelt ei nõuta juriidilisi teadmisi ning ka nende koolitamine, nii nende endi õiguste ja kohustuste kui ka kriminaalmenetluse osas üldse, ei ole seadusega reguleeritud, on praktikas need ülesanded pandud kohtunikule, kelle kaasistujateks nad on.⁹⁸ See tähendab, et rahvakohtunike juriidilised teadmised ja arusaam kohtuprotsessil toimuvast varieeruvad vastavalt sellele, kui palju on eesistuja neile pidanud vajalikuks protsessi käiku ning nende õiguseid ja kohustusi selgitada. Rahvakohtunikud ise, sealhulgas ka need, kes on kohtumenetlustes osalenud, tunnevad, et vajaksid oma ülesannetega seoses rohkem koolitamist.⁹⁹ Seega olukorras, kus rahvakohtunikel juriidilised teadmised on puudulikud või üldse puuduvad, on mõisteta, et rahvakohtunikud näevad kohtuprotsessi eelkõige just läbi oma elukogemuse ehk inimlikust küljest. Eelnevast tulenevalt leian, et kohtuprotsessi inimlikust küljest nägemine ei ole rahvakohtuniku instituudi eesmärk, vaid see on väärtus, mida rahvakohtunikud tahes-tahtmata protsessi toovad.

Leian, et kohtute veebilehel toodud rahvakohtuniku instituudi eesmärgi sõnastus on just ebaõnnestunud, kuid mitte läbinisti vale, sest rahvakohtunike õigusemõistmisesse kaasamise eesmärk saab olla protsessi ühiskonna arvamuse toomine.¹⁰⁰ Selle all on mõeldud just inimeste väärtushinnangute ja tõekspidamiste protsessi toomist, mis võivad iga inimese puhul erineda, mistõttu ongi oluline õigusemõistmisesse kaasata võimalikult erinevaid sotsiaalseid ühiskonnagruppe.¹⁰¹ Õigusemõistmisesse erinevate arvamuste ja vaadete toomine soodustab kohtukollegiumis diskussiooni teket. Kui mitmetest professionaalsetest kohtunikest koosneva kollegiumi ülalpidamine võib riigile kulukaks osutuda, siis rahvakohtunike kaasamine on odavam variant samaväärse tulemuse saavutamiseks. Ka rahvakohtunikest ja elukutselisest kohtunikust koosnevas kollegiumis peavad kollegiumi liikmed üksteisele oma argumente ja vaateid selgitama ning seeläbi võib selliselt grupis koostatud kohtuotsus olla läbimõeldum ja tasakaalukam kui elukutselise kohtuniku poolt üksinda koostatud lahend.¹⁰² Kui vaadata KS §-s 103 toodud rahvakohtunikule esitatavaid nõudeid, siis nähtub, et seadusandja poolt seatud piirangutest hoolimata võib suurem osa ühiskonnast kvalifitseeruda

⁹⁸ KHN 67. istungi protokoll, lk 16.

⁹⁹ Lusti, lk 47-48; Rahvakohtunike tasustamise analüüs. Justiitsministeeriumi kohtute talitus. Tallinn 2017, lk 7 (koopia autori valduses).

¹⁰⁰ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 431.

¹⁰¹ Badó, A. jt. Hungarian Mixed Court Without Representativity. An Empirical Research. – Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad 2016/4, lk 1424.

¹⁰² Machura (viide 2), lk 240.

rahvakohtuniku ametisse, mis tähendab, et Eestis kehtivas õiguses on soodustatud erinevate arvamuste ja vaadete esindatus õigusemõistmises rahvakohtunike läbi. Võimalik, et just seda on ka kohtute veebilehel silmas peetud.

Lisaks viitab kohtute veebileht veel ühele olulisele küljele õigusemõistmise juures: elukutselised kohtunikud on kohtuasjade lahendamisel mõjutatud protsessi juriidilise poole ja kohtupraktika poolt. Nimelt on õiguskirjanduses leitud, et aastaid praktiseerinud kohtunike jaoks võib otsuste langetamine muutuda rutiinseks, kuna neile on teada õiguslikud reeglid ja varasem kohtupraktika, mida nad on korduvalt oma töö käigus rakendanud. Seega olukordades, kus lahendamist vajav juhtum on sarnane mitmetele eelnevatele sama kohtuniku poolt lahendatud juhtumitele, võib kohtunik automaatselt lähtuda varasemast praktikast ja lahenduskäigust ning konkreetse kohtuasja asjaolusid kaalutakse vähem.¹⁰³

Automaatse käitumise osas saab rahvakohtunikke võrrelda äsja ametisse asunud kohtunikega. Nende kogemuste pagas selles ametis on nii väike, et neil pole veel tekkinud varasemale praktikale tuginevat automaatset käitumist ning seetõttu pühendavad nad igale kohtuasjale rohkem tähelepanu.¹⁰⁴ Nagu eelnevalt selgitatud, peab ka kogemustega kohtunik asja koos rahvakohtunikega lahendades arvestama teiste arvamusega ning enda seisukohti rahvakohtunikele selgitama, mis tähendab, et kohtunik süveneb rohkem oma ülesandele ega saa tugineda pelgalt eelnevale kogemusele. Sellise diskussiooni tulemuseks võib olla kohtulahend, milles kajastub nii kohtuniku eelnev kogemus kui ka rahvakohtunike seisukohad ja värske pilk asjaoludele. Seega võib ka Eesti kehtivas õiguses ühe rahvakohtuniku instituudi eesmärgina näha erinevate arvamuste õigusemõistmisesse toomist ning seeläbi kohtulahendite aktsepteeritavuse tõstmist ühiskonnas.

Viimaks saab rahvakohtuniku instituudi eesmärgiks olla ka ühiskonna õiguslane harimine. Rahvakohtunikud, kes osalevad õigusemõistmises, saavad teadmisi kehtivast õigusest ja kohtusüsteemi toimimisest, mida nad hiljem oma tuttavatega saavad jagada, suurendades selliselt ka ülejäänud ühiskonna õiguslaseid teadmisi.¹⁰⁵ J. Lusti poolt rahvakohtunike seas läbi viidud küsitlusest selgus, et 10,3% vastajatest kuulis rahvakohtuniku tööst oma tuttavalt või sõbralt ja see tundus neile huvitav.¹⁰⁶ Seega rahvakohtunikud Eestis küll jagavad oma kohtus käimise kogemust, kuid seda mitte eriti märkimisväärselt. Samas tuleb siinjuures arvestada ka seda, et rahvakohtunikud ei saa vaikimiskohustuse tõttu kõigest rääkida, mis

¹⁰³ Kutnjak Ivković (viide 79), lk 1041.

¹⁰⁴ *Ibidem*, lk 1041-1042.

¹⁰⁵ Machura (viide 2), lk 240.

¹⁰⁶ Lusti, lk 78.

kohtus toimus ja seetõttu ei pruugi osad rahvakohtunikud oma kogemust üldse jagada. Samuti ei leidu Riigikogu materjalides ega mujal õiguskirjanduses viiteid sellele, et rahva õiguslane harimine oleks rahvakohtuniku instituudi otsene eesmärk Eestis.

Seega võib rahvakohtuniku instituudi eesmärgiks Eesti kehtiva õiguse kohaselt pidada kohtulahendite aktsepteeritavuse ja kohtusüsteemi usaldusväärsuse tõstmist ühiskonnas, mis toimub läbi erinevate ühiskonna sotsiaalsete gruppide kaasamise ja kohtukollegiumis diskussiooni tekitamise. Rahvakohtuniku instituudi kaudu inimlikkuse protsessi toomist ja ühiskonna õiguslast harimist saab pidada instituudi kasutamisega kaasnevateks nähtudeks, mida seadusandja ei ole otseste eesmärkidena instituudile seadnud.

2.2. Rahvakohtuniku instituudi põhiprobleemid

2.2.1. Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmine

Kehtiva õiguse kohaselt on rahvakohtunikul kohustus ilmuda kohtuistungile (KS § 111 lg 1), kui teda õigusemõistmisesse osalema on kutsutud ning mitteilmumine on lubatud üksnes mõjuval põhjusel (KS § 111 lg 2). Praktikas on rahvakohtunike kohtuistungitele leidmine osutunud probleemseks, eriti mahukate kohtuasjade puhul, mille menetlus võib kesta kuid, isegi aastaid.¹⁰⁷

Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleem on seotud rahvakohtuniku instituudi eesmärkide täitmisega, kuna instituudi eesmärgid saavad täituda üksnes juhul, kui rahvakohtunikud kohtuistungitel osalevad. Selleks, et õigusemõistmises oleksid esindatud võimalikult erinevate ühiskonnagruppide arvamused ja vaated, on oluline, et kohtuistungitel osaleksid võimalikult erineva sotsiaalse taustaga rahvakohtunikud. Seda on ka seadusandja oluliseks pidanud, sätestades KS § 108 lg-s 5 kohustuse arvestada rahvakohtunike nimetamisel sellega, et ametisse nimetataks võimalikult erinevaid inimesi. Seetõttu on kohtunike tõstatatud rahvakohtunike kaasamise probleemi näol tegemist instituudi eesmärkide efektiivse täitmise mõttes olulise probleemiga.

Riik on proovinud antud probleemi lahendada ja rahvakohtunikke motiveerida pikkadel istungitel osalema rahvakohtunike tasustamise korra muutmise teel 2018. aastal.¹⁰⁸

¹⁰⁷ KHN 98. istungi protokoll. M. Eeriku sõnavõtt, lk 8; KHN 94. istungi protokoll. M. Eeriku sõnavõtt, lk 3; *idem* M. Eeriku, R. Kikerpilli ja A. Asi sõnavõttud, lk 5-6; Riigi õigusabi seaduse 346 SE Harju Maakohtu ettepanekud, lk 1; Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 33.

¹⁰⁸ Justiitsministri 19. detsembri 2006. a määruse nr 37 „Rahvakohtuniku tasu suurus ja maksmise kord“ muutmise määruse eelnõu seletuskiri, lk 1-2. – <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/446d199e-6313-499f-92e1-47abebbb1f1e?activity=1#NZRIOT3r> (20.03.2021).

Rahvakohtuniku tasu suuruse ja maksmise korra¹⁰⁹ (edaspidi: tasustamise määrus) § 2 lg 3 alusel kahekordistatakse rahvakohtuniku tasu, kui menetlus kestis üle 10 istungipäeva ning rahvakohtunik osales kohtuasja arutamises algusest lõpuni. Lisaks arvestatakse tasustamise määruse § 2 lg 2 alusel rahvakohtunikule kohtuasja kohta kuus lisatundi toimiku materjalidega tutvumiseks ja muu kohtumenetlusega seotud asjaajamise jaoks ning tasustamise määruse § 2 lg 1 teise lause alusel hüvitatakse rahvakohtunikule töökohajärgse keskmise päevapalga ja õigusemõistmises osalemise päevatasu vahe. Samuti on KS § 112 lg 3 kohaselt tööandja kohustatud rahvakohtunikku tööst vabastama õigusemõistmises osalemise ajaks.

J. Lusti poolt läbi viidud küsitluste vastustest nähtub, et nendest meetmetest hoolimata on kohtutel endiselt keeruline rahvakohtunikke istungitele leida¹¹⁰ ning peamise takistusena on toodud rahvakohtunike töölt vabaks saamine istungite ajaks.¹¹¹ Lisaks on rahvakohtunikud endiselt välja toonud vähest tasustamist,¹¹² mis pikkade istungite puhul võib samuti vähendada rahvakohtuniku motiveeritust õigusemõistmises osaleda.

Antud probleem mõjutab ka rahvakohtunike võrdselt kaasamise nõude täitmist. J. Lusti poolt läbi viidud küsitlusest selgus, et terve ametiaja ehk neli aastat ametis olnud rahvakohtunike seas oli isikuid, kes polnud ametiaja jooksul kordagi õigusemõistmises osalenud. Samas oli sama ametiaja rahvakohtunike seas isikuid, kes olid osalenud rohkem kui ühe kohtuasja lahendamisel.¹¹³ Nõustun J. Lusti järeldusega, et seesuguse ebavõrdse kaasamise taga võib peituda kohtunike eelistus kutsuda istungitele kindlaid rahvakohtunikke ning seega eiratakse kohtute seadusest tulenevat nõuet kaasata rahvakohtunikke võimalikult võrdselt,¹¹⁴ kuid lisaks näen siinkohal ka teist selgitust. Nimelt on võimalik, et osad rahvakohtunikud ei ole saanud menetlustes osaleda neist endist tulenevatel asjaoludel, näiteks töölt vabaks saamise raskuste tõttu ning sellest tulenevalt on teised rahvakohtunikud saanud osaleda rohkemates menetlustes.

Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemi süvendab ka selliste seaduslike mehhanismide puudumine, mis aitaks tagada rahvakohtuniku kohtuistungile ilmutumist. Esiteks kohustab KS § 111 lg 2 rahvakohtunikku koheselt teavitama kohut, kui ta ei saa mõjuval põhjusel istungil osaleda, kuid sellele, milliseid põhjuseid loetakse mõjuvateks, seadus piire ei

¹⁰⁹ Rahvakohtuniku tasu suuruse ja maksmise kord. JMm 19.12.2006 nr 37. – RT I, 29.05.2018, 17.

¹¹⁰ Lusti, lk 88.

¹¹¹ *Ibidem*, lk 86-87; *idem*, lk 96.

¹¹² *Ibidem*, lk 81; *idem*, lk 84-87.

¹¹³ *Ibidem*, lk 46-47.

¹¹⁴ *Ibidem*, lk 47.

sea. Samuti puudub kindel regulatsioon, kas ja kuidas kohus rahvakohtuniku esitatud põhjust hindama peab. Teiseks ei ole rahvakohtunikule ette nähtud ühtki sanktsiooni, sealhulgas distsiplinaarvastutusele võtmist, kohtuistungile ilmumise kohustuse rikkumise eest. KS § 105 ei võimalda ka rahvakohtuniku volitusi ennetähtaegselt lõpetada juhul, kui rahvakohtunik oma kohustusi ei täida. Kolmandaks on tööandja küll kohustatud rahvakohtuniku istungi ajaks tööst vabastama (KS § 112 lg 3), kuid täiendavat seadusest tulenevat kaitset töölepingu ülesütlemise osas rahvakohtunikul ei ole, mistõttu võib rahvakohtunik olla sunnitud õigusemõistmises osalemisest keelduma, et mitte kaotada töökohta. Rahvakohtunike vabastamine kohtuistungile ilmumise kohustusest seetõttu, et isikul on töökohustused, teeb rahvakohtuniku instituudi vähem rahvast esindavaks.¹¹⁵

2.2.2. Rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamine

Rahvakohtunikule esitatavatest nõuetest (KS § 103) ja rahvakohtunike nimetamise tingimustest (KS § 108 lg 5) nähtub seadusandja soov kaasata õigusemõistmisesse võimalikult erineva tausta, elukogemuse ja erinevates tegevusvaldkondades tegutsevaid inimesi. Seejuures ei ole seadusandja eesmärk mitte üksnes see, et rahvakohtunike nimekirjades oleks erinevad inimesed, vaid eelkõige see, et kohtuistungitel osaleksid võimalikult erinevate sotsiaalsete rühmade esindajad, et õigusemõistmisesse tuua erinevate ühiskonnagruppide seisukohti ja vaateid. Sellest hoolimata on praktikas täheldatud nii kohtunike kui rahvakohtunike endi poolt, et kohtuistungitel osaleb ebaproportsionaalselt palju ühe sotsiaalse rühma esindajaid – pensionäre.¹¹⁶

Kõrge pensionäride osakaal õigusemõistmises on probleemiks sel põhjusel, et erinevate vanusegruppide arusaamad ühiskonna väärtushinnangutest ja tõekspidamistest võivad generatsioonide vahe tõttu oluliselt erineda üksteisest, mistõttu jääb ühiskonna esindatus õigusemõistmises ühekülgses. Sellest tulenevalt ei ole probleemiks mitte pensionäride osalemine õigusemõistmises, vaid nende osaluse vahekord teiste vanusegruppidega võrreldes.¹¹⁷ Seega, kuivõrd meie õiguskorras on rahvakohtuniku instituudi eesmärk tõsta kohtulahendite usaldusväärsust ühiskonnas, siis üksnes ühe vanusegrupi kaasamine ei pruugi soovitud tulemust kogu ühiskonna jaoks tuua.

¹¹⁵ Kovalev, N. Selection of Jurors and Lay Assessors in Comparative Perspective: Eurasian Context. – Russian Law Journal 2014/2, lk 35-36.

¹¹⁶ KHN 98. istungi protokoll. P. Pikamäe sõnavõtt, lk 18-19; Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 33; Lusti, lk 86-87.

¹¹⁷ Badó (viide 101), lk 1424.

Lisaks on kõrge pensionäride osakaal probleemiks rahvakohtuniku ameti populariseerimisel, kuna peamiselt pensionäride osalusele toetuv süsteem võibki jätta rahvale mulje, et tegemist on pensionäride ametiga.¹¹⁸ Selline valearusaam rahvakohtuniku instituudist võib raskendada erinevaid ühiskonnagruppe esindavate rahvakohtunikukandidaatide leidmist, mis omakorda raskendab instituudi eesmärkide täitmist.

Kõrge pensionäride osakaal õigusemõistmises võib tuleneda mitmetest põhjustest. Esimene põhjus võib olla rahvakohtunikukandidaatide valimise protsess. Eestis on rahvakohtunikuks kandideerimine vabatahtlik, mis tähendab, et kõik ühiskonnagrupid ei pruugi saada võrdselt rahvakohtunike seas esindatud, vaid ülekaalus on need ühiskonnagrupid, kes aktiivsemalt oma kandidatuuri kohalikule omavalitsusele esitasid, antud juhul pensionärid.

Samuti tuleb teiseks arvestada, kuidas teave rahvakohtuniku ameti kohta ühiskonnas levib. J. Lusti jõudis oma magistritöös järeldusele, et rahvakohtunikud kuulevad rahvakohtuniku ametist peamiselt kohalike omavalitsuste kaudu, kui kohalikke elanikke kutsutakse rahvakohtunikuks kandideerima ning kohtud ise ei panusta rahvakohtuniku instituudi populariseerimisse. Selle tulemusena ei leia kohalikud omavalitsused piisavalt inimesi täitmaks rahvakohtunike nimekirjasid.¹¹⁹

Kolmas põhjus võib peituda rahvakohtunike konkreetsele istungile kaasamise protsessis. Kuigi seadus nõuab rahvakohtunike võimalikult võrdset kaasamist (KS § 110 lg 1), siis J. Lusti poolt rahvakohtunike seas läbi viidud küsitluse tulemused näitasid, et rahvakohtunikud ei ole saanud võrdselt õigusemõistmises osaleda. Kuivõrd osad rahvakohtunikud, kes olid mitmetes kohtuprotsessides osalenud, olid osalenud ainult ühe eesistuja juures, ei ole välistatud kohtunike poolt rahvakohtunike eelistamine.¹²⁰ Lisaks on võimalik, et ka kohtuametnikud, kes rahvakohtunike kohtusse kutsumisega tegelevad, eelistavad kutsuda isikuid, kellega neil on varasemad positiivsed kogemused.¹²¹ Konkreetsete rahvakohtunike eelistamine tähendab, et praegune süsteem võimaldab eirata KS § 110 lg-s 1 sätestatud võrdselt kaasamise nõuet. Samuti ei pruugi reaalsuses osadel rahvakohtunikel olla võimalik kohtuistungitel osaleda neist endist tulenevatel põhjustel. Kui töötavatel rahvakohtunikel ei ole võimalust töölt kohtuistungi ajaks vabaks saada, tuleb paratamatult kohtutel kutsuda välja tööhõives mitteosalevad rahvakohtunikud, kelleks tihtipeale on pensionärid.

¹¹⁸ *Ibidem*, lk 1425.

¹¹⁹ Lusti, lk 45-46.

¹²⁰ *Ibidem*, lk 46-47.

¹²¹ KHN 80. istungi protokoll, lk 12.

2.2.3. Rahvakohtuniku poolt menetlustesse vähene panustamine

Kohtunikud on avaldanud arvamust, et praeguse rahvakohtunike süsteemi juures ei ole rahvakohtunist menetlustes kasu.¹²² Selleks, et hinnata, mil määral rahvakohtunike poolne vähene panustamine meie õigussüsteemis probleem on, tuleb esmalt määratleda, mida seadusandja neilt menetluses ootab. Kohtunike kriitika rahvakohtunike suunal viitab sellele, et kohtunikud ise ootavad rahvakohtunist suuremat abi menetlustes, kui nad seda praegu rahvakohtunist saavad. Võttes aluseks, et rahvakohtuniku instituudi eesmärk on kohtukollegiumis arutelu tekitada ja seeläbi kohtulahendite kvaliteeti tõsta, saab järeldada, et ka seadusandja on soovinud rahvakohtunike aktiivset panustamist kohtuasja lahendamisse mitte üksnes passiivset ja näilikku rahva esindamist.

Kuivõrd eelmenetlust toimetab KrMS § 18 lg 5 kohaselt kohtunik ainuisikuliselt ning kohtuotsuse kuulutab KrMS § 315 lg 1 alusel samuti eesistuja, siis rahvakohtunikud saavad aktiivsed olla kohtuprotsessi kahes etapis: kohtuistungitel ja nõupidamistoas aruteludel. Kuna kohtunike kriitikast rahvakohtunike suunal ei selgu, millises menetluse etapis rahvakohtunike tööpanus nende hinnangul väike on, võib oletada, et mõeldud on mõlemat menetlusetappi, nii kohtuistungit kui kohtuotsuse koostamist nõupidamistoas. Sellist lähenemist toetavad ka teiste riikide kogemused rahvakohtunike poolse panusega menetlustes.¹²³

KS § 102 lg 2 ja KrMS § 18 lg 1 teise lause kohaselt on rahvakohtunikul õigusemõistmises kohtunikuga võrdsed õigused. Sellest tulenevalt võib eeldada, et rahvakohtunikud peaksid kohtunikega võrdselt panustama ka kohtuasja lahendamisse. Siiski ei ole rahvakohtunike ja kohtuniku võrdsus menetluses absoluutne ning see paistab välja kohtuistungil. Kuna kohtunikul on istungil aktiivne roll, tema avab ja lõpetab kohtuistungi, hoiab saalis korda, kutsub tunnistajaid, kannatanuid ja süüdistatavaid ütlusi andma, annab osapooltele õiguse sõna võtta ning mõnedes riikides võivad ka rahvakohtunikud küsimusi küsida üksnes eesistuja loal, siis näivad elukutselised kohtunikud kohtuistungitel aktiivsed ja nende rahvakohtunist kollegiumiliikmed ebaproportsionaalselt passiivsed.

Eestis võib rahvakohtunike passiivsust kohtuistungitel süvendada ka üldmenetluse kohtuistungite tõendite uurimise protsess. Nimelt KrMS § 266 lg 6 annab kohtule õiguse tunnistajat küsitleda alles peale risküsitlust. Seega on asja lahendamiseks olulisemad

¹²² KHN 67. istungi protokoll. H. Särgava sõnavõtt, lk 15-16; KHN 69. istungi protokoll. M. Raski sõnavõtt, lk 26; Lusti, lk 95-96.

¹²³ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 440-441.

küsimused üldjuhul menetluspoolte poolt juba ära küsitud, mis jätab rahvakohtunikele väiksema võimaluse sõna sekka öelda, kuid samas jätab neist passiivsete kaasistujate mulje.

Lisaks on eesistujal rahvakohtunike ees eelis tulenevalt sellest, et kohtunikul on juriidiline haridus ja teadmised menetlusreeglites, kuid rahvakohtunikel üldjuhul need puuduvad. Kuivõrd seaduses ei ole sätestatud ühtki reeglit ega kohustust rahvakohtunike koolitamise osas, on iga maakohtu otsustada, kas, kuidas ja millal rahvakohtunikke koolitada nii nende endi õigustest ja kohustustest kui ka menetlusreeglitest. J. Lusti korraldatud küsitlusest rahvakohtunike seas selgus, et üle poolte rahvakohtunike ei ole saanud ühtki koolitust seoses oma ülesannete täitmisega, kuid nad sooviksid seda.¹²⁴ Menetlusreeglite ning enda õiguste ja kohustuste mittetundmine võib samuti olla põhjuseks, miks rahvakohtunikud istungitel passiivsed on.¹²⁵ Lisaks, kuna rahvakohtunik on kohtunikuga seaduse järgi võrdsel positsioonil on teoreetiliselt rahvakohtunikul õigus ja võimalus eesistujat korrale kutsuda, kui eesistuja menetlusreeglite vastu eksib. Reaalsuses, kuna rahvakohtunikel üldjuhul juriidiline haridus puudub, juhtub sellist korrale kutsumist väga harva kui üldse.¹²⁶

Mis puutub rahvakohtunike tööpanusesse nõupidamistoas, siis rahvakohtunike arvamust peetakse kohtunike poolt küll oluliseks, kuid rahvakohtunike mõju ja abi otsuse koostamisel hinnatakse sellest hoolimata väikseks. Rahvakohtunikud on tihti kohtunikega samal arvamusel ja erimeelsusi tuleb ette vähe, kusjuures erimeelsuste korral suudab enamasti kohtunik rahvakohtunikud ümber veenda.¹²⁷ Lisaks on rahvakohtunikele ette heidetud asjatundmatust. Samas ekspertrahvakohtunike osas on mõned kohtunikud positiivsemalt meelestatud, leides, et nende kaasamisest võib isegi abi olla.¹²⁸

Ka teistes riikides, sealhulgas Horvaatias ja Saksamaal on empiiriliste uuringute tulemustena täheldatud sarnaseid hoiakuid kohtunike poolt rahvakohtunike suhtes. Rahvakohtunike arvamusi hinnatakse ebaolulisteks ning neile heidetakse ette väheseid õiguslaseid teadmisi. Sarnaselt Eestile on ka teistes riikides eriarvamused rahvakohtunike ja eesistuja vahel harvad juhud ning erimeelsuse korral muudab pigem rahvakohtunik oma seisukohta kui elukutseline kohtunik. Kokkuvõtvalt leitakse, et kuigi menetlusseadused üldjuhul ei reguleeri nõupidamistoas toimuvaid arutlusi ning kõik kolleegiumiliikmed on seaduse silmis võrdsel

¹²⁴ Lusti, lk 24-26.

¹²⁵ Badó, A. jt. Empirical Research in Hungary about Lay and Professional Judge Relations in Mixed Tribunals: Fair or Self-Distancing Aristocratism. – HSOA Journal of Forensic, Legal & Investigative Science 2019/5, lk 1.

¹²⁶ Kutnjak Ivković (viide 79), lk 1056-1057.

¹²⁷ Lusti, lk 48-49.

¹²⁸ *Ibidem*, lk 94-96.

positsioonil, siis praktikas jätkab elukutseline kohtunik ka nõupidamistoas juhi rolli täitmist.¹²⁹

Eestis reguleerib maakohtus nõupidamistoas asja lahendamist üksnes KrMS § 23, mille kohaselt tuleb kolleegiumil kriminaalasja puutuvad küsimused lahendada hääletamise teel (KrMS § 23 lg 1) ning eesistuja esitab oma arvamuse viimasena (KrMS § 23 lg 2). Kuna ka Eestis täiendavad reeglid nõupidamistoas toimuva kohta puuduvad ning rahvakohtunike tööpanuse osas on teistes riikides sarnased kogemused ja hoiakud, võib oletada, et ka Eestis on sarnaselt teistele riikidele kohtunikud nõupidamistoas juhi rollis.

Lisaks seadustest tulenevatele erisustele rahvakohtuniku ja eesistuja rollides, on rahvakohtunike ja kohtuniku vahelist suhtlust ja grupidünaamikat selgitatud ka läbi ootusseisundite teooria, mis selgitab suhtlust väikestes ülesande täitmisele suunatud gruppides.¹³⁰ Selle teooria kohaselt ülesande täitmisele suunatud gruppides tekkivad grupiliimetel üksteise suhtes ootused iga osaleja potentsiaalse tööpanuse osas ülesande täitmiseks. Need ootused põhinevad inimeste teatud omadustel, mis omavad staatust andvat väärtust grupi ülesande täitmisel. Teooria järgi juhul, kui grupiliikmed erinevad üksteisest kindlate staatust andvate omaduste põhjal, siis need omadused aktiveeruvad ja osutuvad olulisteks faktoriteks grupidünaamikas, kusjuures need omadused, mis on otseselt seotud grupi ülesandega, mängivad ootuste tekkimisel suuremat rolli kui ülesandega kaudselt seotud omadused.¹³¹

Need omadused on olulised ka grupidünaamika kujunemisel. Nimelt võimaldatakse gruppides rohkem ülesande lahendamisse panustada neil liikmetel, kelle staatust andvaid omadusi peetakse kasulikemaks ülesande täitmisel. Samuti hinnatakse nende panuseid ülesande lahendamisse kõrgemalt ja erimeelsuste korral ühinevad teised grupiliikmed kõrgema staatusega grupiliikme arvamusega just tema kõrgest staatusest tulenevalt mitte argumentide tugevuse tõttu.¹³²

Rahvakohtunikest ja elukutselisest kohtunikust koosnev kolleegium on väike töögrupp, mille ülesandeks on lahendada isiku süüküsimus ja vajadusel leida isikule sobiv karistus. Elukutselist kohtunikku rahvakohtunikest eristavateks staatust andvateks omadusteks on õiguslane haridus ja kohtumõistmise kogemus läbi pideva praktika. Kuna need omadused on

¹²⁹ Kutnjak Ivković (viide 79), lk 1058-1060.

¹³⁰ Ootusseisundite teooriast loe lähemalt: Berger, J., Cohen, B. P., Zelditch, M. Status Characteristics and Social Interaction. – American Sociological Review 1972/3.

¹³¹ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 436-437.

¹³² *Ibidem*, lk 439-440.

grupi ülesandega otseselt seotud, mängivad ootusseisundite teooria kohaselt need omadused grupiliikmete ootuste tekkimisel olulisemat rolli kui teised omadused, näiteks isikute sugu või vanus. Seega on elukutselistel kohtunikel ootusseisundi teooria kohaselt kõrgem staatus kolleegiumis võrreldes rahvakohtunikega, mistõttu temalt oodatakse asjatundlikkust, tal võimaldatakse rohkem panustada kohtuasja lahendamisse kui rahvakohtunikel, tema panust hinnatakse kõrgemalt kui rahvakohtunike endi panust ning erimeelsuste puhul kiputakse tema arvamusega ühinema.¹³³

Seega on eesistujatel kohtumenetluses juhtiv roll nii menetlusreeglitest tulenevalt kui ka grupidünaamikast, mis tahestahtmata seab elukutselise kohtuniku juhi rolli. Kuivõrd grupidünaamika kujuneb tegurite pinnalt, mida seadusega reguleerida ei saa, tuleb selles osas aktsepteerida, et elukutseliste kohtunike ja rahvakohtunike roll menetlustes ei ole üksühele kattuv, vaid elukutselisel kohtunikul on dominantsem roll.

¹³³ *Ibidem*, lk 437-440.

3. RAHVAKOHTUNIKU INSTITUUDI PÕHIPROBLEEMIDE VÕIMALIKUD LAHENDUSED

3.1. Rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemi võimalikud lahendused

3.1.1. Rahvakohtuniku kohtuistungile ilmunata jäämise mõjuva põhjuse määratlemine ja selle hindamine kohtute poolt

Esimene lahendus rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemile võib olla kohtute seaduses määratlemine, milliseid põhjuseid eelkõige loetakse sellisteks mõjuvateks põhjusteks, mis vabandaksid rahvakohtuniku istungile ilmunise kohustuse rikkumist. Õiguskirjanduses on ühest küljest leitud, et nimekiri põhjustest, mis vabastavad rahvakohtuniku kohtuistungile ilmunise kohustusest, peaks olema kinnine nimekiri, kuna avatud nimekiri võimaldab isikul, kes ei soovi oma kohustust täita, võrdlemisi kergelt seda kohustust ka vältida.¹³⁴ Samas on Eesti kontekstis leitud, et kuivõrd meil on rahvakohtunikukandidaatide leidmine üles ehitatud vabatahtlikkusele,¹³⁵ siis näiteks olukorras, kus rahvakohtunik esitab avalduse enda volituste ennetähtaegseks lõpetamiseks KS § 105 lg 1 alusel, ei ole mõjuva põhjuse sisustamiseks erilisi kriteeriume vaja, vaid lähtutakse põhimõttest, et kui rahvakohtunik on vabatahtlikult soovinud sellesse ametisse asuda, on volitustest loobumiseks samuti tähtis eelkõige isiku soov rahvakohtunikuna tegutsemisest loobuda.¹³⁶ Kuivõrd KS § 111 lg-s 1 on sätestatud kohtuistungile ilmunine siiski rahvakohtuniku kohustusena mitte valikuna, ei ole ka KS § 111 lg-s 2 sätestatud mõjuva põhjuse sisustamisel õigustatud vabatahtlikkusest lähtumine nagu seda tehakse KS § 105 lg-s 1 sätestatud mõjuva põhjuse sisustamisel. See tähendab, et rahvakohtunik peab siiski esitama mõjuva põhjuse, miks ta ei saa kohtuistungil osaleda ning pelgalt asjaolu, et ta ei ole huvitatud konkreetsest istungist, ei tohiks olla piisav rahvakohtuniku kohtuistungile ilmunise kohustusest vabastamiseks.

Võrdluseks võib vaadata Saksamaa rahvakohtunike süsteemi, mis oma ülesehituselt on sarnane Eestis kasutatavale rahvakohtunike süsteemile.¹³⁷ Saksa kohtukorralduse seaduses,¹³⁸ samuti nagu Eesti kohtute seaduses, ei ole tingimust, et rahvakohtnikuks nimetatakse üksnes selleks soovi avaldanud isikuid. Sellegipoolest ka Saksamaal kutsutakse üles rahvakohtuniku

¹³⁴ Kovalev (viide 115), lk 34.

¹³⁵ Kama, P. KSK § 106/2.

¹³⁶ Kama, P. KSK § 105/2.

¹³⁷ Saksamaa rahvakohtunike süsteemist loe lähemalt nt: Perron, W. Lay Participation in Germany. – *Revue internationale de droit pénal* 2001/1; Machura, S. Understanding the German Mixed Tribunal. – *Zeitschrift für Rechtssoziologie* 2016/2.

¹³⁸ Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). Seisuga 09.03.2021. – https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html#p0140 (20.03.2021).

ametist huvitatud inimesi endast kohalikule omavalitsusele märku andma.¹³⁹ Erinev on siiski see, et kuivõrd seadus seda võimaldab, nimetatakse Saksamaal rahvakohtunikuks ka isikuid, kes selleks soovi avaldanud ei ole.¹⁴⁰ Ka Norras on kasutusel rahvakohtunike süsteem¹⁴¹ ning Norra kohtute seaduse¹⁴² (edaspidi: DL) § 67 teise lause kohaselt peavad kohalikud omavalitsused kutsuma inimesi üles rahvakohtunikuks kandideerima. Seega on nii Saksamaal kui Norras rahvakohtunike leidmiseks eelistatum variant inimeste vabatahtlik kandideerimine, mille tõttu võib nende riikide kohtute seaduseid võrdluseks ja eeskujuks vaadata seoses rahvakohtuniku kohtuistungile ilmumise kohustusega.

DL § 90 lg 1 sätestab sarnaselt Eesti kohtute seaduselegi, et rahvakohtunik ei ole kohustatud kohtuistungile ilmuma, kui tal on ilmumata jäämiseks mõjuv põhjus, millest tuleb koheselt ka kohut teavitada. DL § 90 lg 2 täpsustab, et mõjuvaks põhjuseks peetakse haigestumist või teisi takistusi, mille tõttu on rahvakohtunikul võimatu või ebamõistlikult koormav kohtuistungile ilmuda. Sama sätte teise lause kohaselt ei peeta tavaliselt mõjuvaks põhjuseks avalikku teenistust, välja arvatud militaarteenistust või teenistust kõrgema astme kohtus. Samuti Saksamaal GVG § 54 lg 1 kohaselt võidakse rahvakohtunikku kohtuistungile ilmumise kohustusest konkreetsetel istungipäevadel vabastada, kui tema ilmumist takistab asjaolu, mis ei ole tema kontrolli all või kui kohtuistungile ilmumist oleks rahvakohtunikult ebamõistlik eeldada. Seega on mõlemate riikide seadustes esiteks ette nähtud rahvakohtuniku kohtuistungile ilmumise kohustusest vabastamine üksnes mõjuval põhjusel. Teiseks on neis riikides mõjuvat põhjust seadustes mõningal määral sisustatud, kuid mitte kinnise loeteluga. Sellised sõnastused annavad mõista, et sugugi mitte igasugune vabandus rahvakohtuniku poolt kohtuistungile ilmumata jäämise põhjusena ei ole õigustatud, jättes samas kohtule küllaldaselt ruumi asjaolude igakordseks hindamiseks.

Eesti seadustest võib välja tuua KrMS § 170 lg 2, milles on kirjas kutsutu ilmumata jäämise mõjuvate põhjuste avatud loetelu. Tegemist on sättega, mis reguleerib üksnes menetlusosaliste ja muude kriminaalmenetluse raames välja kutsutud isikute ilmumata

¹³⁹ Nt Dresdeni linna üleskutse rahvakohtunike leidmiseks 2017. aastal: Gerichte in Dresden suchen ehrenamtliche Richter, Schöffen und Jugendschöffen. – Pieschen-Aktuell.de 29.11.2017. – <https://pieschen-aktuell.de/2017/gerichte-in-dresden-suchen-ehrenamtliche-richter-schoeffen-und-jugendschoeffen/> (20.03.2021).

¹⁴⁰ Schöffe werden: Rechte und Pflichten der Leienrichter. – Berlin.de: Das offizielle Hauptstadtportal 26.02.2019. – <https://www.berlin.de/special/finanzen-und-recht/recht/4469020-2625165-schoeffe-werden-rechte-und-pflichten-der.html> (20.03.2021). Vt ka: Carstens, P. Plötzlich Richter Ahnungslos. – Deutschlandfunk.de 30.05.2015. – https://www.deutschlandfunk.de/schoeffen-ploetzlich-richter-ahnungslos.1310.de.html?dram:article_id=315761 (20.03.2021).

¹⁴¹ The Courts of Norway. Why lay judges? – <https://www.domstol.no/en/the-criminal-court-proceedings/who-is-involved/lay-judge/why-lay-judges/> (20.03.2021).

¹⁴² Lov om domstolene (domstolloven). Seisuga 01.01.2020. – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1915-08-13-5> (20.03.2021).

jäämise mõjuvaid põhjuseid ning see ei kohaldu rahvakohtunike suhtes, kuna rahvakohtunik kohtukoosseisu liikmena on KrMS § 16 lg 1 järgi menetleja. Samas on tegemist sättega, mida veidi kohandades saab võtta eeskujuks rahvakohtuniku ilmumata jäämise mõjuva põhjuse sisustamisel. KrMS § 170 lg 2 nimetab kriminaalmenetluses kutsutu ilmumata jäämise mõjuvate põhjustena järgnevate asjaolude esinemise: äraolek, mis ei seonu kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumisega; kutse mittekättesaamine või hilinenult kättesaamine; raske haigestumine või lähedase ootamatu raske haigus, mis ei võimalda isikul ilmuda menetleja juurde; osavõtt varem määratud kohtuistungist ja muu asjaolu, mida uurimisasutus, prokuratuur või kohus peab mõjuvaks.

Ka KS § 111 lg-s 2 nimetatud mõjuva põhjuse sisustamisel pean eelistatud variandiks avatud loetelu asjaoludest, mis kvalifitseeruvad mõjuvaks põhjuseks, kuna elulisi olukordi, mis võivad takistada rahvakohtunikul oma kohustuse täitmist, võib olla erinevaid ning need võivad sõltuda ka muudest asjaoludest nagu näiteks kohtuistungile eeldatav pikkus.

Samas ei tohiks üldjuhul mõjuvaks põhjuseks olla rahvakohtuniku poolt tööülesannete täitmine, kuna see soodustab mittetöötavate ühiskonnagruppide ebaproportsionaalselt suurt esindatust rahvakohtunike seas.¹⁴³ Kuna Eestis on rahvakohtunikuks kandideerimine vabatahtlik, saavad inimesed juba kandideerimisel arvestama sellega, kas neil on reaalne võimalus tööaja arvelt rahvakohtuniku ülesandeid täita. Seega, kui isik on otsustanud rahvakohtunikuks kandideerida, peaks tööülesannete täitmine olema mõjuv põhjus kohtuistungile tulemisest keeldumiseks üksnes erandjuhtudel.

Eelneva pinnalt leian, et KS § 111 lg-t 2 tuleks täiendada kohtuistungile ilmumata jäämise mõjuva põhjuse määratlusega. Norra kohtute seaduse, Saksa kohtukorralduse seaduse ning KrMS § 170 lg 2 eeskujul võiks kohtute seadusesse lisatav rahvakohtuniku kohtuistungile ilmumata jäämise mõjuva põhjuse määratlus olla järgmine: „Mõjuvaks põhjuseks loetakse seesuguseid takistusi, mille tõttu rahvakohtunikul oleks võimatu või ebamõistlikult koormav kohtuistungile ilmuda. Sellisteks takistusteks on eelkõige äraolek; kutse mittekättesaamine või hilinenult kättesaamine ja haigestumine või lähedase ootamatu raske haigus, mis ei võimalda rahvakohtunikul kohtuistungile ilmuda.“

Mõjuva põhjuse selliselt määratlemine seaduses võib omada positiivset efekti, mõjudes rahvakohtunikele distsiplineerivalt. Rahvakohtunikel oleks selgem arusaam, millistel alustel nad eelkõige võivad oma kohustuse täitmisest keelduda ja selle tulemusena võivad nad

¹⁴³ Kovalev (viide 115), lk 35-36.

tõsisemalt suhtuda oma kohustusse ilmuda kohtuistungile. Samuti oleks sellise määratluse puhul kohtuametnikel, kes rahvakohtunike kohtusse kutsumisega tegelevad, selgemad raamid, mille piires rahvakohtuniku nimetatud takistuse põhjendatust hinnata.

Eestis hetkel kehtivas regulatsioonis ei ole tegelikult täpsustatud, kes rahvakohtuniku esitatud takistuse põhjendatust hindama peab ja pole teada, kas ja kui põhjalikult seda üldse tehakse enne, kui otsustatakse KS § 110 lg 2 alusel rahvakohtuniku asendamine teise rahvakohtunikuga. Kuivõrd sunnimehhanismid puuduvad rahvakohtuniku kohtuistungile ilmumise tagamiseks, võib oletada, et lihtsam ja aega kokkuhoidvam lahendus on kohtuametnikul teise rahvakohtuniku kutsumine kui esialgu kutsutuga läbirääkimisi pidama hakata.

Kui vaadata võrdluseks taaskord Saksa kohtukorralduse seaduse ja Norra kohtute seaduse regulatsioone, siis neil on selles osas seadused veidi täpsemalt reguleeritud kui Eestis. Saksamaal kuulub rahvakohtuniku kohustusest vabastamine või mittevabastamine kohtuniku pädevusse (GVG § 54 lg 1) ja kohtuniku langetatud otsus, mis säilitatakse ka kohtu dokumentatsioonis, ei kuulu edasikaebamisele (GVG § 54 lg 3). Norras seevastu on sellekohase otsuse langetamise õigus antud lisaks kohtunikule ka kohtuametnikule, kes peab seejuures juhinduma kohtu esimehe juhistest (DL § 90 lg 4). Kohtuametniku ja kohtuniku otsused Norras on edasikaevatavad kõrgemale instantsile (DL § 90 lg 5).

Leian, et süsteemi efektiivsema toimimise huvides tuleb ka Eesti kohtute seaduses sätestada ametlik kord, mis reguleeriks kohtute tegevust olukorras, kus rahvakohtunik teatab, et ta ei saa kohtuistungile tulla. Praeguses olukorras, kus seaduse järgi rahvakohtunikul peab olema mõjuv põhjus mitteilmumiseks, kuid sisuliselt keegi rahvakohtuniku esitatud takistuse põhjendatust ei hinda, ei ole ka tegelikult vahet, kas rahvakohtuniku esitatud põhjus on üldse mõjuv või mitte. Konkreetsem regulatsioon antud situatsiooniks võib distsiplineerida ka kohtuametnikke rohkem tähelepanu pöörama põhjustele, miks rahvakohtunik kohtuistungile tulla ei saa ning vajadusel rahvakohtunikule selgitama seaduses sätestatud kohustust kohtuistungile ilmuda.

Kuivõrd Eestis tegelevad rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumisega kohtuametnikud,¹⁴⁴ siis tundub sobilik Eesti kohtute seaduse täiendamiseks võtta eeskujuna Norra kohtute seadusest ning jätta rahvakohtuniku esitatud põhjuse hindamine kohtuametnike pädevusse. Seega tuleks

¹⁴⁴ Harju Maakohtu vastus (viide 73); Pärnu Maakohtu vastus (viide 74); Tartu Maakohtu vastus magistriltõõ autorile. Elektrooniliselt, 23.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).

Eesti kohtute seadusesse lisada säte, mis volitaks kohtuametnikke rahvakohtunikku vabastama kohustusest kohtuistungile ilmuda, kui rahvakohtunik on KS § 111 lg 2 kohase teavituse kohtule edastanud. Sarnaselt Saksa kohtukorralduse seadusele pean vajalikuks ka seonduva dokumentatsiooni ehk rahvakohtuniku teate ja kohtuametniku otsuse säilitamist. Kuivõrd minu ettepanek on kohtute seaduses täpsustada ka mõjuva põhjuse sisu, siis ei pea ma vajalikuks kohtuametnikule otsuse sisuliseks langetamiseks täiendavaid juhiseid määrata.

3.1.2. Rahvakohtuniku vastutus kohtuistungile ilmumise kohustuse rikkumise eest

Teine lahendus rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemi osas võib peituda rahvakohtuniku vastutusele võtmise aluste kindlaks määramises seaduse tasandil. Kui kohtuniku distsiplinaarvastutust reguleerib kohtute seaduse 11. peatükk, siis rahvakohtunike osas kohustuste rikkumise eest distsiplinaarvastutusele võtmist ette ei ole nähtud. Seadus ei võimalda ka rahvakohtuniku volituste ennetähtaegset lõpetamist rahvakohtuniku poolt kohustuste rikkumise tõttu. Seega, kuna kohtute seadus on jätnud kohtutele võrdlemisi vabad käed rahvakohtunike kohtusse kutsumise osas, võib kehtiva regulatsiooni alusel õigupoolest ainsa distsiplineeriva või karistava meetmena jätta kohustusi rikkuv rahvakohtunik edaspidi õigusemõistmises osalema kutsumata.¹⁴⁵ Kuna hetkel käsitletav probleem seisneb tegelikult selles, et rahvakohtunikke on kohtuistungitele raske leida, siis ei ole kohustusi rikkuvate rahvakohtunike edaspidi istungitele kutsumata jätmine praegusel juhul lahendus.

Üks võimalus oleks laiendada kohtunikele kohaldatava distsiplinaarvastutuse sätteid ka rahvakohtunikele kohalduvaks. KS § 87 lg 2 järgi on distsiplinaarsüütegu kohtuniku süüline tegu, mis seisneb ametikohustuse täitmata jätmises või mittekohases täitmises, samuti kohtuniku vääritud tegu. Kuivõrd kohtuistungile ilmumine on KS § 111 lg 1 järgi rahvakohtuniku kohustus, saab mõjuva põhjuseta kohtuistungile ilmumata jätmist pidada rahvakohtuniku ametikohustuse täitmata jätmiseks, mida vabandab üksnes KS § 111 lg 2 järgi mõjuva põhjuse olemasolu. Sarnaselt on näiteks senise distsiplinaarpraktika järgi kohtunike osas ametikohustuse täitmata jätmiseks või mittekohaseks täitmiseks loetud muuhulgas tööle ilmumata jätmist pärast puhkust.¹⁴⁶

KS § 88 lg 1 järgi on kohtunikele kohaldatavateks distsiplinaarkaristusteks noomitus, rahatrahv, ametipalga vähendamine ja ametist tagandamine. Rahvakohtunike puhul võiks kõne alla tulla noomitus, rahatrahv ja ametist tagandamine ehk rahvakohtuniku puhul

¹⁴⁵ Kama, P. KSK § 111/5.

¹⁴⁶ Lõhmus, U. KSK § 87/11.5.

volituste ennetähtaegne lõpetamine. Kuivõrd rahvakohtunikule makstakse tunnitasu õigusemõistmises osaletud tunni eest (tasustamise määruse § 2 lg 1), ei saaks kohtuistungile ilmumata jäänud rahvakohtunikku karistada tasu vähendamisega, kuna kohtuistungile mitteilmunud rahvakohtunik ei ole oma ametikohustustega seonduvalt tasu teeninud. Samuti juhul, kui rahvakohtunik otsustab keset kohtuprotsessi edaspidi mitte kohale tulla, mida on praktikas ette tulnud,¹⁴⁷ ei ole rahvakohtuniku tasu ametikohustuste täitmise eest tavaliselt nii suur,¹⁴⁸ et selle vähendamine distsiplineerivat efekti omaks. Küll aga oleksid noomitus, rahatrahv ja volituste ennetähtaegne lõpetamine võimalikud distsiplinaarkaristused, mida saaks vajadusel rahvakohtunikele kohaldada. Lisaks, kui distsiplinaarvastutuse sätteid ka rahvakohtunikele kohalduvaks laiendada, saaks sel juhul rahvakohtunikke vastutusele võtta mitte üksnes kohtuistungile ilmumata jäämise eest, vaid ka teiste kohustuste rikkumise eest, eelkõige vaikumiskohustuse rikkumise eest, millega näiteks Soomes on probleeme olnud.¹⁴⁹

Teisalt tuleb kaaluda, kas rahvakohtuniku osas distsiplinaarmenetluse läbiviimine kohtuistungile mõjuva põhjuseta ilmumata jätmise pärast on sobiv lahendus või tuleks samale eesmärgile jõudmiseks kasutada teisi meetmeid. Nii nagu kohtunike osas on distsiplinaarvastutus ette nähtud üksnes raskemate rikkumiste puhuks,¹⁵⁰ nii peaks ka rahvakohtunike puhul olema distsiplinaarvastutusele võtmine äärmine meede, mida kasutatakse vaid raskete rikkumiste korral. Rahvakohtuniku kohtuistungile mitteilmumine võiks olla raskem rikkumine juhul, kui tema kohustuse rikkumise tulemusena kohtuistungil läbiviimine oluliselt häirub ning istung tuleb kas edasi lükata või tuleb protsessi otsast peale alustada. Sellised juhtumid võivad eelkõige olla olukorrad, kus rahvakohtunikud loobuvad kohtuistungil osalemisest keset kohtuprotsessi või unustavad istungitele tulla, mida on kohtunike sõnul meie praktikas ette tulnud.¹⁵¹ Olukorras, kus rahvakohtunik enne kohtuistungil algust teatab, et ta ei soovi protsessis osaleda, on võimalik KS § 110 lg 2 alusel kutsuda kohtuistungile teine rahvakohtunik, mistõttu ei ole tegemist nii tõsise kohustuste rikkumisega ning distsiplinaarmenetluse läbiviimine KS §-de 91-97 reeglite järgi võib olla ebaproportsionaalselt ressursikulukas.

¹⁴⁷ Lusti, lk 96.

¹⁴⁸ Tasustamise määruse § 2 lg 1 kohaselt makstakse rahvakohtunikule õigusemõistmises osaletud tunni eest tunnitasu töölepingu seaduse § 29 lg 5 alusel kehtestatud tunnitasu alammääras. 01.01.2020. a seisuga on tunnitasu alammäär 3,48 eurot. Vt lähemalt: Töötasu alammäära kehtestamine. VVm 19.12.2019 nr 115. – RT I, 21.12.2019, 27.

¹⁴⁹ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 449.

¹⁵⁰ Lõhmus, U. KSK § 87/10.

¹⁵¹ Lusti, lk 96.

Distsiplinaarkaristustena kasutatavad sanktsioonid nagu rahatrahv ja volituste ennetähtaegne lõpetamine on võimalikud lahendused ka ilma distsiplinaarmenetlust läbi viimata, mida teisteski riikides on kasutatud. Seega võibki teine lahendus rahvakohtuniku vastutusele võtmise raames olla mõjuva põhjuseta kohtuistungile ilmumata jäänud rahvakohtuniku trahvimine. Näiteks Austrias saab vandemeeste ja rahvakohtunike seaduse¹⁵² (edaspidi: GSchG) § 16 lg 1 alusel rahvakohtunikule, kes mõjuva põhjuseta kohtuistungile ei ilmu või muud moodi väldib oma kohustuste täitmist, määrata rahatrahvi kuni 1000 eurot, vabastada rahvakohtunik ametist ning eemaldada ta kehtivast rahvakohtunike nimekirjast. Lisaks võib sama sätte alusel rahvakohtunikult sisse nõuda kohustuste rikkumisega seotud kulud. Samadel alustel on rahatrahvi kohaldamise ja tekkinud kulude sissenõudmise võimalus ka Saksamaal (GVG § 56 lg 1). Kriminaalmenetluse seadustiku sissejuhatava seaduse¹⁵³ § 6 lg 1 järgi saab Saksamaal rahvakohtunikule sel juhul karistuseks määrata rahatrahvi vahemikus 5-1000 eurot.

Saksamaal on trahvimist rahvakohtuniku suhtes ka kasutatud. Nimelt määrati 2018. aastal rahatrahv isikule, kes kutsuti kohtuistungile varurahvakohtunikuks. Kutse edastati isikule telefoni teel päev enne istungi toimumist, kuid istungipäeval varurahvakohtunikku istungile ei ilmunud. Kohus määras isikule karistuseks rahvatrahvi summas 1000 eurot. Isik kaebas otsuse edasi, kuid Berliini kõrgem kohus otsustas, et varurahvakohtunikule trahvi määramine oli põhjendatud. Seejuures märkis Berliini kõrgem kohus, et tavaliselt pikad reisid on mõjuvaks põhjuseks rahvakohtuniku kohustusest vabastamiseks, kuid lühemate reiside puhul, mis ei jää isiku elukohast väga kaugele nagu antud juhul, tuleb asjaolusid põhjalikumalt kaaluda. Samuti osutus oluliseks asjaolu, et isikul oli võimalus koheselt kohut oma takistusest teavitada, kuid ta tegi seda alles peale istungi toimumist. Kõrgem kohus nentis siiski, et istungi lühike etteteatamise tähtaeg võib rahvakohtuniku vastutust vähendada, kuid ei pruugi teda täielikult vastutusest vabastada. Neil kaalutlusel rahvakohtunikku vastutusest ei vabastatud, kuid vähendati temale määratud rahatrahvi 750 eurole.¹⁵⁴

Kuivõrd Eestis on probleeme rahvakohtunike kohtuistungitele leidmisega, tundub sobiv lahendus Saksamaa eeskujul ka Eestis kehtestada rahvakohtunikule trahvi määramise

¹⁵² Geschworenen- und Schöffengesetz 1990 (GSchG). Seisuga 30.03.2021. – <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002954> (30.03.2021).

¹⁵³ Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch (EGStGB). Seisuga 21.12.2020. – <http://www.gesetze-im-internet.de/stgbeg/index.html#BJNR004690974BJNE001601377> (21.03.2021).

¹⁵⁴ KG 2 Ws 227/18 - 121 AR 253/18. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/KORE201162019> (21.03.2021).

võimalus,¹⁵⁵ et vältida olukordi, kus rahvakohtunik mõjuva põhjuseta keeldub istungil osalemast. Trahvi määramise eeldusena tuleb siiski kohtute seaduses esmalt kohtuistungile ilmumata jätmise mõjuvat põhjust täpsustada, et rahvakohtunikel oleks selgem arusaam, mida mõjuva põhjuse all eelkõige silmas peetakse. Samuti tuleb kohtutel rahvakohtunike kohtusse kutsumisel selgitada neile KS § 111 lg-s 1 nimetatud kohustust ilmuda kohtuistungile, KS § 111 lg 2 nimetatud mõjuva põhjuse sisu ning juhul, kui seadusesse viia sisse trahvimise võimalus, siis selgitada ka vastutust mõjuva põhjuseta ilmumata jätmise korral. Sarnaselt eelnevalt kirjeldatud Saksa kohtupraktikale, saab ka meil iga juhtumi asjaolusid eraldi hinnates otsustada, millistel juhtudel on õigustatud rahvakohtunikule trahvi määramine ja millal mitte. Arvestades, et Eestis on rahvakohtunikuks nimetatud inimesed oma kandidatuuri vabatahtlikult esitanud, võiks praktikas rahvakohtunike trahvimine osutuda meetmeks, mida harva rakendatakse. Sellest hoolimata omab antud meede distsiplineerivat mõju ka juhul, kui seda harva rakendatakse, mistõttu pean trahvimise võimaluse sätestamist sobivaks meetmeks, et mõjutada rahvakohtunikke oma kohustusse tõsiselt suhtuma.

Kolmas võimalus on täiendada KS § 105 selliselt, et oleks võimalik rahvakohtunikku ametist ennetähtaegselt vabastada kohtuistungile ilmumise kohustuse rikkumise tõttu. Näiteks Saksamaal on GVG § 51 lg 1 alusel võimalik rahvakohtuniku ametivolitusi ennetähtaegselt lõpetada, kui rahvakohtunik on oma ametikohustusi oluliselt rikkunud. Kuna normi eesmärk on eemaldada ametist sellised isikud, kes rahvakohtunikuks ei sobi, siis peetakse olulisteks rikkumisteks eelkõige selliseid olukordi, kus rahvakohtuniku käitumine annab alust arvata, et ta ei suuda õigust mõista erapooletult ja üksnes seadusest lähtuvalt.¹⁵⁶ Sellisteks olukordadeks on peetud näiteks juhtusid, kui rahvakohtunik on sotsiaalmeedias sobimatuid postitusi teinud¹⁵⁷ või kui rahvakohtunik kuulus erakonda, mis ei toetanud põhiseaduses sätestatud printsiipe.¹⁵⁸ Hammi kõrgeim üldkohus on leidnud, et rahvakohtuniku ametikohustuste oluliseks rikkumiseks saab pidada ka väiksemate rikkumiste korduvat toimepanemist, antud juhul korduvalt kohtuistungile mõjuva põhjuseta ilmumata jätmist.¹⁵⁹

Võimalus rahvakohtunikku kohtuistungile mõjuva põhjuseta mitteilmumise eest ametist ennetähtaegselt vabastada on olnud kasutusel ka Horvaatias, kuid seal selline vastutusele võtmise viis ei õigustanud ennast. Kui kohtunikud teadsid, et osad rahvakohtunikud ei pruugi

¹⁵⁵ Samale järeldusele jõudis ka J. Lusti enda magistritöös, kus ta samuti põgusalt rahvakohtunike vastutuse küsimust puudutas. Loe lähemalt: Lusti, lk 57-58.

¹⁵⁶ OLG Hamm 1 Ws 147/15. – <https://openjur.de/u/853693.html> (21.03.2021).

¹⁵⁷ KG 3 WARs 5/16 - Gen AR 26/16. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/KORE215842016> (21.03.2021).

¹⁵⁸ OLG Hamm 1 Ws 111/19. –

https://www.justiz.nrw.de/nrwe/olgs/hamm/j2019/1_Ws_111_19_Beschluss_20190312.html (21.03.2021).

¹⁵⁹ OLG Hamm 1 Ws 147/15.

kohale tulla, kutsuti tavaliselt kohale ka varurahvakohtunikud, kes vajadusel said mitteilmunud rahvakohtunikke asendada ning selliselt välditi suuremaid viivitusi kohtuistungil läbiviimisel. Ilmumata jäänud rahvakohtunike ametivolitusi sellegipoolest ennetähtaegselt ei lõpetatud. Tulemuseks oli muuhulgas see, et rahvakohtunikud, kellele sai loota ning kes kohale tulid, olid kas pensionärid või isikud, kes elasid kohtumaja läheduses, mis tähendas, et õigusemõistmises oli esindatud üksnes väike osa rahvast. Pikas perspektiivis süvendas kohtusse ilmumise kohustust rikkuvate rahvakohtunike ametist mittevabastamine edaspidi selliste rahvakohtunike ametisse valimist, kellega kohtutel oli varasemaid häid kogemusi ehk teisisõnu hakati teatud isikuid eelistama rahvakohtunikuks nimetamisel.¹⁶⁰

Samuti tuleb rahvakohtuniku ennetähtaegsel ametist vabastamisel silmas pidada seda, et Eesti kohtute seaduses ei ole ette nähtud protseduurireegleid juhuks, kui maakohtu tööpiirkonnas rahvakohtuniku koht vabaneb ennetähtaegselt. See tähendab, et juhul, kui rahvakohtunik ennetähtaegselt ametist vabastatakse, jääb maakohtu tööpiirkonna rahvakohtunike nimekirja vähem isikuid, kui sellele maakohtule ette on nähtud. Saksamaal seevastu koostatakse GVG § 42 lg 1 alusel kaks nimekirja rahvakohtunistest, põhininekirja ja alternatiivne nimekirja, ning GVG § 49 lg 2 alusel juhul, kui põhininekirjast rahvakohtunik kustutatakse, kantakse tema asemele rahvakohtunik alternatiivsest nimekirjast. Eestis seesugune kahe rahvakohtunike nimekirja pidamine iga maakohtu juures ei ole praeguse rahvakohtunike süsteemi juures võimalik, kuivõrd kodanike huvi rahvakohtuniku ameti vastu Eestis ei ole küllaldane, et leida kahekordne arv rahvakohtunikke võrreldes praegusega.¹⁶¹ Võimalik on Eesti kohtute seadust täiendada selliselt, et võimaldada juhuks, kui mõni rahvakohtuniku koht vabaneb ennetähtaegselt, otsida tavalises korras samast omavalitsusest, kust ametist vabastatud rahvakohtunik pärit oli, uus rahvakohtunik, kuid sellise regulatsiooni tulemusena võib pikas perspektiivis tekkida olukord, kus maakohtu rahvakohtunike volitused lõppevad väga erineval ajal ning omavalitsused peavad pidevalt ja ebaregulaarselt tegelema uute rahvakohtunike leidmisega.

Eelnevale tuginedes leian, et KS § 105 täiendamine võimalusega rahvakohtuniku volitusi ennetähtaegselt lõpetada on vajalik, kuid selleks, et vältida nii Horvaatias tekkinud olukorda kui ka rahvakohtunike nimekirjade tühjaks jäämist, peaks rahvakohtuniku ennetähtaegne ametist vabastamine, seoses rahvakohtuniku poolt mõjuva põhjusega kohtuistungile

¹⁶⁰ Kutnjak Ivković, S. Mixed Tribunals in Croatia – *Revue internationale de droit pénal* 2001/1-2, lk 62-63.

¹⁶¹ Nimelt on juba hetkel maakohtute juurde määratavate rahvakohtunike arvu vähendatud põhjusel, et osades piirkondades on vajalikku arvu rahvakohtunikke raske leida. Näiteks 2017. aastal esitati Narvas 28 nime asemel kohtule üksnes 10. – KHN 80. istungi protokoll. R. Karja sõnavõtt, lk 12; KHN 94. istungi protokoll. A. Asi sõnavõtt, lk 6.

mitteilmumisega, olema üksnes erandlik meede, mida saab rakendada peale korduvat kohustuste rikkumist. Rahvakohtuniku ennetähtaegne ametist vabastamine peaks sarnaselt Saksa kohtukorralduse seadusele olema ette nähtud eelkõige selleks, et välistada rahvakohtuniku ametiks sobimatute kandidaatide edasine tegutsemine rahvakohtunikena, kuivõrd KS § 111 lg 3 ja KS § 70 lg 2 järgi esindab rahvakohtunik kohtunikuametit ka väljaspool kohtusaali ja oma ametikohustuste vahetut täitmist.

Asjaolu, et rahvakohtunik mõjuva põhjuseta jätab istungile ilmumata ei pruugi ilmtingimata tähendada, et isik oleks rahvakohtuniku ametiks sobimatu, mistõttu tuleks esmalt sellise isiku suhtes kasutada leebemaid vahendeid, eelkõige selgitada isikule tema kohustusi ning vajadusel kohaldada rahatrahvi. Sarnaselt Saksamaal kasutatud tõlgendusele võib siiski ka korduva kohtuistungile ilmumise kohustuse rikkumise puhul kõne alla tulla rahvakohtuniku ametist vabastamine, kuivõrd korduv tahtlik rikkumine näitab hooletust ja ükskõikset suhtumist ametikohustusse, mida ei saa rahvakohtunikule sobivaks pidada. Samuti sarnaselt rahvatrahvi kohaldamisele omab ka antud meede distsiplineerivat mõju ja aitab ennetada rahvakohtunike poolt kohustuste rikkumisi.

3.1.3. Rahvakohtunikuks nimetatud isikuga töölepingu ülesütlemise piiramine

Kolmas lahendus rahvakohtunike kohtuistungile ilmumise probleemile seisneb täiendavate meetmete kehtestamises rahvakohtunike kaitseks, kes osalevad tööhõives ning töökohustuste tõttu tihti peavad loobuma õigusemõistmises osalemisest. Tasustamise määruse § 2 lg 1 küll tagab rahvakohtunikule palgavahe hüvitamise ning KS § 112 lg 3 kohustab tööandjat vabastama rahvakohtunikku tööst õigusemõistmises osalemise ajaks, kuid kehtiv õigus ei kaitse rahvakohtunikku olukorras, kus tööandja ütleb töölepingu üles põhjusel, et töötaja osales rahvakohtunikuna kohtuistungil. Samuti ei ole rahvakohtuniku ametist huvitatud inimesed kaitstud tööandja surve eest rahvakohtunikuks mitte kandideerida.¹⁶² Seega on rahvakohtunik valiku ees, kas riskida töökoha kaotamisega, kuid täita oma kohustusi rahvakohtunikuna või loobuda õigusemõistmises osalemisest. Töökohustuste täitmine aga ei peaks olema mõjuv põhjus rahvakohtuniku ülesannete mittetäitmiseks, kuna vastasel juhul on rahvakohtunikuna kohtuistungitel esindatud peamiselt mittetöötavad inimesed või inimesed, kes töötavad avalikus sektoris.¹⁶³ Sellist suundumust pensionäride osakaalu suurenemise osas rahvakohtunike seas on Eestis täheldatud.¹⁶⁴

¹⁶² Kama, P. KSK § 112/4.

¹⁶³ Kovalev (viide 115), lk 35-36.

¹⁶⁴ Lusti, lk 86-87.

Sarnaselt Eestile on ka Venemaal, kus on kasutusel vandekohtu süsteem, olnud probleeme vandemeeste kohtuistungile leidmisega ning mitteilmumise põhjenduseks oli tihtipeale püsiva töökoha olemasolu ja võimatus end töökohalt istungipäevaks vabaks saada. Kehtivad Venemaa seadused keelavad tööandjatel töötajaga töölepingut üles öelda või töötajat teisele töökohale üle viia ajal, mil töötaja vandemehe kohuseid täidab. Samuti on keelatud takistada töötajal vandemehe kohuseid täitmast. Kui tööandja rikub neid reegleid, saab töötaja nõuda enese tööle ennistamist ja kahju hüvitamist.¹⁶⁵ Saksamaal on samuti tagatud rahvakohtunike kaitse tööandja poolt töölepingu ülesütlemise osas. Saksa kohtuniku seaduse¹⁶⁶ (edaspidi: DRiG) § 45 lg 1a kohustab tööandjaid vabastama rahvakohtunikke töölt ajaks, mil nad oma kohustusi kohtuistungitel täidavad. Sama sätte kohaselt töölepingu ülesütlemine alusel, et töötaja täidab rahvakohtuniku ülesandeid, on keelatud. Rahvakohtunikuga töölepingu ülesütlemist muudel alustel antud säte ei piira.¹⁶⁷

Eesti seadustest saab võrdluseks vaadata aja-, asendus- või reservteenistuses olevaid isikuid puudutavat töölepingu seaduse¹⁶⁸ regulatsiooni, kuna sarnaselt rahvakohtuniku ametilegi on kaitseväekohustus seadusest tulenev kohustus ning nii rahvakohtunik kui aja-, asendus- või reservteenistuja võivad kokku puutuda vajadusega oma kohustust täita tööajast. Töölepingu seaduse (edaspidi: TLS) § 19 p 5 alusel on töötajal õigus keelduda töö tegemisest, kui ta on näiteks aja- või asendusteenistuses või osaleb õppekogunemisel. See tähendab, et töö tegemisest keeldumine ei saa olla töölepingu ülesütlemise aluseks.¹⁶⁹ TLS § 92 lg 1 p 6 samuti piirab tööandjal töölepingu ülesütlemise töötajaga põhjusel, et töötaja on aja-, asendus- või reservteenistuses. Seega on aja-, asendus- või reservteenistujale tagatud, et tema töökoht säilib ajal, mil ta tööülesandeid täita ei saa, tulenevalt tema kohustuste täitmisest riigi ees. Järelikult on rahvakohtunik aja-, asendus-, või reservteenistujatega võrreldes kehvemal positsioonil.

Kuivõrd seadusandja on soovinud, et rahvakohtunike seas oleks võimalikult erinevate sotsiaalsete rühmade ja tegevusvaldkondade esindajaid (KS § 108 lg 5) ning kehtiva õigusliku regulatsiooni puuduste tõttu ei saa tööhõives osalevad rahvakohtunikud sageli õigusemõistmises osaleda tööülesannete täitmise tõttu,¹⁷⁰ on vaja kehtivat õigust muuta. Eesti

¹⁶⁵ Kovalev (viide 115), lk 34-35.

¹⁶⁶ Deutsches Richtergesetz (DRiG). Seisuga 22.11.2019. – <https://www.gesetze-im-internet.de/drig/BJNR016650961.html#BJNR016650961BJNG000700666> (21.03.2021).

¹⁶⁷ LArbG 20 Sa 1689/18, p 120. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/JURE190012756> (21.03.2021).

¹⁶⁸ Töölepingu seadus. – RT I, 29.12.2020, 25.

¹⁶⁹ TLSS § 19/1. – Käärats, E. jt (koost). Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. Tallinn: Juura 2021.

¹⁷⁰ Lusti, lk 86-87; *idem*, lk 96.

seaduste loogika kohaselt on kõige otstarbekam muuta töölepingu seadust, kuna meie õiguses on töötamise ja töölepingutega seonduv koondatud just sellesse seadusesse. Sarnaselt aja-, asendus- ja reservteenistujatega tuleks TLS § 19 täiendada töötaja õigusega keelduda töö tegemisest ajal, mil ta täidab rahvakohtuniku ülesandeid kohtus ning TLS § 92 lg-t 1 täiendada piiranguga ütelda tööandja poolt töölepingut üles põhjusel, et töötaja täidab kohtus rahvakohtuniku ülesandeid.

3.2. Rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamise võimalikud lahendused

3.2.1. Kodanikukohustuse kehtestamine rahvakohtunikukandidaatide leidmiseks

Erinevates õiguskordades tuntakse peamiselt kahte moodust tulevaste rahvakohtunike valimiseks. Üheks võimaluseks, mis on Euroopas rohkem kasutust leidnud ja on kasutusel ka Eestis, on rahvakohtunikke valida ametisse kandideerimise teel. Protsess on tavaliselt kaheastmeline, kus esimeseks etapiks on kandidaatide esitamine ja teine etapp on sobivate kandidaatide ametisse nimetamine.¹⁷¹ Sellise rahvakohtunike valimise süsteemi puhul lähtutakse tavaliselt isikute vabatahtlikust soovist rahvakohtunike süsteemis osaleda. Näiteks Tšehhis on sarnaselt Eestile rahvakohtunikandidaatide nimetamise õigus kohaliku omavalitsusüksuse volikogul ning rahvakohtunike nimetamisel lähtutakse isiku vabatahtlikust soovist. Samuti sarnaselt Eestile on ka Tšehhis isikute huvi rahvakohtunikuameti vastu pigem madal ning tavaliselt on rahvakohtunikeks pensionärid.¹⁷² Rahvakohtunike kõrgemapoolset vanust võib täheldada ka Taanis¹⁷³ ja Ungaris,¹⁷⁴ kus samuti lähtutakse rahvakohtunike nimetamisel isiku vabast tahtest, kuigi seaduses sellist nõuet kirjas ei ole. Ka Soomes on rahvakohtunikuks kandideerimine vabatahtlik, kuid Soomes tuleneb isikute vaba tahte nõue seadusest. Nimelt Soome maakohtute rahvakohtunike seaduse¹⁷⁵ (edaspidi: Soome RKS) § 1 lg 2 alusel kohaldatakse rahvakohtunike valimisele ja ametist vabastamisele kohaliku omavalitsuse seaduse¹⁷⁶ (edaspidi: Soome KOVS) 10. peatüki sätteid. Soome KOVS § 70 lg 1 esimese lause kohaselt võib vastutavasse ametisse nimetada üksnes selliseid isikuid, kes on

¹⁷¹ Jackson/Kovalev, lk 102-103.

¹⁷² Bobek, M. Judicial Selection, Lay Participation, and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non)Transformation. Research Papers in Law 3/2014, lk 19-20. – https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2526112 (26.03.2021).

¹⁷³ Garde, P. The Danish Jury. – Revue internationale de droit pénal 2001/1, lk 110-111.

¹⁷⁴ Badó (viide 101), lk 1431; *idem*, lk 1434-1435.

¹⁷⁵ Laki käräjäoikeuden lautamiehistä 15.8.2016/675. – <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160675> (26.03.2021).

¹⁷⁶ Kuntalaki 10.4.2015/410. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410> (26.03.2021).

selleks oma nõusoleku andnud. Praktikas on Soomes rahvakohtunikena rohkem esindatud pensionärid ja tudengid, vähem täistööajaga töötavad isikud.¹⁷⁷

Vabatahtlikkusele ehitatud süsteemides on püütud rahvastiku mitmekülgset esindatust tagada sellega, et seadustes sätestatakse rahvakohtunikke nimetava üksuse kohustus jälgida, et ametisse nimetataks erineva soo, vanuse ja tegevusalade esindajaid võimalikult võrdselt (nt Eestis KS § 108 lg 5, Soomes RKS § 4 lg 3, Saksamaal GVG § 42 lg 2). Eelnevast joonistub siiski selgelt välja, et riikides, kus rahvakohtunikeks nimetatakse üksnes selleks vabatahtlikult soovi avaldanud isikuid, on rahvakohtunikena rohkem esindatud ühiskonnagrupid, kellel on aega ja tahtmist rahvakohtunikutööd teha ehk peamiselt pensionärid.

Teine võimalus on valida rahvakohtunikke juhuslikkuse alusel valijate nimekirjadest ehk sätestada rahvakohtuniku amet kodanikukohustusena. Tavaliselt kasutatakse seda meetodit vandemeeste valimiseks vandekohtute süsteemiga riikides (nt Venemaal, Belgias ja Hispaanias), kuid osades riikides kasutatakse seda süsteemi ka segakolleegiumiga kohtutesse rahvakohtunike valimiseks (nt Austrias ja Itaalias).¹⁷⁸ Saksamaal kasutatakse juhuslikkuse alusel valimist neil kordadel, kui vabatahtlikult kandideerijaid ei ole piisavalt, et rahvakohtunike nimekirja täita.¹⁷⁹ Juhuslikkuse alusel valimise puhul on rahvakohtunikuna kohtuprotsessides osalemine isikute kodanikukohustus ehk teisisõnu ei küsita inimestelt eelnevat nõusolekut tema lisamiseks rahvakohtunike nimekirja ning kohustusest vabastamist saab isik taotleda üksnes seaduses toodud põhjustel. Kuivõrd juhuslikult valimine aitab tagada laialdasema rahvastiku läbilõike rahvakohtunike seas ja seega ka õigusemõistmises, peetakse seda eelistatud viisiks rahvakohtunike ametisse valimisel.¹⁸⁰

Eestis rahvakohtuniku instituudi ümberkorraldamine selliselt, et rahvakohtunikke hakataks ametisse valima juhuslikkuse põhimõttel, tähendab ka teiste ümberkorralduste tegemist instituudiga seondult. Esiteks tuleb juhusliku valimise meetodil rahvakohtunikke leides arvestada sellega, et kõik valituks osutunud isikud ei ole motiveeritud õigusemõistmises osalema ning võivad kasutada iga võimalust, et kohustusest vabaneda ning seeläbi võivad tekkida asjatud viivitused menetluses. See on ka vabatahtlikkuse põhimõttel rahvakohtunike

¹⁷⁷ Jackson/Kovalev, lk 104.

¹⁷⁸ *Ibidem*, lk 102.

¹⁷⁹ Schöffe: Wissenswertes zur Tätigkeit als ehrenamtlicher Richter. – Anwalt.org 19.03.2021. – https://www.anwalt.org/schoeffe/#Wie_werde_ich_Schoeffe_bei_Gericht (26.03.2021).

¹⁸⁰ Jackson/Kovalev, lk 104; Kovalev (viide 115), lk 26-27; *idem*, lk 36; Badó (viide 101), lk 1420.

valmise üks eeliseid, et ametisse nimetatud isikud on üldjuhul motiveeritumad protsessis osalema ja seega ka panustavad protsessi rohkem.¹⁸¹

Hetkel on Eestis ainsaks juhiseks rahvakohtunike kohtusse kutsumisel KS § 110 lg 1 nimetatud võrdsuse põhimõte ning KS § 111 lg 2 alusel saab iga rahvakohtunik mõjuval põhjusel, mille sisustamise osas kohtutel piiranguid ei ole, keelduda istungile tulemisest. Selline lai määratlus rahvakohtuniku kohustustest vabanemiseks võimaldab soovijatel edukalt rahvakohtuniku kohustusest vabaneda, mis vähendab rahva mitmekülset esindatust õigusemõistmises. Seega tuleb ka kodanikukohustuse kehtestamisel sisustada KS § 111 lg 2 nimetatud mõjuv põhjus ning kehtestada protseduurireeglid selle hindamiseks kohtute poolt.

Selleks, et distsiplineerida kodanikukohustust alusetult vältida soovivaid isikuid, on peetud vajalikuks võimaldada mõjuva põhjusega ilmumata jäänud isikute trahvimist.¹⁸² Arvestades, et juba praeguse vabatahtliku süsteemi juures on kohtutel raskusi rahvakohtunike kohtuistungitele leidmisega, tuleks kodanikukohustuse kehtestamise puhul veelgi enam tähelepanu pöörata sellele, et kohustust täitma kutsutud isikud ei suhtuks oma kohustusse kergekäeliselt. Varasemalt olen analüüsinud rahvakohtunike trahvimise võimalust seoses rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleemi lahendamisega ning leidsin, et tegemist on sobiliku lahendusega Eesti kehtiva õiguse täiustamiseks rahvakohtuniku instituudi osas. Ka kodanikukohustuse kehtestamisel on rahvakohtuniku trahvimise võimaluse kehtestamine oluline muudatus, mis seadusesse tuleks sisse viia.

Samuti on leitud, et rahvakohtunikuks nimetatute kohtuistungitel osalemise piiramine volituste kestuse jooksul on oluline motiveerimaks kodanikke oma kohustust täitma.¹⁸³ GSchS § 14 lg 3 kohaselt tuleb Austrias kutsuda rahvakohtunikke ja vandemehi istungitele selliselt, et igäüks osaleks õigusemõistmises maksimaalselt viiel päeval aastas kaheaastase perioodi jooksul ning ainsaks erandiks on olukord, kus kohtuprotsess kestab kauem kui viis päeva. Sel juhul tuleb rahvakohtunikul või vandemehel osaleda protsessis kohtuotsuseni jõudmiseni. Saksamaal arvutatakse rahvakohtunike nimekirjade pikkus selliselt, et ükski rahvakohtunik ei peaks osalema õigusemõistmises rohkemal kui kaheteistkümnel päeval aastas (GVG § 43 lg 2). Seesugust piirangut võib leida ka selliste riikide seadustest, kus rahvakohtunikke valitakse isiku vabast tahtest lähtuvalt. Näiteks Soomes võib rahvakohtunik

¹⁸¹ Kovalev (viide 115), lk 36.

¹⁸² *Ibidem*, lk 37.

¹⁸³ *Ibidem*, lk 36.

osaleda kohtuistungitel kahekümnel päeval aastas (Soome RKS § 7 lg 3), nii ka Tšehhis.¹⁸⁴ Norras vabastatakse rahvakohtuniku kohustustest isikud, kes on osalenud 15 või enamal päeval aastas istungitel või kes on osalenud õigusemõistmises üle 60 päeva kogu perioodi jooksul (DL § 90 lg 1).

Eestis seesugust piirangut ei ole ning tegelikult ei ole jälgitav ka arvutuskäik, mille alusel rahvakohtunike arvu iga maakohtu juurde luuakse. KS § 14 kohaselt määratakse rahvakohtunike arv justiitsministri poolt, kooskõlastatult kohtute haldamise nõukoja ja maakohtu üldkogu arvamusega. Viimati, kui maakohtute juurde määratavate rahvakohtunike arvu 2015. aastal muudeti, lähtuti kohtute endi poolt pakutud arvudest, kusjuures Harju Maakohtus vähendati rahvakohtunike arvu 30 inimese võrra põhjusel, et osades valdades on raske piisaval määral rahvakohtunikke leida ning rahvakohtuniku funktsioonid saavad täidetud ka 30 inimese võrra väiksema rahvakohtunike arvuga. Seejuures jäi selgusetuks, kas tegelikult kaasatakse menetlustesse pidevalt samu inimesi ja seetõttu saadakse hakkama väiksema rahvakohtunike arvuga või on kõigi rahvakohtunike koormus ühtlaselt madal.¹⁸⁵ Seega tuleks kodanikukohustuse kehtestamisel seadust konkreetsemaks muuta selles osas, et lisaks KS § 110 lg 1 nimetatud võrdselt kaasamise nõudele oleks ka piiratud ühtede ja samade rahvakohtunike kasutamine menetlustes. Kui rahvakohtunikud teavad, et neid ei saa lõputul arvul kordadel kohtuistungile kutsuda, võivad muidu negatiivselt meelestud rahvakohtunikud olla motiveeritumad oma kohustust täitma.

Veel tuleb määrata ka periood, mille jooksul ei saa rahvakohtunikuks nimetada inimest, kes varasemal perioodil on olnud rahvakohtunikuks nimetatud. Kuivõrd juhuslikkuse põhimõte peaks tagama võimalikult laialdase rahvastiku kaasamise, ei oleks õigustatud rahvakohtuniku kohustuste panemine ühtele ja samadele isikutele järjestikustel perioodidel, vabastades samas teisi isikuid sellest kohustusest.¹⁸⁶ Näiteks Austrias vabastatakse rahvakohtuniku või vandemehe kohustustest isikud, kes eelneva perioodi ajal rahvakohtuniku või vandemehe ülesandeid täitsid (GSchG § 4 lg 1), kusjuures perioodi pikkuseks on kaks aastat (GSchG § 12). *Common law* riikidest on näiteks USA vandemeeste süsteemis selline periood samuti kaks aastat,¹⁸⁷ Iirimaal kolm aastat.¹⁸⁸ Õiguskirjanduses on leitud, et kuivõrd Mandri-Euroopalikus õigussüsteemis on tavaliselt rahvakohtunikke kaasavaid kohtuistungeid vähem

¹⁸⁴ Bobek, lk 19.

¹⁸⁵ KHN 80. istungi protokoll, lk 12-13.

¹⁸⁶ Kovalev (viide 115), lk 25.

¹⁸⁷ United States Courts. Juror Qualifications. – <https://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/juror-qualifications> (23.03.2021).

¹⁸⁸ Citizens Information. Jury service. – https://www.citizensinformation.ie/en/justice/courtroom/jury_service.html (23.03.2021).

kui *common law* riikides, siis peaks samade isikute rahvakohtunikuks nimetamist piirama pikemaks perioodiks kui *common law* riikides.¹⁸⁹ Kuna Eestis kehtivad rahvakohtuniku ametivolitused neli aastat (KS § 104 lg 1), siis kodanikukohustuse kehtestamisel tuleks piirata nende isikute rahvakohtunikuks nimetamist, kes eelneval perioodil olid rahvakohtuniku ametis. Selliselt jääks vähemalt neli aastat perioodiks, mil sama inimest rahvakohtuniku ametisse nimetada ei tohi ning suuremal hulgal rahval on võimalus õigusemõistmises osaleda, tagades rohkemate rahvastikugruppide esindatuse.

Juhusliku valimise meetodi ja kodanikukohustuse kehtestamise puhul võib, lisaks tavalistele ametisse nimetamise piirangutele, vajalikuks osutada ka selliste isikute rahvakohtuniku kohustustest vabastamine, kes töötavad erialal või ametis, millest eemal olek võib kahjustada avalikkuse või riigi huve.¹⁹⁰ Saksamaal loetakse sellisteks isikuteks GVG § 35 alusel parlamendiliikmeid, arste, õdesid, ämmaemandaid, isikuid, kes peavad isiklikult hoolitsema oma pereliikmete eest ja isikuid, kelle rahvakohtuniku kohustuste täitmise tõttu kaasneksid toimetulekuraskused neile endile või kolmandatele isikutele. Seevastu Austrias ei ole konkreetselt välja toodud, milliste ametitega kaasneb vabastus rahvakohtunikuks nimetamisest, kuid GSchS § 4 lg 2 kohaselt võivad vabastust kaheks aastaks taotleda isikud, kelle rahvakohtuniku kohustuste täitmine tooks kaasa ebaproportsionaalse isikliku või majandusliku koorma neile endile või kolmandatele isikutele või tõsise ja vältimatu ohu avalikele huvidele. Seega ka juhusliku valimise meetod ei tähenda, et kõik ühiskonnagrupid ilmtingimata õigusemõistmises osalevad, kuid vaieldamatult on ühiskonna läbilõike esindatus juhusliku valimise puhul suurem.

Rahvakohtuniku instituudi eesmärgi täitmiseks on seadusandja pidanud oluliseks, et rahvakohtunikeks oleksid võimalikult erinevate sotsiaalsete ühiskonnagruppide esindajad, sealhulgas ka erinevate vanusegruppide esindajad. Eelnevast nähtub, et seda aitaks tagada kodanikukohustuse kehtestamine, kuna see aitab vältida vabatahtliku valimise üht põhiprobleemi, milleks on pensionäride ebaproportsionaalselt suur esindatus rahvakohtunike seas.

Samas eeldab kodanikukohustuse Eestis kehtestamine mitmeid fundamentaalseid muudatusi praeguses rahvakohtunike süsteemis, neist kõige fundamentaalsem on inimestelt nende vaba tahte võtmine protsessis osalemiseks. Võib arvata, et suurem osa Eesti rahvast ei pooldaks kodanikukohustuse kehtestamist, kuna vastumeelsust juhuslikkuse alusel valimise süsteemi

¹⁸⁹ Kovalev (viide 115), lk 25.

¹⁹⁰ *Ibidem*, lk 34.

osas on väljendanud nii rahvakohtunikud kui ka kohtunikud,¹⁹¹ kes praeguse süsteemiga, sealhulgas selle puudustega kursis on.

Lisaks nähtub eelnevast ka see, et kodanikukohustuse kehtestamisega kaasnevad omad probleemid, mis võivad rahvakohtuniku instituudi eesmärgile vastupidiselt töötada. Kui kohtusse tulevad õigust mõistma inimesed, kes tegelikult protsessis osaleda ei soovi, ei pruugi nende osalus olla midagi enam kui rahva näiline esindatus kohtusaalis, kuid instituudi eesmärgi täitmiseks on oluline kohtukollegiumis sisukate arutelude tulemusel kohtulahendini jõudmine. Seda eesmärki aitaks pigem täita vaba tahte alusel rahvakohtunikuks valitud inimesed, kes on motiveeritud süsteemis osalema. Samuti on väga kõnekas fakt, et hoolimata sellest, et Austrias rahvakohtuniku ja vandemehe ülesannete täitmine on seaduses otsesõnu kodanikukohustusena sätestatud (GSchG § 1 lg 1), on Austria kohtutel praktikas üha raskem rahvakohtunikke leida ning ette on tulnud lausa olukordi, kus kohtusse kutsutud rahvakohtunikest ja varurahvakohtunikest ei tule kohale ühtki kutsutut.¹⁹² Järelikult ei saa eeldada, et kodanikukohustuse kehtestamisega rahvakohtunikest tulenevalt istungites viivitusi ei tekkiks, halvimal juhul võib viivitusi tekkida isegi senisest enam.

Eelnevast tulenevalt leian, et kuigi kodanikukohustuse kehtestamine lahendaks pensionäride ebaproportsionaalselt suure osakaalu rahvakohtunike seas, ei ole Eesti ühiskond ja õiguskord valmis nii fundamentaalseks muudatuseks ning praegusel hetkel tuleb antud probleemile lahendusi leida teiste meetmetega.

3.2.2. Rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumise süsteemi väljatöötamine

Pensionäride ebaproportsionaalselt suur osakaal rahvakohtunike seas paistab välja eelkõige seeläbi, et kohtuistungitel osalevad rahvakohtunikenä peamiselt vanemad inimesed, teiste vanusegruppide esindajad osaleb vähem. 2015.-2016. aastal viidi Ungaris läbi õigusemõistmises erapooletuse tagamise empiiriline uuring, mille raames uuriti ka seda, mil määral on rahvakohtunike seas esindatud erinevad vanusegrupid. Uuringu tulemusena järeldati, et rahvakohtunikeks on enamasti pensionärid ning seda soodustab nii rahvakohtunike ametisse nimetamise protsess kui ka rahvakohtunike kohtuistungitele

¹⁹¹ Lusti, lk 53.

¹⁹² Widmayer, A. Probleme bei der Auswahl der Laienrichter. – Salzburger Nachrichten 27.08.2015. – <https://www.pressreader.com/austria/salzbürger-nachrichten/20150827/282205124641815> (30.03.2021); Immer weniger Laienrichter verfügbar. – Steiermark.orf.at 31.01.2020 – <https://steiermark.orf.at/stories/3032556/> (30.03.2021); Reibenwein, M. Wenn Laien nicht richten wollen. – Kurier 30.01.2020 – <https://www.pressreader.com/austria/kurier-3402/20200130/281500753230024> (30.03.2021).

kutsumiseks kasutatav süsteem.¹⁹³ Seega võib ka Eestis rahvakohtunike seas suur pensionäride esindatus kohtuistungitel tuleneda sellest, kuidas rahvakohtunikke kohtuistungitele valitakse.

Eestis on konkreetsele kohtuistungile rahvakohtunike valimiseks kehtestatud ainult üks reegel, mille kohaselt tuleb rahvakohtunikke menetlustesse kaasata võimalikult võrdselt (KS § 110 lg 1). Selle, kuidas seda võrdsust tagada, on seadusandja jätnud kohtute otsustada. Harju Maakohtus tegeleb rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumisega üks konkreetne ametnik, kellel on abiks arvestuste tabel.¹⁹⁴ Tartu Maakohtus tegelevad rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumisega kohtuistungi sekretärid.¹⁹⁵ Pärnu Maakohtus on see samuti kohtuistungi sekretäride ülesanne, kellel on abiks rahvakohtunike nimekiri, mille alusel kutsutakse rahvakohtunikke järjest kohtuistungitele osalema¹⁹⁶ ja ka Viru Maakohtus kutsutakse rahvakohtunikke nimekirja alusel järjest.¹⁹⁷ Maakohtute vastustest nähtub, et ühtset süsteemi rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumiseks Eesti kohtutes loodud ei ole, mis võib soodustada rahvakohtunike ebavõrdset kohtusse kutsumist ja seega pensionäridest rahvakohtunike ebaproportsionaalselt suurt osakaalu kohtuistungitel, võrreldes teisi vanusegruppide esindavate rahvakohtunikega. Kõikide ühiskonnagruppide võimalikult võrdseks esindatuseks tuleb Eestis sätestada konkreetsed reeglid, mille alusel kohtuametnikud rahvakohtunikke istungitele kutsuvad.

Selleks, et tagada erinevate vanusegruppide esindatus kohtuistungitel, on parimaks lahenduseks peetud rahvakohtunike juhuslikku valimist ehk loosimist ning avalikkuse usalduse tagamiseks protsessi aususe suhtes peaks loosimine toimuma avalikul istungil.¹⁹⁸

Ka loosimise puhul on võimalikud mõningad erisused süsteemides. Näiteks Saksamaal määratakse esmalt korralised kohtuistungid, kuhu rahvakohtunikke on tarvis kaasata, terveks aastaks ette (GVG § 45 lg 1). Seejärel otsustatakse maakohtu avalikul istungil korraldatava loosimise teel rahvakohtunike järjekord, milles nad korralistele kohtuistungitele ilmuma peavad (GVG § 45 lg 2 ls 1), ning võimalusel loositakse rahvakohtunike arv selliselt, et iga rahvakohtunik osaleb kaheteistkümnel istungipäeval aastas (GVG § 45 lg 2 ls 3). Samal istungil loositakse ka varurahvakohtunike nimekirja kuuluvad rahvakohtunikud (GVG § 45 lg 2 ls 4). Loose tõmbab maakohtu kohtunik (GVG § 45 lg 3), loosimise tulemused

¹⁹³ Badó (viide 101), lk 1435.

¹⁹⁴ Harju Maakohtu vastus magistr töö autorile.

¹⁹⁵ Tartu Maakohtu vastus magistr töö autorile.

¹⁹⁶ Pärnu Maakohtu vastus magistr töö autorile.

¹⁹⁷ Viru Maakohtu vastus magistr töö autorile.

¹⁹⁸ Kovalev (viide 115), lk 33.

protokollitakse ning kohtunik teavitab rahvakohtunikke loosimise tulemustest, kohtuistungite kuupäevadest, mil iga rahvakohtunik oma kohust täitma peab asuma ja vastutusest mitteilumise korral (GVG § 45 lg 4). Juhul, kui aasta jooksul tekib vajadus täiendavaid istungipäevi määrata või kui tekib muul põhjusel vajadus täiendavalt rahvakohtunikke kohtuistungile kutsuda, kutsutakse vajalikud rahvakohtunikud varurahvakohtunike nimekirjadest (GVG § 47). Kuna varurahvakohtunikele ei ole eelnevalt määratud kindlaid istungipäevi, siis määratakse neid istungitele selles järjekorras, milles nad nimekirja on kantud (GVG § 49 lg 1).

Sarnaselt Saksamaale toimub ka Austrias rahvakohtunike kohtusse kutsumise järjekorra loosimine avalikul kohtuistungil, kuid erinevalt Saksamaast loostakse rahvakohtunikke ette üheks kvartaliks mitte terveks aastaks (GSchG § 13 lg 1). Loositav rahvakohtunike arv arvestatakse eeldatavate istungipäevade arvu järgi selliselt, et iga rahvakohtunik peaks kohtuistungile tulema viiel istungipäeval aastas (GSchG § 13 lg 5) ning juhul, kui kvartaliks loositud rahvakohtunike nimekiri saab enne uue kvartali algust läbi, tuleb kohtu presidendil avalikul kohtuistungil loosida täiendavaid rahvakohtunikke (GSchG § 13 lg 6). Teine oluline erinevus Saksamaa süsteemist on see, et Austrias ei tea rahvakohtunikud istungipäevi pikalt ette, vaid rahvakohtunikud kutsutakse eelnevalt kirjeldatud loosimise tulemusel koostatud nimekirjadest järgemööda istungitele ning võimalusel teatatakse rahvakohtunikule istungist vähemalt 14 päeva ette (GSchG § 14 lg 2). Samamoodi toimib rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumise süsteem ka Taanis (Taani kohtute seaduse¹⁹⁹ 2. peatükk).

Norras seevastu loositakse kohtuistungi eel rahvakohtunike nimekirjadest nii kohtuistungiks vajalik arv rahvakohtunikke kui ka vajadusel kuni kaks varurahvakohtunikku (DL § 86 lg 2). Samade rahvakohtunike kohtuistungile kutsumise vältimiseks eemaldatakse ajutiselt nimekirjadest rahvakohtunikud, kes juba on kas rahvakohtuniku või varurahvakohtunikuna mõnel istungil osalenud või mõne istungi tarbeks välja loositud. Algsetest rahvakohtunike nimekirjadest hakatakse uuesti loosima siis, kui nimekirja on jäänud vähem rahvakohtunikke kui kahekordne arv sellest, kui palju istungile rahvakohtunikke on vaja kutsuda (DL § 86 lg 4). Rahvakohtunike loosimisega võib tegeleda nii kohtunik ise kui ka teised kohtuametnikud ning loosimine tuleb läbi viia piisava ajavaruga enne kohtuistungi toimumist (DL § 88 lg 1). Seega ei ole Norras ette nähtud loosimiseks avaliku istungi korraldamist, mis on mõistetu, kuna rahvakohtunikke loositakse iga istungi tarbeks eraldi mitte pikemateks perioodideks ette

¹⁹⁹ Bekendtgørelse af lov om rettens pleje. LBK nr 1445 af 29/09/2020. – <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2020/1445> (30.03.2021).

nagu Saksamaal ja Austrias ning iga loosimise tarbeks avaliku istungi korraldamine pikendaks kohtuasjade menetlusaega.

Teiseks võimalikuks lahenduseks on kutsuda rahvakohtunikke istungitele vastavalt järjekorrale, milles nad rahvakohtunike nimekirja on kantud. Selliselt toimetavad praegu Pärnu Maakohus²⁰⁰ ja Viru Maakohus²⁰¹. Sellise süsteemi juures on oluline teada, millistel alustel rahvakohtunikke nimekirjadesse kantakse. Võimalusi on mitmeid, näiteks ametisse nimetamise järjekord, kandideerimise järjekord, tähestikuline järjekord, vanuse järgi. Kõik need nimekirja koostamise variandid ei ole võrdväärselt sobilikud selleks, et nimekirjast järjest rahvakohtunikke istungile kutsudes oleks tagatud rahva mitmekülgne esindatus. Näiteks vanuse järgi koostatud nimekirjast järjest rahvakohtunikke valides sattuksid istungile korraga sarnaste kui mitte sama vanuserühma esindajad. Selleks, et rahvakohtunike nimekirjast järjestikku kutsumisel sattuksid kohtuistungile korraga erinevaid ühiskonnagruppe esindavad inimesed, peab rahvakohtunike järjekord nimekirjas olema juhuslik. Juhuslik on järjekord siis, kui ühtki loogikat isikute järjestusest tuletada ei saa. Seda aitab tagada järjekorra loosimine. Seega on võimalus rahva mitmekülgse esindatuse tagamiseks kutsuda kohtuistungile rahvakohtunikke nimekirja alusel järjest, kuid sel juhul on parim lahendus selline nagu seda on tehtud Austrias ja Taanis – rahvakohtunike järjestus nimekirjas tuleb eelnevalt loosida, et seejärel neid järjest nimekirja järgi istungitele kutsuda.

Eelnevast tulenevalt on vajalik Eestis rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumiseks luua juhusliku valimise protsess ning seejuures tuleb otsustada, kas loosi teel koostada rahvakohtunike nimekiri sarnaselt Austrias ja Taanis kasutusel olevatele süsteemidele, loosida rahvakohtunikud igaks istungiks nagu seda tehakse Norras või võtta eeskujuks hoopis Saksamaal kasutatav süsteem.

Seni on Eestis rahvakohtunikke teavitatud kohtuistungile tulemise vajadusest jooksvalt, kui istungite ajad on selgunud. Arvestades sellega, et alati ei ole kohtuistungite ajad pikalt ette teada, tundub otstarbekam selles osas jätta juba harjumuspärane süsteem muutmata. Samuti, kuna näiteks Pärnu Maakohtus juba kasutatakse rahvakohtunike nimekirjast järjest kutsumist, tundub mõistlik sama süsteemi kasutada ka teistes maakohtutes, mitte kehtestada üle Eesti täiesti uus süsteem. Seega tuleb sarnaselt Austria ja Taani kohtute seadusele kehtestada Eestis kord, mille alusel loositakse ametisse nimetatud rahvakohtunike järjekord nimekirjas, kust

²⁰⁰ Pärnu Maakohtu vastus magistr töö autorile.

²⁰¹ Viru Maakohtu vastus magistr töö autorile.

kohtuistungi sekretärid saavad vajaduse tekkimisel rahvakohtunikke järjest kohtuistungitele kutsuda.

Kuigi avalikkuse usalduse ja loosimise aususe tagamiseks on peetud vajalikuks rahvakohtunike kohtuistungitele loosimisi toimetada avalikul istungil,²⁰² ei pea ma Eestis sellise reegli kehtestamist vajalikuks. Loosimise ausust ja seega ka avalikkuse usaldust saab tagada ka teiste meetmetega, näiteks viies loosimise läbi kolleegiumis mitte ühe isiku poolt. Kõige otstarbekam oleks Eestis rahvakohtunike nimekirja kandmise järjekorra loosimist läbi viia vahetult peale rahvakohtunike ametisse nimetamist, kuna sel juhul on juba kogunenud rahvakohtunike nimetamise komisjon. Kuivõrd rahvakohtunike nimetamise komisjoni kuuluvad KS § 108 lg 2 alusel maakohtu esimees, kohtu üldkogu valitud kohtunik ning maakohtu tööpiirkonda kuuluvate kohtumajade juhid või nende asemel kohtunike seast valitud esindajad, võib antud komisjoni pidada piisavalt usaldusväärseks ka rahvakohtunike nimekirja kandmise järjekorra ausaks loosimiseks. Ka eelnevalt vaadeldud riikides viivad loosimist läbi kas kohtunikud (Saksamaa, Norra), kohtu esimehed (Austria, Taani) või kohtuametnikud (Norra), kusjuures Norra kohtute seadus ei sätesta avaliku istungi nõuet loosimiseks.

Loosimise protseduuri osas Saksa, Taani ja Norra kohtute seadused ei täpsusta, kuidas see täpselt toimuma peab, kas selleks on spetsiaalne urn, kuhu eelnevalt sedelid isikute nimedega on kantud või kasutatakse arvutiprogrammi abi. Austria kohtute seadus on veidi täpsem, kohustades loosimist läbi viima selliselt, et igal rahvakohtunikul on teistega võrdne võimalus valituks saada ning seda võib läbi viia kas automatiseeritud arvutiprogrammiga või mõnel muul viisil, mille puhul on välistatud süsteemi manipuleerimine (GSchG § 13 lg 1 ja § 5 lg 1). Arvestades, et Eesti kohtutes ei ole arvutisüsteemid võõrad,²⁰³ on kõige efektiivsem lahendus rahvakohtunike järjekord nimekirjades loosida spetsiaalse arvutiprogrammiga, kuid ettenägematute olukordade tarbeks on mõistlik mitte piirata loosimise viisi üksnes arvutiprogrammile ning võimaldada vajadusel ka teisi loosimise viise nagu seda lubab Austria kohtute seadus.

²⁰² Kovalev (viide 115), lk 33.

²⁰³ Näiteks jaotatakse kohtuasjad kohtunike vahel vastavalt tööjaotusplaanile kohtute infosüsteemi abil, mis küll võimaldab ka manuaalset andmete sisestamist, kuid isikute tegevused süsteemis salvestatakse nimeliselt logifailidesse. Loe lähemalt: Kohtute infosüsteemi põhimäärus. JMm 15.02.2006 nr 5. – RT I, 09.10.2020, 6; Eylandt, O., Tamm, M. Kohtuasju jaotavat süsteemi omavoliliselt muutnud ametnik vallandati. – Eesti Päevaleht 09.02.2018. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/81055077/kohtuasju-jaotavat-susteemi-omavoliliselt-muutnud-ametnik-vallandati> (30.03.2021).

3.2.3. Teised võimalikud lahendused rahvakohtunike vanuselise mitmekesisuse tagamiseks

Rahvakohtunike vanuselist mitmekesisust kohtuistungitel saab tagada ka meetmetega, mis julgustavad teisi vanusegruppe kohtuistungitel osalema. Varasemalt selgus, et üheks probleemiks on tööhõives osalevate rahvakohtunike raskused kohtuistungite ajaks töölt vabaks saamisega, hoolimata sellest, et KS § 112 lg 3 kohustab tööandjat vabastama rahvakohtunikku tööst õigusemõistmise ajaks. Olukorras, kus rahvakohtunik ei saa töökohustuste täitmise tõttu kohtuistungile tulla, on kohtutel lihtsam asendada neid rahvakohtunikega, kel ei ole töötamisest tulenevaid takistusi ning nendeks on tihti pensionärid. Lahendusena pakkusin välja töölepingu seaduse muutmise selliselt, et tööandjal ei oleks õigust töötajaga töölepingut lõpetada sel alusel, et töötaja täitis tööajal kohtus rahvakohtuniku ülesandeid. Antud lahendus on sobilik ka hetkel käsitletava probleemi lahendamiseks, sest toetades töötavate rahvakohtunike osalemist kohtuistungitel, väheneb vajadus kutsuda nende asemele teisi rahvakohtunikke ja lõpptulemusena on erinevate ühiskonnagruppide, sealhulgas vanusegruppide esindatus rahvakohtunikena kohtuistungitel võrdsem.

Selleks, et rahvakohtunikena käiks kohtuistungitel võimalikult erineva sotsiaalse taustaga inimesed, peab ka rahvakohtunike nimekirjas olema ühiskonna läbilõige esindatud. KS § 108 lg 5 järgi tuleb rahvakohtunike nimetamise komisjonil arvestada rahvakohtunike ametisse nimetamisel muuhulgas seda, et rahvakohtunike hulgas oleks eri soost ja vanusest, erinevatest sotsiaalsetest rühmadest ning eri tegevusvaldkondades tegutsevaid isikuid. Praktikas ei pruugi rahvakohtunikukandidaate olla piisavalt, et nende seast saaks komisjon ametisse nimetatavaid rahvakohtunikke valida, vaid kõik nõuetele vastavad isikud tuleb ametisse nimetada, et täita maakohtusse nimetatavate rahvakohtunike arv.²⁰⁴ See tähendab ka seda, et rahvakohtunike nimekiri ei pruugi olla mitmekesine ja osad ühiskonnagrupid, näiteks vanemad inimesed ja pensionärid, võivad olla rohkem esindatud kui teised sotsiaalsed rühmad.

Varasema analüüsi käigus selgus, et rahvakohtunike leidmiseks kodanikukohustuse kehtestamine ei oleks Eesti ühiskonna jaoks sobilik lahendus. Seega, jätkates rahvakohtunike kohtade täitmist vabatahtlikkuse põhimõttest lähtudes, tuleb leida lahendusi, kuidas

²⁰⁴ Sellist olukorda on ette tulnud näiteks Narvas. Loe lähemalt: Smirnov, I. Narvas pole lihtne rahvakohtunikke leida. – Põhjarannik 05.05.2011. – <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=pohjarannik20110505.1.4> (30.03.2021).

motiveerida kodanikke rahvakohtunikuks kandideerima. Teisisõnu tuleb rahvakohtuniku amet teha rahvale atraktiivseks ja ühiskonnas populaarseks.

Riik on proovinud kodanikke motiveerida rahvakohtunikuks kandideerima, muutes 2018. aastal rahvakohtunike tasustamist. Kehtiva korra järgi makstakse rahvakohtunikele kohtuistungitel oldud aja eest miinimummääras tunnitasu ning töötavatele rahvakohtunikele hüvitatakse ka palgavahe (tasustamise määrus § 2 lg 1), toimikuga tutvumiseks arvestatakse lisaks töötunde (tasustamise määrus § 2 lg 2) ning pikkade kohtuasjade puhul makstakse rahvakohtunikule kohtumenetluse lõpus lisaks sama summa, mis talle tunnitasu alusel kokku makstud on (tasustamise määrus § 2 lg 3). Sellest hoolimata leiab enamik rahvakohtunikke, et neid ei tasustata vääriliselt.²⁰⁵ Rahvakohtunike vähene tasustamine on näiteks ka Tšehhis üheks põhjuseks, miks rahvakohtuniku amet seal populaarne ei ole ja miks tööhõives osalevatel Tšehhi kodanikel puudub huvi rahvakohtunikuks kandideerimise vastu.²⁰⁶

J. Lusti jõudis enda magistritöös järeldusele, et kuna rahvakohtunike tasustamist muudeti alles 2018. aastal, ei ole siiski mõistlik rahvast motiveerida rahvakohtunikuks kandideerima taaskord tunnitasu tõstmise teel, vaid pigem tuleks rahvakohtuniku amet atraktiivseks teha teiste meetmetega nagu koolitused, väljasõidud ja kohtu üritustel osalemine, samuti instituudi populariseerimine meediakajastuste kaudu.²⁰⁷

Nõustun J. Lustiga, et rahvakohtunike tasustamise taaskord muutmine ei ole lahendus instituudi vähesele populaarsusele ühiskonnas ja seega ka pensionäride ülekaalukale esindatusele rahvakohtunike seas. Rahvakohtuniku instituut ei peaks olema ühiskonnas (lisa)sissetuleku teenimise allikas, vaid instituuti tuleks suhtuda kui auametisse, mille eest mõningase tasu saamine on boonus. Näiteks Saksamaal on rahvakohtuniku amet GVG § 31 kohaselt auamet. Esimene samm rahvakohtuniku instituudi auametiks muutmiseks võib ka Eestis olla selle seaduses selliselt sõnastamine. Järgnevateks sammudeks saavad seejärel olla instituudi kui auameti populariseerimine ja vastava kuvandi avalikkusele loomine. Seejuures rahvakohtuniku ameti populariseerimine ja uue kuvandi loomine ei peaks olema üksnes kohalike omavalitsuste kanda, kuna rahvakohtuniku instituudi efektiivne toiminine on oluline riigitasandil.

Küll aga on vajalik rahvakohtunike teavitamine nende õigustest seoses tasustamisega. J. Lusti küsitlusele laekunud vastustest nähtub, et mõned rahvakohtunikud ei ole kursis oma õigusega

²⁰⁵ Lusti, lk 58.

²⁰⁶ Bobek, lk 18.

²⁰⁷ Lusti, lk 58-59.

saada palgavahe hüvitatud, samuti näiteks tehti ettepanek kehtestada tunnitasu ja miinimumpalk,²⁰⁸ kuid seda alates 2018. aasta muudatustest rahvakohtunikele makstaksegi. Kui rahvakohtunikke teavitataks enne kohtuistungitel osalemist nende õigustest, sealhulgas tasustamise alustest, on võimalik, et tööhõives osalevad rahvakohtunikud on motiveeritumad kohtuistungitel osalema, kuna siis nad teavad oma õigusest saada rahvakohtuniku töö eest samaväärset tasu nagu nad saaksid oma tavalisel töökohal. Samuti, kui teavitada rahvakohtunikke tasustamise reeglitest rahvakohtunikukandidaatide otsimisel, võib teadlikkus palgavahe hüvitamise õigus motiveerida tööealisi inimesi rohkem rahvakohtunikuks kandideerima.

3.3. Rahvakohtuniku poolt menetlustesse vähese panustamise probleemi võimalikud lahendused

3.3.1. Ekspertrahvakohtunike kaasamine

Empiirilised uuringud Saksamaal on näidanud, et kohtunikud hindavad kõrgemalt rahvakohtunikke, kellel on konkreetse kohtuasja valdkonna osas eriteadmisi, kusjuures ekspertrahvakohtunike kaasamist pooldavad ka need, kes muidu on rahvakohtunike süsteemi õiguskorrast kaotamise poolt.²⁰⁹ Kuivõrd ka Eestis on kohtunikud avaldanud arvamust, et menetlustesse võiks kaasata hoopis ekspertrahvakohtunikke,²¹⁰ tasub antud varianti kaaluda rahvakohtunike süsteemi efektiivsemaks muutmiseks, sealhulgas rahvakohtunike aktiivse osalemise soodustamiseks.

Ekspertrahvakohtunikeks nimetatakse inimesi, kes täidavad kohtus rahvakohtuniku ülesandeid, kuid lisaks on nende nimetamisel täiendavateks nõueteks eriteadmised või kogemus kindlas valdkonnas.²¹¹ Ekspertrahvakohtunike kaasamise eesmärk on toetada elukutselisi kohtunikke teadmistega valdkondadest, millele elukutseline kohtunik ei ole spetsialiseerunud.²¹²

Näiteks kaasatakse Saksamaal alaealiste kohtus kohtuistungitele ekspertrahvakohtunikud, kellel on pedagoogiline haridus ja laste kasvatamise kogemus (alaealiste kohtute seaduse²¹³ (edaspidi: JGG) § 35 lg 2). Praktikas on alaealiste kohtute ekspertrahvakohtunikeks õpetajad,

²⁰⁸ Lusti, lk 85-86.

²⁰⁹ Machura (viide 137), lk 277.

²¹⁰ Lusti, lk 94-96.

²¹¹ Jackson/Kovalev, lk 97-98.

²¹² Kutnjak Ivković (viide 160), lk 78.

²¹³ Jugendgerichtsgesetz (JGG). Seisuga 09.12.2019. – <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> (05.04.2021).

sotsiaaltöötajad, lastega töötavad vabatahtlikud ja eriteadmistena aktsepteeritakse ka lihtsalt lapsevanemaks olemise kogemust.²¹⁴ Samuti kaasatakse Horvaatias alaealistega seotud kriminaalasjade lahendamisse ekspertrahvakohtunikke, kes valitakse õpetajate, õppejõudude ja teiste pedagoogilise haridusega inimeste seast.²¹⁵

Norras kaasatakse samuti osade kriminaalasjade lahendamisele ekspertrahvakohtunikud, kuid Norra kriminaalmenetluse seadustikus²¹⁶ (edaspidi: SPL) ei ole kindlaks määratud, millistes kriminaalasjades ekspertrahvakohtunikke kaasatakse. Ekspertrahvakohtunike kaasamise vajaduse hindamisel lähtub kohus poolte vastavasisulistest taotlustest (SPL § 262 lg 1, SPL § 265 lg 1) ning määrab ekspertrahvakohtunikeks isikud, kellel on konkreetse kohtuasja valdkonnas eriteadmised (SPL § 277 lg 1 ja DL § 94 lg 1). Näiteks võib Norra kohus ekspertrahvakohtunikke kaasata raskete majandusalaste kuritegude lahendamisele.²¹⁷

Ekspertrahvakohtunike kaasamist toetab ka ootusseisundite teooria, mille kohaselt isikud, kellel on eriteadmised mõnes mittejuriidilises valdkonnas, kuid mis on konkreetse kohtuasjaga seotud, omandavad kohtukolleegiumis kõrgema staatuse, millest tulenevalt neile antakse rohkem võimalusi enda seisukohti avaldada ning nende arvamusi peetakse olulisemateks võrreldes eriteadmisteta rahvakohtunikega.²¹⁸ Samuti avaldavad rahvakohtunikud ise meelsamini oma arvamust kohtuasja lahendamisel, kui neil on eriteadmisi kohtuasja osas ning kohtukolleegium toetub eriteadmistega rahvakohtunike kogemustele kohtulahendi koostamisel rohkem.²¹⁹ Seega soodustab eriteadmiste olemasolu rahvakohtuniku aktiivset panustamist kohtuasja lahendamisel. Lisaks võivad kohtulahendid olla kvaliteetsemad, kui nende koostamisele on kaasatud eriteadmistega rahvakohtunikke.

Rahvakohtuniku instituudi eesmärgi seisukohalt on ekspertrahvakohtunike kaasamisel ka negatiivne külg: ekspertrahvakohtunike kaasamisel väheneb ühiskonna läbilõike esindatus õigusemõistmises.²²⁰ Kuna ekspertrahvakohtunikel on teadmised kindlas valdkonnas, jäävad nende valdkondade kohtuasjade arutamisest kõrvale kõik teised, kes muidu rahvakohtunikuks kvalifitseeruksid, kuid kellel vastavad eriteadmised puuduvad. Näiteks Saksamaa alaealiste kohtute ekspertrahvakohtunike süsteemi puhul jäävad alaealiste kohtute õigusemõistmises

²¹⁴ Machura, S. Silent Lay Judges – Why Their Influence in the Community Falls Short of Expectations. – Chicago-Kent Law Review 2011/2, lk 777.

²¹⁵ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 439.

²¹⁶ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven). Seisuga 04.12.2020. – https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25/*#* (05.04.2021).

²¹⁷ Strandbakken, A. Lay Participation in Norway. – Revue internationale de droit pénal 2001/1, lk 244.

²¹⁸ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 438-439.

²¹⁹ *Ibidem*, lk 443.

²²⁰ Kutnjak Ivković (viide 160), lk 79.

esindamata selliste ühiskonnaliikmete arvamused, kellel puudub pedagoogiline haridus või laste kasvatamise kogemus.

Samuti tähendab ekspertrahvakohtunike kaasamine seda, et kohtukollegium koosneb professionaalidest, mis muudab kogu õigusemõistmise pigem professionaalide pärusmaaks, kuhu n-ö tavainimese arvamust ühiskonna väärtushinnangutest ei kaasata.²²¹ Seetõttu ei pruugi ka kohtulahendid olla sellele osale ühiskonnast aktsepteeritavad, keda õigusemõistmisest on kõrvale jäetud.

Lisaks ekspertrahvakohtunike kaasamisele on võimalik õigusemõistmisesse eriteadmisi sisse tuua ka teiste eriteadmistega isikute menetlusse kaasamise läbi. Eestis võimaldab kehtiv õigus kaasata kriminaalmenetlusse asjatundjaid (KrMS § 109¹) ja eksperte (KrMS § 95), keda võib kriminaalmenetlusse kaasata tõendamiseseme asjaolude selgitamiseks.²²² Erinevuseks ekspertrahvakohtunikust on aga see, et asjatundja ja eksperdi menetlusse kaasamisel saadud teavet saab kriminaalasja lahendamisel kasutada tõendina (KrMS § 63 lg 1), kuid ekspertrahvakohtuniku eriteadmised tõenditeks ei kvalifitseeru. Ekspertrahvakohtunik võib oma teadmisi kohtukollegiumis jagada ning see võib mõjutada kollegiumiliikmete siseveendumuse kujunemist, kuid neile eriteadmistele kui tõenditele kohtuasja lahendamiseks tugineda ei saa.

Eelnevast tulenevalt leian, et rahvakohtuniku instituudi eesmärgist lähtudes ei ole ekspertrahvakohtunike kaasamine Eesti õiguskorras sobilik lahendus rahvakohtunike passiivsuse probleemile. Kuigi ekspertrahvakohtunikud võivad aktiivsemalt panustada kohtuasja lahendamisse, ei kaalu see üles negatiivseid tagajärgi, mis eriteadmisteta isikute õigusemõistmisest kõrvalejäämisega kaasneksid, eelkõige ühiskonna arvamusega mitteamestamine ja seeläbi kohtulahendite väiksem aktsepteeritavus ühiskonnas. Lisaks on eriteadmiste õigusemõistmisesse toomiseks asjatundja ja eksperdi instituudid sobivamad lahendused, kuna nende kaasamise läbi saadud teabel on menetluses tõendiväärtus.

3.3.2. Teised võimalikud lahendused rahvakohtunike aktiivsuse tõstmiseks menetluses

Rahvakohtunike aktiivset menetlusse panustamist saab soodustada nende ettevalmistamise ja koolitamisega seoses rahvakohtuniku ametiülesannete täitmisega. Rahvakohtunike

²²¹ *Ibidem*, lk 78-79.

²²² Asjatundja instituudist Eesti kriminaalõiguses ja selle eristamisest eksperdi instituudist loe lähemalt: Oltjer, G. Asjatundja instituut Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendaja Andreas Kangur. Tartu: Tartu Ülikool 2013.

koolitamisest suhtutakse erinevates riikides erinevalt, on riike, kus rahvakohtunikke ei koolitata üldse ja on riike, kus seda tehakse.²²³ Eesti on üks riikidest, kus seadus ei kohusta rahvakohtunikku üldse koolitama, seda nii menetlusõiguse kui rahvakohtuniku enda õiguste ja kohustuste osas, seega on rahvakohtunike koolitamine Eestis ebaregulaarne ja sõltub justiitsministeeriumi või maakohtute võimalustest.²²⁴ Tihtipeale tähendab see aga seda, et rahvakohtuniku viib kehtiva õiguse ja menetlusnormidega kurssi eesistuja.²²⁵

Rahvakohtunike õigusosalase koolitamise suhtes ollakse mõnedes riikides äraütleva seisukohal, kuna leitakse, et rahvakohtunike koolitamise läbi kaob rahvakohtuniku instituudi põhiolemus ehk tegemist ei oleks enam õigusosalaste teadmisteta isikutega.²²⁶ Samas Eesti kontekstis ei peaks sel põhjusel jätma rahvakohtunikke koolitamata, kuna meie kohtute seaduse kohaselt ei ole õigusosalase hariduse puudumine nõue rahvakohtunikuks nimetamisel ning rahvakohtunikuks nimetamise piirangud on ametipõhised mitte teadmistel või haridusel põhinevad.

Seevastu peetakse õiguskirjanduses rahvakohtunike koolitamist just oluliseks, kuna rahvakohtunikud peavad kohtuasja lahendamisel otsustama nii faktide kui õigusküsimuste osas. Kui faktide üle otsustamiseks ei ole õigusteadmised esmatähtsad, siis just õigusküsimuste lahendamise juures mängivad õigusosalased teadmised olulisemat rolli.²²⁷ Selleks, et rahvakohtunikud saaksid oma kohustusi efektiivselt, iseseisvalt ja kohtunikuga võrdsel määral täita, on neil vaja teadmisi menetlusõigusest²²⁸ ning nende enda õigustest ja kohustustest.²²⁹ Heaks tavaks peetakse koolituse korraldamist vahetult peale uute rahvakohtunike ametisse nimetamist ning seejärel jätkukoolituse korraldamist hiljem, kui rahvakohtunikel on juba mõningaid kohtukogemusi.²³⁰

Lisaks leitakse, et lühikeste koolitustega ei ole rahvakohtunikel võimalik omandada elukutseliste kohtunikega samas mahus õigusosalaseid teadmisi. Sellest tulenevalt oleksid elukutselised kohtunikud endiselt vastutavad menetluste protseduurilise poole eest, kuid nad

²²³ Jackson/Kovalev, lk 107.

²²⁴ Näiteks korraldati rahvakohtunikele koolitus 2016. ja 2017. aastal, kuid J. Lusti küsitlusele vastanud rahvakohtunikest ei olnud üle poolte vastajatest ühtki koolitust saanud. – Rahvakohtunike tasustamise analüüs, lk 7; Lusti, lk 79-80.

²²⁵ KHN 67. istungi protokoll. H. Särgava sõnavõtt, lk 16.

²²⁶ *Ibidem*. K. Paali sõnavõtt, lk 16; Johansen, L. V. Lay Participation in Danish Crime Trials: On the Interaction between Lay and Professional Judges during Deliberation. – Journal of Law and Society 2019/4, lk 589.

²²⁷ Kutnjak Ivković (viide 160), lk 77.

²²⁸ Jackson/Kovalev, lk 107-108.

²²⁹ *Ibidem*, lk 123.

²³⁰ Machura (viide 137), lk 286; Machura, S. Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts. – Revue internationale de droit pénal 2001/1, lk 473.

peaksid vähem aega kulutama rahvakohtunikele põhiprintsiipide tutvustamisele ja saaksid rohkem rõhku panna kohtuasja lahendamisele.²³¹ Seega võib rahvakohtunike koolitamine mõjuda positiivselt ka Eesti rahvakohtunike süsteemile, kuna praeguse süsteemi juures leiavad kohtunikud, et rahvakohtunikele õiguslike küsimuste selgitamine on kohtunikule aeganõudev lisakoorem.²³²

Eelnevast tulenevalt pean vajalikuks rahvakohtunikele koolituste korraldamise kohustuse panemist justiitsministeeriumile, mille haldusalasse kohtukorraldus kuulub. Samuti võib rahvakohtunikele nende enda õiguste ja kohustuste selgitamise osas abi olla ka informatiivsete brošüüride jagamisest äsja ametisse nimetatud rahvakohtunikele. Selliselt talitatakse näiteks Austrias²³³ ja Saksamaal.²³⁴ Brošüüris on võimalik rahvakohtunikele anda ülevaade nende enda õigustest ja kohustustest protsessis ning selgitada, mida neilt kohtuistungitel oodatakse.

Samuti tuleb rahvakohtunike poolt menetlusse panustamise osas küsida, kas rahvakohtunikelt tuleb oodata aktiivset osalemist ja sõnavõttu igal kohtuistungil ja ühiskonna väärtuste sisse toomist igas kohtuasjas. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et see ei peaks nii olema, kuna vastasel juhul tekkiks kahtlused kogu õigussüsteemi aususes ja kvaliteedis ning kohtunike pädevuses.²³⁵ Selle seisukohaga tuleb nõustuda. Meie kriminaalmenetlus on üles ehitatud selliselt, et eesistuja on kohtuistungil juhi rollis ning kogu kohtukolleegiumil on õigus nii tunnistajaid küsitleda (KrMS § 288 lg 6) kui ka omal algatusel määrata täiendavate tõendite kogumist (KrMS § 297 lg 1), kuid seda üksnes peale menetluspoolte esitatud tõendite uurimist. See ei jäta palju ruumi rahvakohtunikele aktiivseks sõnavõtuks kohtuistungitel ning seega võibki neist jääda passiivsete kaasistujate mulje, kuid see, et rahvakohtunik kohtuistungil sõna ei võta, ei tähenda, et ta menetlusse ei süvene ning hiljem nõupidamistoas asja lahendamisse ei panusta. Seega tuleb ehk kohtunikel langetada ootusi rahvakohtunike nähtavalt aktiivse osalemise osas kohtuistungitel ning rohkem toetada rahvakohtunike aktiivset panustamist nõupidamistoas.

Rahvakohtunike aktiivset panustamist soodustab ka see, kui rahvakohtunikud saavad kohtuprotsessis osalemisest positiivse kogemuse. Positiivse kogemuse loovad aga mitmed tegurid, sealhulgas eesistuja suhtumine rahvakohtunikesse. Eesistujaid, kes kohtlevad

²³¹ Kutnjak Ivković (viide 160), lk 77-78.

²³² Lusti, lk 95-96.

²³³ Die Österreichische Justiz. Schöffen und Geschworene in Österreich. – <https://www.justiz.gv.at/home/service/publikationen/schoeffen-und-geschworene-in-oesterreich~2c9484852308c2a601240a53762107de.de.html?highlight=true> (05.04.2021).

²³⁴ Machura (viide 137), lk 286.

²³⁵ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 450.

rahvakohtunikke kui endiga võrdväärseid, hinnatakse rahvakohtunike poolt kõrgemalt²³⁶ ning võrdne kohtlemine mõjub positiivselt rahvakohtuniku poolt menetlusse panustamisele.²³⁷ Seega on rahvakohtunike aktiivsuse tõstmiseks olulised ka eesistuja isiksuseomadused. Eelistama peaks eesistujaid, kes on avatud suhtlejad, kes kohtlevad kaasistujaid endaga võrdväärset²³⁸ ja kes hindavad asjade arutamist gruppides ka siis, kui vestluskaaslasteks on rahvakohtunikud.²³⁹

Eesti õigussüsteemis ei saa eesistujaid valida kohtuasjade raames, vaid kohtuasjad määratakse KS § 37 alusel kohtunikele vastavalt tööjaotusplaanile. Siiski saab kohtuniku isiksuseomadusi hinnata kohtuniku ametisse nimetamise juures. KS § 47 lg 1 p 4 kohaselt võib kohtunikuks nimetada üksnes isiku, kes on kohtunikutööks vajalike võimete ja sobivate isiksuseomadustega. Kohtunikueksamikomisjoni ja koolitusnõukogu 25.04.2014. a toimunud ühisistungil sõnastati kohtunikuks kandideerijate seast valiku tegemise kriteeriumid. Nende kriteeriumite järgi peab kohtunikuks kandideerija olema muuhulgas ka koostöövõimeline.²⁴⁰ Seega uute kohtunike ametisse nimetamisel hinnatakse ka nende sobivust töötamiseks kolleegiumis.

Sellest hoolimata ei ole Eestis kõigi rahvakohtunike kogemused menetlustes osalemisest positiivsed. J. Lusti poolt rahvakohtunike seas läbiviidud küsitluse tulemused näitasid, et kolmandik rahvakohtunikest tunneb end menetluses vajalikuna üksnes vahel ja 11% vastanutest ei ole end kordagi menetluses vajalikuna tundnud. Samuti on rahvakohtunikke, kes ei tunne, et neil oleks kohtunikega võrdne otsustusõigus.²⁴¹ Rahvakohtunikud on öelnud, et nad tunnevad end kohatäitena ning nende arvamus nagunii ei ole arvestatav.²⁴² Sellised tulemused näitavad, et rahvakohtunikud Eestis ei tunne end kohtunikega alati võrdväärset, mis võib mõjutada nende tööpanust kohtumenetluse käigus.

Rahvakohtunike ja eesistuja ebavõrdne seisund kujuneb ka eesistuja juhirolli tõttu, mis on neile omistatud lisaks menetlusreeglitele ka grupidünaamikast tulenevalt.²⁴³ Kuigi seadustega ei saa muuta grupiliikmetel üksteise suhtes teatud ootuste ja staatuse tekkimist, saab rahvakohtunike passiivsust leevendada seeläbi, kui eesistujad mõistavad oma eelisseisundit

²³⁶ Machura (viide 137), lk 294-295.

²³⁷ Machura (viide 2), lk 242-243.

²³⁸ Machura (viide 137), lk 294.

²³⁹ Machura (viide 230), lk 473.

²⁴⁰ Lindström, L. KSK § 47/10.2.

²⁴¹ Lusti, lk 80-81.

²⁴² *Ibidem*, lk 85-86.

²⁴³ Kutnjak Ivković (viide 3), lk 447-448.; Kutnjak Ivković, S. Lay Participation in Decision Making: A Croatian Perspective on Mixed Tribunals. – The Howard Journal 1997/4, lk 419-420.

ning sellest tulenevalt loovad ise aktiivselt rahvakohtunikele võimalusi kaasa rääkimiseks.²⁴⁴ Eesistujal, kes ei teadvusta oma dominantset rolli ega mõista, et rahvakohtunike aktiivsus või passiivsus oleneb grupidünaamikast, ei pruugi olla teadmisi, kuidas rahvakohtunikke positiivselt mõjutada aktiivsemaks panustamiseks kohtuasja lahendamisse. Seega tuleks kohtunikke koolitada grupis töötamise, grupiliikmete rollijaotuste ja võrdväärse kohtlemise osas,²⁴⁵ et varustada kohtunikke teadmistega, kuidas nad saavad ise oma hoiakute ja käitumisega luua rahvakohtunikele sobiva õhkkonna meeldivaks ja aktiivseks koostööks.

²⁴⁴ Badó (viide 125), lk 2.

²⁴⁵ Machura (viide 230), lk 473.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli selgitada rahvakohtuniku instituudi eesmärgid Eesti kehtivas õiguses ning analüüsida ja leida lahendusi kohtunike poolt tõstatatud kolmele rahvakohtuniku instituudiga seonduvale probleemile: raskused rahvakohtunike leidmisega kohtuistungitele, kõrge pensionäride esindatus rahvakohtunike seas ning rahvakohtunike vähene panustamine kohtuasja lahendamisse.

Töö uurimishüpoteesiks oli väide, et rahvakohtuniku instituuti reguleerivad Eesti kehtiva õiguse sätted on puudulikud ega aita instituudi eesmärki efektiivselt ellu viia, mistõttu on süsteemis vaja läbi viia muudatused. Analüüsi tulemusena leidis uurimishüpotees kinnitust. Teisisõnu: kohtunike poolt tõstatatud probleemide põhjused tulenevad kehtiva õiguse puudustest, mis takistavad ka instituudi eesmärkide efektiivset täitmist ning rahvakohtuniku instituuti reguleerivaid sätteid on tarvis muuta.

Töö tulemusena selgus, et rahvakohtuniku instituudi eesmärkideks Eesti kehtivas õiguses on kohtulahendite aktsepteeritavuse ja kohtusüsteemi usaldusväärsuse tõstmine ühiskonnas. Nende eesmärkide saavutamiseks on seadusandja pidanud vajalikuks õigussüsteemi kaasata võimalikult erineva sotsiaalse taustaga ühiskonnagruppide esindajaid, et seeläbi soodustada kohtukollegiumis aktiivsete arutelude tekkimist. Arutelude tulemusena valmivad kohtulahendid on rohkem kooskõlas erinevate ühiskonnagruppide vaadete ja seisukohtadega ning on seega ühiskonnaliikmetele aktsepteeritavamad.

Kohtunike poolt tõstatatud probleemid on seotud rahvakohtuniku instituudi eesmärkide täitmise efektiivsusega. Olukorras, kus rahvakohtunikeks on nimetatud peamiselt pensionärid ja ka kohtuistungitel käivad pigem pensionärid, ei täida instituut oma eesmärgi, kuna esindatud on ainult ühe ühiskonnagrupi liikmete vaated ja arusaamad. Seepärast on oluline tagada teiste ühiskonnagruppide kaasatus nii rahvakohtunikuks nimetatud isikute seas kui ka kohtuistungitel. Samuti on oluline, et rahvakohtunikuna kohtuistungitel osalejad panustaksid aktiivselt kohtuasja lahendamisse, kuna üksnes sel moel saab ühiskonna arvamus kohtulahendites kajastuda.

Analüüsi tulemusel leidsin, et rahvakohtunike kohtuistungitele leidmise probleem tuleneb puudulikust õiguslikust regulatsioonist, kuna meie kehtivas õiguses ei ole esiteks määratletud, millistel põhjustel võib rahvakohtunik jätta kohtuistungile ilmumata, teiseks ei ole kehtivas õiguses sätestatud selliseid mehhanisme, mis võimaldaks mõjuva põhjuseta ilmumata jäänud rahvakohtunikku vastutusele võtta ning kolmandaks puudub töötaval rahvakohtunikel kaitse

selle vastu, et tööandja nendega töölepingut üles ei ütle rahvakohtuniku ülesannete täitmise tõttu.

Probleemi lahendustena leidsin, et esiteks tuleb kohtute seaduses täpsustada, millised põhjused eelkõige on sellised, mille esinemise korral rahvakohtunik ei pea oma kohustust täitma asuma. Eelkõige võiks sellisteks põhjusteks olla äraolek, kutse mittekättesaamine või selle hilinenult kättesaamine ning haigestumine või lähedase isiku ootamatu raske haigus, mis ei võimalda rahvakohtunikul kohtuistungile ilmuda. Samuti tuleb seadusega konkreetsemaks muuta kohtute poolt rahvakohtuniku poolt esitatud mõjuva põhjuse hindamise süsteem, mis kehtivas õiguses sisuliselt puudub. Need on meetmed, millega saab distsiplineerida nii rahvakohtunikke kui kohtuametnikke tõsisemalt suhtuma rahvakohtuniku kohustusse ilmuda kohtuistungile, kui teda sinna on kutsutud.

Järgmise meetmena leidsin, et on vajalik seaduses sätestada sunnivahendid distsiplineerimaks rahvakohtunikke, kes jäävad mõjuva põhjuseta kohtuistungile ilmumata. Analüüsi tulemusena leidsin, et kõige sobilikumad sunnivahendid on rahvakohtuniku trahvimine ja erandlikel juhtudel ka rahvakohtuniku ametist ennetähtaegselt vabastamine. Mõlema sunnivahendi puhul on tegemist eelkõige distsiplineerivate vahenditega, mis aitavad ennetada rahvakohtunike poolt kohustuste rikkumisi.

Kolmas lahendus, mis on oluline rahvakohtunike kohtuistungitele leidmiseks ning mis ühtlasi aitab lahendada ka rahvakohtunike seas pensionäride kõrge osakaalu probleemi, on töötavatele rahvakohtunikele töökoha säilimise tagamine. Selleks, et rahvakohtunikud ei peaks kartma rahvakohtuniku kohustuste täitmise tõttu oma põhitöökoha kaotamist, tuleb töölepingu seadusesse lisada täiendav piirang, mille kohaselt tööandja ei või töötajaga töölepingut üles öelda põhjusel, et töötaja täitis kohtus rahvakohtuniku ülesandeid.

Jätkates rahvakohtunike seas vanuselise mitmekesisuse puudumise probleemiga, leidsin, et probleemi võib põhjustada esmalt vabatahtlikkusele üles ehitatud kandidaatide leidmise kord ja seejärel juba ametisse nimetatud rahvakohtunike osas süvendab probleemi nende kohtuistungitele kutsumise kord, Eesti puhul võib isegi öelda, et sellise korra puudumine.

Võimalike lahendustena analüüsisin kodanikukohustuse kehtestamise vajalikkust ja leidsin, et antud lahendus tähendaks kehtiva rahvakohtuniku instituudi olulisel määral ümber kujundamist, milleks Eesti ühiskond ei ole valmis. Küll aga saab antud probleemi lahendada juba eelnevalt nimetatud töötajatele täiendava kaitse tagamisega töölepingu ülesütlemise osas,

rahvakohtunikuks kandideerijatele ja juba ametisse nimetatud rahvakohtunikele tasustamise reeglite selgitamise teel ning ka kogu instituudi kui auameti populariseerimise teel.

Selleks, et tagada rahvakohtunike mitmekesisus mitte üksnes rahvakohtunike nimekirjades vaid ka kohtuistungitel, leidsin, et vajalik on rahvakohtunike kohtuistungitele kutsumise süsteemi väljatöötamine. Eesti õiguskorda sobivaks süsteemiks on osades kohtutes juba kasutusel olev rahvakohtunike nimekirjast järjest kutsumine, kuid nimekirjade koostamise osas tuleb kehtestada juhusliku valimise kord, mille puhul arvutisüsteemi või muu usaldusväärse meetodi abil loositakse ametisse nimetatud rahvakohtunike seast järjekord, mille alusel nad nimekirja kantakse.

Kolmas probleem, mida töös analüüsisin, oli rahvakohtunike poolne vähene panustamine menetlustesse. Selgus, et probleemi põhjustavad ühelt poolt meie menetlusreeglid, mis seavad elukutselise kohtuniku juhirolli, aga teisalt ka grupidünaamika, mis samuti eristab elukutselist kohtunikku rahvakohtunikest. Analüüsi käigus leidsin, et rahvakohtunike passiivsuse osas kohtuistungitel tuleb jääda realistlikuks ning mitte oodata neilt aktiivset panustamist igal istungil, kuna Eesti kriminaalmenetluse üldmenetluse protsess on üles ehitatud selliselt, et rahvakohtunikel ongi kohtuistungitel väiksem roll täita võrreldes eesistujaga.

Selleks, et rahvakohtunikke siiski aktiivsemalt kohtuasja lahendamisse panustama mõjutada, on vajalik esmalt hakata rahvakohtunikke regulaarselt koolitama menetlusõigusest ja nende endi õigustest ja kohustustest. Samuti on tarvis koolitada kohtunikke grupis töötamise, grupiliikmete rollijaotuse ja võrdväärse kohtlemise osas.

Kuigi kohtunikud on positiivsemalt meelestatud ekspertrahvakohtunike kaasamise suhtes, selgus analüüsi käigus, et praeguseid Eesti õiguskorras seatud rahvakohtuniku instituudi eesmärke ekspertrahvakohtunike kaasamine täita ei aitaks. Vastupidiselt instituudi eesmärgile väheneks erinevate ühiskonnaliikmete arvamuste esindatus õigusemõistmises, mistõttu jõudsin järeldusele, et antud lahendus tuleb kõrvale jätta.

Käesoleva töö tulemusena on õigusteadusesse lisandunud süstemaatiline analüüs rahvakohtuniku instituuti reguleeriva kehtiva õiguse puudustest ning sobivatest lahendustest, millega süsteemi efektiivsemaks muuta. Loodetavasti elavdab käesolev töö edasisi arutelusid rahvakohtuniku instituudi võimalike arengusuundade osas.

The Purpose and Main Problems of Lay Judge Institute in Estonian Applicable Law

Abstract

There are different ways in which democratic countries allow ordinary people to participate in their legal systems. One option is to implement the jury system, which is most commonly used in common law countries. Countries that use the civil law system usually allow people to participate in the system as lay judges. The difference between the two lay participation models is that the jurors in jury systems decide on the defendant's guilt without the input of professional judges, whereas lay judges in civil law systems decide on the matters of fact and law jointly with the professional judges. These types of courts are usually called mixed courts. This thesis concentrates on the mixed courts and lay judge system in Estonia.

There are different purposes that the lay judge system could be set to achieve in a country. The main purposes usually are the purpose of including ordinary people or the purpose of including special knowledge. It is the duty of the Parliament to decide on which purpose the lay judge system has to achieve. In order to find out if the system actually is efficient in fulfilling the set purposes, it is important to analyze the feedback coming from the practitioners. In Estonia the feedback from the judges is mostly negative. The main problems reported are the difficulties in finding lay judges for trials, the fact that lay judges are mostly pensioners and the fact that lay judges provide little help in solving the cases.

The purpose of this thesis is firstly to analyze the Estonian applicable law and other appropriate sources in order to clarify the purposes of the lay judge system in Estonia. Only then it is possible to move on to the next purpose of the thesis, which is to analyze the problems that the judges have pointed out and to determine whether the current regulations are insufficient for the lay judge institute to achieve its purposes and whether the current regulations need amending or not. The thesis also provides possible solutions for the problems with the current lay judge system.

The thesis is based on analyzing Estonian laws that regulate the lay judge institute and for comparison the laws of other countries, mostly Germany, Austria and Norway, are also used. The empirical research into Estonian lay judge system was conducted by Jaanika Lusti in 2020 as a part of her master's thesis. The results of that empirical research are also used in this master's thesis in order to analyze the problems with the current lay judge system.

Lay judges in Estonia take part in criminal matters concerning criminal offences of first degree that are tried in general procedure. According to the current regulations on the lay judge institute, lay judges are chosen by the local governments every four years from the residents of that municipality. In practice the lay judge system is built upon people's free will and the municipalities invite people to set up their candidacy. The candidates also must meet the qualifications set in the Court's Act. The candidates are appointed by the special committees which are formed by the county courts according to the law. The appointed lay judges should represent the community in differences like sex, occupation, social status etc. The courts must include all lay judges equally to the trials and lay judges are obligated to attend, if they are called upon. According to the law, lay judges in Estonia have equal rights with the presiding judge.

The purposes of including ordinary citizens as lay judges in Estonia are to make the judgements more acceptable in the society and to enhance the trustworthiness of the court system. In order to achieve these purposes, it is important that lay judges are representing as many different opinions of the society as possible. The variety of opinions helps to encourage discussions in the tribunal and make the judgments more balanced, thus more acceptable for the society.

In practice the lay judge system does not work as was intended by the Parliament. The problems mentioned earlier above are preventing the system from achieving its purposes efficiently and the root problem lies in the current insufficient legal norms regulating the lay judge institute.

The first problem, that the thesis focuses on is not finding lay judges who would be willing to attend trials. This problem has several causes. The first cause is that according to the law, lay judges are excused from service for good reason, but the law does not provide what situations are usually considered good reasons for exemption. Also, there are currently no regulations on how the courts must evaluate the good reasons if a situation arises. Secondly, there are currently no disciplinary means to impose upon a lay judge who has avoided his service without a good cause. Thirdly, Estonian laws do not protect employed people from having their working contracts terminated by the employer on the basis that the employee was fulfilling his duty as a lay judge.

The first solution that could help the courts to find lay judges who are willing to attend trials, especially trials that last for a long period of time, is to clarify which situations are considered

as a good cause for exemption of service. Even though the lay judge institute is based on citizens' free will, it should not be acceptable that lay judges can easily avoid service, because it makes the institute less representative if the same lay judges repeatedly attend the trials since some lay judges repeatedly refuse to attend. Clarifying the meaning of a good cause for exemption can have a disciplinary effect on lay judges and make them more obliged to attend if they are summoned. This would also give the court officials some guidelines for evaluating the reasons for absence presented by lay judges.

It is equally important to set certain rules for the court officials according to which they must evaluate the reasons given by lay judges. Without any fixed rules, the courts may let lay judges too easily to avoid service and thus the representativity of the institute would decrease and the current problem would also persist.

The second solution is to provide a possibility of imposing fines on lay judges who without a good cause fail to attend the trial. To those lay judges who repeatedly violate their duties, there should be a possibility of terminating their mandate prematurely. These means are also meant as disciplinary means to influence lay judges to act in a more responsible way concerning their duties. Since in Estonia all lay judges have nominated themselves as candidates and thus have willingly been appointed to the position of lay judge, one can assume that the lay judges are motivated and interested in participating in the system. Thus, the real need to impose fines or terminate lay judges' mandates prematurely will probably be rare occasions in practice, but they still can be considered necessary for their disciplinary effect.

Third means to influence lay judges to participate more is to insure to the employed lay judges that they would not lose their jobs due to fulfilling their duties as lay judges. The Court's Act provides that employers are obliged to allow their employees to fulfil their duties as lay judges, but there are no regulations that would safeguard the employees from having their contracts terminated. Therefore, some of the lay judges may have to skip the lay judge duty in order to maintain a job position. Therefore, I argue that it is important to set in the Employment Contracts Act the restriction of terminating the employment contract by the employer on the basis that the employee was fulfilling his duties as a lay judge in court.

Moving on to the second problem reported by judges, which is the lack of representativity among lay judges. Lay judges are mostly pensioners, which means that their social group is overrepresented and other groups, such as employed persons are underrepresented. This

problem is caused firstly by the process of selecting the candidates. The principle of only nominating candidates who have themselves applied for the position favours the people who are more active in sending in their applications. Secondly, the municipalities only invite citizens to nominate themselves every four years, when it is time to choose new lay judges, but nothing is done in between to promote the institute among citizens in general. Estonian people don't really know anything about the institute, thus it is not very popular to apply for the position. Thirdly, the lack of representativity is evident during trials where only pensioners seem to take part as lay judges. The reason for this may have its roots in the selection process of lay judges, in Estonia's case the lack of set rules for choosing lay judges for specific trials.

In the thesis it is considered as a solution to change the current appointing system of the lay judges into a random selection process, which would make the lay judge institute a citizens' duty. It is argued that the random selection process would make the institute more representative. However, this would mean several other changes in the system as well. Some of them are needed in the current system too, such as the disciplinary means described above, but since the random selection includes those persons in the system as well, who are reluctant to take part in it, the need to put the disciplinary means to practice would probably be higher. It can also be argued that the reluctant people would not contribute to the system as meaningfully as the people who are willing to take part in the lay judge system. All in all, the thesis concludes that the random selection process and citizens duty are not fit for the current situation of Estonian society and it would not be accepted by our citizens.

What could be done, however, is again ensuring that the employed age group of lay judges are supported in the system by restricting the employers' right to terminating the employment contract with a lay judge. This would encourage the employed lay judges to participate more and thus the representativity of different age groups would be more equal. Lay judges should also be more informed about their right to have their loss of income reimbursed.

Also, the institute needs to be popularized more and it needs to be rebranded. Currently, it is seen by lay judges more as a means to extra income, but it should be treated as an honorary position where financial rewards are bonuses. The first step to achieving a new image for the institute could be establishing it as an honorary position in the law. The next steps are advertising the institute as such and raising citizens awareness of the existence of the institute.

As for the selection process of lay judges for specific trials, it is argued that certain rules should be set. Currently the Court's Act sets only one rule: lay judges must participate as equally as possible. Since there are no uniform rules, every county court has found its own way of summoning lay judges to trials and ensuring that all the appointed lay judges are summoned equally. In practice the current methods used by the courts do not ensure a fair selection of lay judges and the result is overrepresentation of pensioners as lay judges in trials. The suggested method would be randomly selecting and compiling, with the help of computer programs or other equally reliable method, the list of the appointed lay judges. From the randomly compiled list the court officials can should summon lay judges from the top to bottom. This ensures that the court officials cannot choose favourable lay judges with whom they have had previous positive experiences and all the lay judges in the list have equal opportunities to be summoned.

The third problem of the lay judge institute is that according to judges, lay judges rarely contribute to solving the case. The problem is caused firstly by the criminal procedure rules which give the presiding judge a dominant role and thus makes the lay judges look passive during the trial. The second cause for the problem comes from the lay judge's lack of legal knowledge. This is a controversial topic, because the very element of the lay judge institute is their lack of legal knowledge. However, having little to none knowledge of their own rights and duties and the procedural rules puts lay judges at a disadvantage compared to the professional judge.

The third reason for this problem is the group dynamics which is formed by status characteristics of the group members. The status characteristics theory suggests, that in a small task-oriented group, such as lay judges and a presiding judge in a collegial court panel, each group member assumes a status based on the special characteristics that are important for solving the task at hand. The more important the characteristic is for solving the task, the higher status the person acquires. In court, the important status characteristic is legal knowledge, which usually puts the presiding judge into the group leader role. The group dynamics also form based on these characteristics. The persons whose status characteristics are more valued are given more opportunities to contribute to solving the task and their input is also taken more into account than the input of other group members. Therefore, the presiding judges usually continue their dominant roles during deliberation.

Although we cannot change the formation of status characteristics and to some extent we must agree that the roles of a presiding judge and lay judges are not completely equal, judges

can relieve some of the passiveness of the lay judges by actively creating opportunities for the lay judges to voice their opinions about the case. The judges should also be trained in equal behaviour and working in groups.

Lay judges on the other hand should receive at least some training about their rights and duties as well as about the general rules of criminal procedure. Training the lay judges would not make them equally educated in law as professional judges are, but it would allow them to feel more comfortable in the process and make them more actively contribute during the process. The duty of training the lay judges currently in Estonia is put to the presiding judge, however the judges feel that it is a burden for them and it wastes the time that could be used for solving the case. Thus, it is proposed that organizing systematic training for the lay judges should be the Ministry of Justice's duty, since they are responsible for the court's institution in Estonia.

Last but not least, the thesis also considers, whether expert lay judges should be included in the system to solve the passivity problem of lay judges. Empirical studies in Germany have concluded that professional judges tend to evaluate expert lay judges more highly than the regular lay judges. Some judges in Estonia have also pointed out that special knowledge in the case is sometimes helpful and welcomed in the process. The status characteristics theory also supports the idea of involving expert lay judges to make lay judges more active during trials.

However, there are some downsides to this idea, which is why this thesis argues that in Estonia it is not needed to include expert lay judges in trials. Introducing expert lay judges in trials would make the institute again less representative, since the people without special knowledge would be excluded from the process. Also, it would make the court panel more of a professional panel than a mixed panel. These downsides are not compatible with the purpose of lay judge institute in Estonia. Moreover, Estonian Criminal Procedure Act allows the court to include experts and qualified persons to the process to get special knowledge if they feel that it is needed. On these reasons it is concluded that introducing expert lay judges to the system is not suitable means to solve the problem of lay judges being passive during court proceedings.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Anepaio, T. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline ajakiri 2007 3/4.
2. Badó, A. jt. Empirical Research in Hungary about Lay and Professional Judge Relations in Mixed Tribunals: Fair or Self-Distancing Aristocratism. – HSOA Journal of Forensic, Legal & Investigative Science 2019/5.
3. Badó, A. jt. Hungarian Mixed Court Without Representativity. An Empirical Research. – Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad 2016/4.
4. Berger, J., Cohen, B. P., Zelditch, M. Status Characteristics and Social Interaction. – American Sociological Review 1972/3.
5. Bobek, M. Judicial Selection, Lay Participation, and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non)Transformation. Research Papers in Law 3/2014. – https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2526112 (26.03.2021)
6. Carstens, P. Plötzlich Richter Ahnungslos. – Deutschlandfunk.de 30.05.2015. – https://www.deutschlandfunk.de/schoeffen-ploetzlich-richter-ahnungslos.1310.de.html?dram:article_id=315761 (20.03.2021).
7. Citizens Information. Jury service. – https://www.citizensinformation.ie/en/justice/courtroom/jury_service.html (23.03.2021).
8. Die Österreichische Justiz. Schöffen und Geschworene in Österreich. – <https://www.justiz.gv.at/home/service/publikationen/schoeffen-und-geschworene-in-oesterreich~2c9484852308c2a601240a53762107de.de.html?highlight=true> (05.04.2021).
9. Eesti keele seletav sõnaraamat. – <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=inimlik&F=M> (01.02.2021).
10. Eesti kohtud. Rahvakohtunikud. – <https://www.kohus.ee/et/eesti-kohtunikud/rahvakohtunikud> (01.02.2021).
11. Eylandt, O., Tamm, M. Kohtuasju jaotavat süsteemi omavoliliselt muutnud ametnik vallandati. – Eesti Päevaleht 09.02.2018. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/81055077/kohtuasju-jaotavat-susteemi-omavoliliselt-muutnud-ametnik-vallandati> (30.03.2021).
12. Garde, P. The Danish Jury. – Revue internationale de droit pénal 2001/1.

13. Gerichte in Dresden suchen ehrenamtliche Richter, Schöffen und Jugendschöffen. – Pieschen-Aktuell.de 29.11.2017. – <https://pieschen-aktuell.de/2017/gerichte-in-dresden-suchen-ehrenamtliche-richter-schoeffen-und-jugendschoeffen/> (20.03.2021).
14. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. Järelevalvekomisjon. Justiitsministeerium: 24.03.2020. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf (11.03.2021).
15. Harju Maakohtu vastus magistritöö autorile. Elektrooniliselt, 18.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).
16. Immer weniger Laienrichter verfügbar. – Steiermark.orf.at 31.01.2020 – <https://steiermark.orf.at/stories/3032556/> (30.03.2021).
17. Jackson, J., Kovalev, N. Lay adjudication and human rights in Europe. – Columbia Journal of European Law 2006/1.
18. Johansen, L. V. Lay Participation in Danish Crime Trials: On the Interaction between Lay and Professional Judges during Deliberation. – Journal of Law and Society 2019/4.
19. Justiitsministri 19. detsembri 2006. a määruse nr 37 „Rahvakohtuniku tasu suurus ja maksmise kord“ muutmise määruse eelnõu seletuskiri. – <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/446d199e-6313-499f-92e1-47abebbb1f1e?activity=1#NZRIOT3r> (20.03.2021).
20. Kangro, K. Pomerants: praegusel kujul pole rahvakohtunike süsteemil mõtet. – Postimees 13.03.2013 – <https://www.postimees.ee/1167674/pomerants-praegusel-kujul-pole-rahvakohtunike-susteemil-motet> (03.03.2021).
21. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. – Juridica 2000/9.
22. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost.) Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. [Tallinn:] Juura: 2012.
23. Kohtute haldamise nõukoja 67. istungi protokoll, 14.12.2012. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/67._protokoll_14.12.2012.pdf (11.03.2021).
24. Kohtute haldamise nõukoja 69. istungi protokoll, 05.04.2013. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/69._protokoll_05.04.2013.pdf (11.03.2021).

25. Kohtute haldamise nõukoja 80. istungi protokoll, 13.03.2015. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/80._protokoll_13.03.2015.pdf (11.03.2021).
26. Kohtute haldamise nõukoja 94. istungi protokoll, 01.-02.06.2017. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/94._protokoll_1-2.06.2017.pdf (11.03.2021).
27. Kohtute haldamise nõukoja 98. istungi protokoll, 31.05.-01.06.2018. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/98._protokoll_31.05-01.06.2018.pdf (11.03.2021).
28. Kohtute seaduse eelnõu seletuskiri. 607 SE I. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/bd1b5c32-b483-38ce-aed8-1f9a0e647528/Kohtute%20seadus> (01.02.2021).
29. Kohtute seaduse eelnõu seletuskiri. 649 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b05e68b5-7f81-a11a-485a-85fdff01f55c/Kohtute%20seadus> (10.03.2021).
30. Kook, U. (toimetaja). Riigikohtu esimees kaasaks rahvakohtunikud ka tsiviilasjade arutamisse. – ERR 29.04.2019 – <https://www.err.ee/934696/riigikohtu-esimees-kaasaks-rahvakohtunikud-ka-tsiivilasjade-arutamisse> (03.03.2021).
31. Kovalev, N. Selection of Jurors and Lay Assessors in Comparative Perspective: Eurasian Context. – Russian Law Journal 2014/2.
32. Kutnjak Ivković, S. Ears of the Deaf: The Theory and Reality of Lay Judges in Mixed Tribunals. – Chicago-Kent Law Review 2015/3.
33. Kutnjak Ivković, S. Exploring Lay Participation in Legal Decision-Making: Lessons from Mixed Tribunals. – Cornell International Law Journal 2007/2.
34. Kutnjak Ivković, S. Lay Participation in Decision Making: A Croatian Perspective on Mixed Tribunals. – The Howard Journal 1997/4.
35. Kutnjak Ivković, S. Mixed Tribunals in Croatia – Revue internationale de droit pénal 2001/1-2.
36. Käärats, E. jt (koost). Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. Tallinn: Juura 2021.
37. Laud, K. Kohtunikuabi institutsioon Eesti tsiviilkohtumenetluses. Magistritöö. Juhendaja Villu Kõve. Tartu: Tartu Ülikool 2013.
38. Lusti, J. Rahvakohtunikud õigusemõistmises. Magistritöö. Juhendaja Jaan Ginter. Tartu: Tartu Ülikool 2020.

39. Machura, S. Civil Justice: Lay Judges in the EU Countries. – Oñati Socio-Legal Series [online], 2016/2. – https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2665612 (10.03.2021).
40. Machura, S. Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts. – *Revue internationale de droit pénal* 2001/1.
41. Machura, S. Silent Lay Judges – Why Their Influence in the Community Falls Short of Expectations. – *Chicago-Kent Law Review* 2011/2.
42. Machura, S. Understanding the German Mixed Tribunal. – *Zeitschrift für Rechtssoziologie* 2016/2.
43. Nigola, K. Kohtukorraldus NSV Liidus. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool 1989.
44. Nääs, O. Oliver Nääs: vandekohus annab rahvale rohkem sõltumatust ja võimu. – *Eesti Päevaleht* 02.05.2018. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/81949673/oliver-naas-vandekohus-annab-rahvale-rohkem-soltumatust-ja-voimu> (03.03.2021).
45. Ojamaa, H. Sargava: rahvakohtunike institutsioon vajab revideerimist. – *Postimees* 03.10.2013. – <https://www.postimees.ee/2096002/sargava-rahvakohtunike-institutsioon-vajab-revideerimist> (03.03.2021).
46. Oltjer, G. Asjatundja instituut Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendaja Andreas Kangur. Tartu: Tartu Ülikool 2013.
47. Perandi, A. Märkmeid talurahva õigusliku ja majandusliku seisundi kohta Liivimaal Rootsi valitsusaja alul. – *Ajalooline ajakiri* 1931/4.
48. Perron, W. Lay Participation in Germany. – *Revue internationale de droit pénal* 2001/1.
49. [Pikamäe, P. (peatoim.)] Kohtute seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura: Riigikohus 2018.
50. Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 01.11.1991. – <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/12.-istung.pdf> (01.02.2021).
51. Põhiseadusliku Assamblee stenogramm, 08.11.1991. – <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/13.-istung.pdf> (01.02.2021).
52. Pärnu Maakohtu vastus magistritöö autorile. Elektrooniliselt, 31.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).
53. Pärsimägi, A. Kohus see on kohtunik... – *Juridica* 1996/8 – https://juridica.ee/article_full.php?uri=1996_8_kohus_see_on_kohtunik (01.02.2021).

54. Rahvakohtunike tasustamise analüüs. Justiitsministeeriumi kohtute talitus. Tallinn 2017 (koopia autori valduses).
55. Rebane, I. Kohtud Eestis läbi aegade: lühiülevaates. Toronto: [s.n.] 1982.
56. Reibenwein, M. Wenn Laien nicht richten wollen. – Kurier 30.01.2020 – <https://www.pressreader.com/austria/kurier-3402/20200130/281500753230024> (30.03.2021).
57. Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus. 346 SE. Harju Maakohtu ettepanekud. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6e088586-736e-4786-89ba-288433e83e15/Riigi%20%C3%B5igusabi%20seaduse,%20riigil%C3%B5ivuseaduse,%20tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20sellega%20seondult%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (11.03.2021).
58. Riigikogu stenogramm, 24.03.1993. 107 SE (Riigikogu VII koosseis) esimene lugemine. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199303241400?phrase=kaasistuja&type=ALL#SND-294762> (01.02.2021).
59. Riigikogu stenogramm 14.02.2001. 607 SE (Riigikogu IX koosseis) esimene lugemine. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200102141300#PKP-4510> (01.02.2021).
60. Riigikogu stenogramm, 15.09.2004. 208 SE (Riigikogu X koosseis) teine lugemine. – <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200409151300?phrase=kaasistuja&type=ALL> (01.02.2021).
61. Ruusaaar, A. Riigikohtu esimees tahaks suuremat rahvakohtunike kaasamist. – Postimees 19.07.2018. – <https://www.postimees.ee/5792111/riigikohtu-esimees-tahaks-suuremat-rahvakohtunike-kaasamist> (03.03.2021).
62. Schneider, H. Kohtud Eestis: minevikus ja tänapäeval. Tartu: Juura 1994.
63. Schöffe werden: Rechte und Pflichten der Leienrichter. – Berlin.de: Das offizielle Hauptstadtportal 26.02.2019. – <https://www.berlin.de/special/finanzen-und-recht/recht/4469020-2625165-schoeffe-werden-rechte-und-pflichten-der.html> (20.03.2021).
64. Schöffe: Wissenswertes zur Tätigkeit als ehrenamtlicher Richter. – Anwalt.org 19.03.2021. – https://www.anwalt.org/schoeffe/#Wie_werde_ich_Schoeffe_bei_Gericht (26.03.2021).

65. Seletuskiri Eesti NSV Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seaduse eelnõu kohta. 6071311 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f0ddaec4-5543-353c-85a2-f340a3ac7e71/Eesti%20NSV%20kriminaalprotsessi%20koodeksi%20ja%20m%C3%B5ne%20muu%20seaduse%20muutmise%20ja%20t%C3%A4iendamise%20seadus> (01.02.2021).
66. Smirnov, I. Narvas pole lihtne rahvakohtunikke leida. – Põhjarannik 05.05.2011. – <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=pohjarannik20110505.1.4> (30.03.2021).
67. Strandbakken, A. Lay Participation in Norway. – Revue internationale de droit pénal 2001/1.
68. Tartu Maakohtu vastus magistritöö autorile. Elektrooniliselt, 23.03.2021. a (kiri adressaadi valduses).
69. The Courts of Norway. Why lay judges? – <https://www.domstol.no/en/the-criminal-court-proceedings/who-is-involved/lay-judge/why-lay-judges/> (20.03.2021).
70. Uluots, J. Eestimaa õiguse ajalugu: konspekt. Koost. V. E. Muhel. Tartu: V. E. Muhel 1938.
71. Uluots, J. Vana-Eesti rahvakoosolekutest. – Õigus 1937/8.
72. United States Courts. Juror Qualifications. – <https://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/juror-qualifications> (23.03.2021).
73. Viks, J. Ülevaade vallakohtu saabumisest ja tegevusest Eestis. – Maaomavalitsus 1936/2.
74. Viru Maakohtu vastus magistritöö autorile. Elektrooniliselt, 08.04.2021. a (kiri adressaadi valduses).
75. Widmayer, A. Probleme bei der Auswahl der Laienrichter. – Salzburger Nachrichten 27.08.2015. – <https://www.pressreader.com/austria/salzburger-nachrichten/20150827/282205124641815> (30.03.2021).

Kasutatud normatiivaktid

76. Avaliku teenistuse seadus. – RT I, 13.03.2019, 37.
77. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seadus. - RT I 1994, 86/87, 1487.
78. Halduskohtumenetluse seadustik. - RT I, 13.03.2019, 54.
79. Justiitsministri 19. detsembri 2006. a määruse nr 37 „Rahvakohtuniku tasu suurus ja maksmise kord“ muutmine. JMm 22.05.2018 nr 13. – RT I, 29.05.2018, 16.

80. Karistusseadustik. – RT I, 03.03.2021, 3.
81. Kohtuniku staatuse seadus. – RT 1991, 38, 473.
82. Kohtute infosüsteemi põhimäärus. JMm 15.02.2006 nr 5. – RT I, 09.10.2020, 6.
83. Kohtute seadus. – RT 1991, 38, 472.
84. Kohtute seadus. – RT I, 28.01.2021, 2.
85. Kohtute seaduse ja kohtuniku staatuse seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1993, 24, 429.
86. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166.
87. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 29.12.2020, 10.
88. Rahvakohtuniku tasu suurus ja maksmise kord. JMm 19.12.2006 nr 37. – RT I, 29.05.2018, 17.
89. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. – RT I, 06.05.2020, 36.
90. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666.
91. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197.
92. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 20.06.2020, 5.
93. Tsiviilkohtupidamise seadustik. – RT I 1993, 31, 538.
94. Töölepingu seadus. – RT I, 29.12.2020, 25.
95. Töötasu alammäära kehtestamine. VVm 19.12.2019 nr 115. – RT I, 21.12.2019, 27.

Kasutatud välisriikide normatiivaktid

96. Bekendtgørelse af lov om rettens pleje. LBK nr 1445 af 29/09/2020. – <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1445> (30.03.2021).
97. Deutsches Richtergesetz (DRiG). – <https://www.gesetze-im-internet.de/drig/BJNR016650961.html#BJNR016650961BJNG000700666> (21.03.2021).
98. Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch (EGStGB). – <http://www.gesetze-im-internet.de/stgbeg/index.html#BJNR004690974BJNE001601377> (21.03.2021).
99. Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). – https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html#p0140 (20.03.2021).
100. Geschworenen- und Schöffengesetz 1990 (GSchG). – <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002954> (30.03.2021).
101. Jugendgerichtsgesetz (JGG). – <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> (05.04.2021).

102. Kuntalaki 10.4.2015/410. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410> (26.03.2021).
103. Laki käräjäoikeuden lautamiehistä 15.8.2016/675. – <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160675> (26.03.2021).
104. Lov om domstolene (domstolloven). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1915-08-13-5> (20.03.2021).
105. Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven). – https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25/*#* (05.04.2021).

Kasutatud kohtupraktika

106. RKKKm 1-15-6438.
107. RKKKo 3-1-1-63-08.
108. KG 2 Ws 227/18 - 121 AR 253/18. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/KORE201162019> (21.03.2021).
109. KG 3 WARs 5/16 - Gen AR 26/16. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/KORE215842016> (21.03.2021).
110. LArbG 20 Sa 1689/18, p 120. – <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/JURE190012756> (21.03.2021).
111. OLG Hamm 1 Ws 111/19. – https://www.justiz.nrw.de/nrwe/olgs/hamm/j2019/1_Ws_111_19_Beschluss_20190312.html (21.03.2021).
112. OLG Hamm 1 Ws 147/15. – <https://openjur.de/u/853693.html> (21.03.2021).